ANJA BREDAL, HELGA EGGEBØ OG ASTRID M. A. ERIKSEN (RED.)

VOLD I NÆRE RELASJONER I ET MANGFOLDIG NORGE

CAPPELEN DAMM AKADEMISK

Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge

Anja Bredal, Helga Eggebø og
Astrid M. A. Eriksen (red.)

Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge

CAPPELEN DAMM AKADEMISK

Boka er utgitt med støtte fra OsloMet – storbyuniversitetet, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS), Nordlandsforskning og NTNU.

ISBN Trykt bok: 978-82-02-68104-3
ISBN PDF: 978-82-02-65228-9
ISBN EPUB: 978-82-02-68101-2
ISBN HTML: 978-82-02-68102-9
ISBN XML: 978-82-02-68103-6
DOI: https://doi.org/10.23865/noasp.99

Dette er en fagfellevurdert antologi.

Omslagsdesign: Cappelen Damm AS
Cappelen Damm Akademisk/NOASP
noasp@cappelendamm.no

Innhold

Forord

Forskning, politikk og aktivisme har tradisjonelt vektlagt kjønn som den mest sentrale ulikhetsdimensjonen for å forstå og bekjempe vold i nære relasjoner. De siste årene har imidlertid andre sosiale dimensjoner fått økt oppmerksomhet. Det er en økende erkjennelse av at volden kan ta ulike former og retninger i ulike deler av befolkningen – at volden er mangfoldig.

Formålet med denne antologien er å samle ny forskningsbasert kunnskap som belyser vold i nære relasjoner i et mangfoldsperspektiv. I til sammen ni kapitler dokumenterer og analyserer forskere hvordan vold i nære relasjoner kan variere i art og omfang langs – og i samspill mellom – ulike sosiale dimensjoner, som klasse, etnisitet, kjønn, kjønnsidentitet og seksuell orientering. Boken gir ingen uttømmende analyse av vold i dagens mangfoldige Norge, men den er den første norske boken om vold i nære relasjoner som har mangfold som hovedtema. Hvordan vi forstår og snakker om likhet, forskjell og mangfold, er et overordnet tema. Målgruppen er forskere, studenter, ansatte i hjelpeapparatet og andre med interesse for vold og overgrep i nære relasjoner.

Flere av bokens kapitler (kapittel 2, 3, 4, 5 og 9) er basert på prosjekter knyttet til forskningsprogrammet *Vold i nære relasjoner* ved Velferdsforskningsinstituttet NOVA og Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Programmet finansieres av Justis- og beredskapsdepartementet og Kunnskapsdepartementet. Antologien som sådan inngår i NOVAs publikasjoner under dette programmet. Øvrige kapitler bygger på forskning finansiert av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (kapittel 6), Helse- og omsorgsdepartementet (kapittel 7) og Barne- og familiedepartementet (kapittel 8).

Som redaktører vil vi takke forfatterne for en fin samarbeidsprosess. Forlagsredaktørene Dorte Østreng og Simon Aase i Cappelen Damm Akademisk skal ha stor takk for effektivt og fleksibelt samarbeid. Vi vil også takke den anonyme fagfellen for nyttige kommentarer.

Oslo, april 2020
Anja Bredal, Helga Eggebø og Astrid M. A. Eriksen

KAPITTEL 1

Mangfoldsperspektiver i forskning på vold i nære relasjoner

Anja Bredal
NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet

Helga Eggebø
Nordlandsforskning

Astrid Margrethe Anette Eriksen
Senter for samisk helseforskning (SSHF), UiT Norges arktiske universitet, OsloMet – storbyuniversitetet

Abstract: Most research on domestic violence has focused on violence against women in a gender perspective. However, there has been an increasing understanding of the importance of other social dimensions in order to understand the nature and impact of the violence. The aim of this chapter is to explore the current status of research on domestic violence in a diversity perspective. We argue that dimensions like ethnicity, class, sexuality and sexual orientation are important in addition to gender to expand our understanding of domestic violence, and that intersectionality may be an important theoretical instrument. The chapter also gives a brief overview of the other chapters of the book.

Keywords: Norwegian research, domestic violence, gender, diversity, intersectionality

Introduksjon

Menns vold mot kvinner og foreldres vold mot barn var tidligere ansett som et privat anliggende, og volden ble bagatellisert, for eksempel ved at politiet kategoriserte partnervold som «husbråk» (Ahnfelt, 1997; Morken & Selle, 1995). Kjønnsmaktperspektiver sto sentralt i kvinnebevegelsens

Sitering av denne artikkelen: Bredal, A., Eggebø, H. & Eriksen, A. M. A. (2020). Mangfoldsperspektiver i forskning på vold i nære relasjoner. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge* (Kap. 1, s. 9–30). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. https://doi.org/10.23865/noasp.99.ch1

og kvinneforskningens forståelse av volden. Ifølge Skjørten, Bakketeig, Bjørnholt og Mossige (2019) har kjønnsmakt blitt forstått på litt ulike måter, men fellesnevneren er at vold og overgrep mot kvinner forstås i lys av kvinneundertrykking (se også Skjørten, 2004). I andre forståelser av vold i nære relasjoner anses den mer som et individuelt problem knyttet til den enkeltes psykiske tilstand, rusmisbruk eller på andre måter særegne livssituasjon. Slike individorienterte forklaringsmodeller – hvor voldsutøveren gjerne blir forstått som et avvik fra normalen – har av kjønnsmaktperspektivets tilhengere gjerne blitt oppfattet som en form for bagatellisering som underkjenner hvor utbredt og systematisk vold mot kvinner er. Mot denne bakgrunnen har det vært avgjørende for kvinnebevegelsen å vise frem den kjønnede systematikken i voldsbildet. Kvinner som gruppe utsettes for vold fra menn – både fremmede og kjente, ute og hjemme – i form av seksuell, fysisk og psykisk vold, og slik kjønnsbasert vold forekommer i alle sosiale lag. Det er ikke bare de «andre» marginaliserte mennene som er voldelige, men også de vanlige mennene. Kort sagt har kjønn vært den viktigste sosiale dimensjonen i forståelsen av vold i nære relasjoner, og det har vært sentralt for kvinnebevegelsen å holde fast ved et allmenngjøringsperspektiv, det vil si at man vektlegger likheter i kvinners risiko for vold. Et søkelys på forskjeller i utsatthet mellom ulike grupper av kvinner har i dette perspektivet blitt oppfattet som en måte å bagatellisere volden på.

Kjønnsmaktperspektivet er blitt utfordret fra flere hold, både innad i kvinnebevegelsen, fra voldsforskere og fra mannsaktivister. Blant annet har omfangsundersøkelser vist at også kvinner utøver vold i nære relasjoner – mot sine barn og partnere. Når det gjelder mildere former for vold i nære relasjoner (mot både partner og barn), utøves volden i omtrent like stor grad av kvinner som av menn (Pape & Stefansen, 2004; Mossige & Stefansen, 2016; Thoresen & Hjemdal, 2014). Den grove gjentakende volden er imidlertid primært rettet mot kvinner og barn og utøvd av menn. Ensidige kjønnsperspektiver har også blitt utfordret av forskere som er opptatt av betydningen av klasse. For eksempel fant Pape og Stefansen (2004; se også Thoresen & Hjemdal, 2014) at sannsynligheten for å bli utsatt for partnervold var betydelig større for kvinner med lav sosioøkonomisk status enn for kvinner med høy status. I en kommentar til

disse funnene vektla Skjørten (2004) at krisesenterbevegelsens insistering på at kvinnemishandling forekom i alle sosiale lag, var viktig for å kunne etablere volden som et alvorlig samfunnsproblem. Hun antydet imidlertid at denne strategien hadde hatt noen uheldige konsekvenser i form av manglende differensiering av hjelpetilbudet: «[D]et kan hende at allmenngjøringen av problemet har vært en barriere mot å utvikle mer spesifikke tiltak for kvinner i marginaliserte posisjoner» (Skjørten, 2004, s. 73). Det er ellers viktig å understreke at mye av kritikken av ensidige kjønnsperspektiver på vold har kommet «innenfra» i kvinnebevegelsen – både aktivister og forskere innen svart feminisme, urfolksfeminisme og postmoderne og postkolonial feminisme. Her fremheves det at kvinner ikke bare er kvinner; de har også en klassemessig og etnisk tilhørighet, en seksuell orientering, en posisjon i rasialiserte[1] hierarkier og så videre. Dette er et sentralt poeng i interseksjonelle perspektiver, som vi presenterer nærmere i dette kapitlet.

Når det gjelder bevegelsen mot et mer differensiert bilde av vold i nære relasjoner, er det kanskje betydningen av etnisitet og kultur som har fått mest oppmerksomhet det siste tiåret, og da særlig knyttet til såkalt æresrelatert vold blant enkelte grupper innvandrere. Denne volden tematiseres gjerne separat fra vold i nære relasjoner i majoritetsbefolkningen, både i offentlig debatt, politikk og forskning. Myndighetenes innsats mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og æresrelatert vold har hele tiden vært organisert i egne handlingsplaner, til tross for at disse praksisene inngår i den offisielle definisjonen av vold i nære relasjoner (Bredal, 2013, 2014; Bredal & Lidén, 2015). På denne måten kan vi si at det har vokst frem et skille mellom «vanlig vold» og «spesiell vold» som ikke alltid er fruktbart, verken for forståelsen eller for håndteringen av volden (Bredal, 2007, 2014). At den spesielle volden ofte forbindes med innvandreres «kultur», til forskjell fra en kjønnet – eller individualisert – forståelse av vold i majoritetsbefolkningen, er noe vi kommer tilbake til.

1 Begrepet rasialisering viser til prosessen med å innskrive forestillinger om «rase», etnisitet eller kultur på menneskers identiteter og sosiale relasjoner og på denne måten skape ulikestilte symbolske og materielle livsvilkår og maktrelasjoner (Groglopo, 2015, s. 199–201). (Se kapittel 6)

Oppsummeringsvis kan vi fastslå at det har blitt mer legitimt å snakke om forskjeller og variasjon, både når det gjelder voldens art og omfang og i ulike grupper i samfunnet. Eller som Skjørten og kollegaer skriver: Vi har fått «et mer pluralistisk voldsbilde», og det har vært en «bevegelse mot mer pluralistisk forståelse av volden» (Skjørten et al., 2019). I norsk sammenheng har denne pluralismen så langt blitt forstått som et spørsmål om sårbare eller særlig sårbare grupper, blant annet i politiske dokumenter og på praksisfeltet. En ambisjon for denne antologien er å bidra til en bredere og mer overordnet forståelse av mangfold.

Formålet med boken er å samle ny forskningsbasert kunnskap som belyser vold i nære relasjoner i et mangfoldsperspektiv. I til sammen ni kapitler dokumenterer og analyserer forskere hvordan vold i nære relasjoner kan variere i art og omfang langs – og i samspill mellom – ulike sosiale dimensjoner, som klasse, etnisitet, kjønn, kjønnsidentitet og seksuell orientering. Vi har ønsket å vektlegge flerdimensjonale og komparative analyser. Boken gir ingen uttømmende analyse av vold i dagens mangfoldige Norge, men den er den første norske boken om vold i nære relasjoner som har mangfold som hovedtema. Hvordan vi forstår og snakker om likhet, forskjell og mangfold, er et overordnet tema. Selv om bidragsyterne i begrenset grad forholder seg til interseksjonalitet som teoretisk perspektiv, ser vi på boken som et viktig bidrag til utforskingen av et interseksjonalitets- og mangfoldsperspektiv på vold i nære relasjoner i en norsk kontekst. I dette inngår at mangfold anses som et anliggende for hele befolkningen, ikke kun som et spørsmål om vold i bestemte minoritetsgrupper. Mangfold kan således med fordel forstås som et spørsmål om dimensjoner heller enn om grupper. Et vesentlig poeng er at hvem som til enhver tid defineres som majoritet og minoritet, veksler avhengig av hvilke dimensjoner man retter oppmerksomheten mot. Et sentralt anliggende er å vise at majoriteten(e) er en del av mangfoldet, ikke en gitt «vanlighet» som andres forskjellighet defineres utfra. Et annet viktig poeng er at mangfold ikke bare handler om forskjell, men om makt, diskriminering og sosial ekskludering.

I neste avsnitt gjennomgår vi eksempler på norsk forskning om omfanget av vold i nære relasjoner samt enkelte studier av levekår i bestemte minoritetsgrupper. Hensikten er å undersøke hvorvidt forskningen tar

høyde for mangfoldet i befolkningen. Dernest presenteres interseksjonalitetsperspektivet slik det ble utviklet av Kimberlé Crenshaw for å forstå kvinners voldsutsatthet som resultat av et samspill mellom kjønn, rase og klasse. Så tar vi for oss noen aktuelle utfordringer knyttet til forståelse av forskjeller og likheter mellom vold i henholdsvis minoritetsfamilier og majoritetsfamilier. De ulike bidragene i antologien trekkes inn i diskusjonen der det er relevant, før vi runder av med en kort presentasjon av samtlige kapitler i boken.

Voldsforekomst i ulike grupper

I 2014 publiserte Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) undersøkelsen *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv* (Thoresen & Hjemdal, 2014). Dette er en representativ undersøkelse som systematisk sammenlikner likheter og forskjeller i utsatthet blant menn og kvinner. Undersøkelsen viste at like mange menn (5,1 prosent) som kvinner (4,9 prosent) hadde opplevd alvorlig fysisk vold fra foresatte i barndommen (Thoresen & Hjemdal, 2014, s. 15–16). Omtrent like mange menn (16,3 prosent) som kvinner (14,4 prosent) rapporterte mindre alvorlig partnervold noen gang i livet, mens betydelig flere kvinner (8,2 prosent) enn menn (1,9 prosent) hadde vært utsatt for alvorlig vold fra partner (Thoresen & Hjemdal, 2014, s. 17). Også når det gjaldt voldtekt, var forekomsten betydelig høyere blant kvinnene (9,4 prosent) enn blant mennene (1,1 prosent) (Thoresen & Hjemdal, 2014, s. 83). Kjønnsforskjellene var også store når det gjaldt andre former for seksuelle overgrep (Thoresen & Hjemdal, 2014, s. 82–83). Spørsmålet om hvorvidt kvinner er mer utsatt enn menn, avhenger altså av hvilken form for og alvorlighetsgrad av vold man undersøker, slik også Margunn Bjørnholt utdyper i sitt bidrag til denne boken (kapittel 2). Utøverne og de utsatte var for det meste av motsatte kjønn. 0,9 prosent av mennene og 1,7 prosent av kvinnene hadde opplevd vold fra en partner av samme kjønn (Thoresen & Hjemdal, 2014, s. 80).

Når det gjelder mangfoldsdimensjoner, er data fra denne befolkningsundersøkelsen begrenset til (binært) kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn. Man spurte om respondentenes landbakgrunn, men antallet

respondenter med innvandrerbakgrunn var for lavt til å beskrive forskjeller mellom grupper (Thoresen & Hjemdal, 2014, s. 18). Identitet som samisk eller en nasjonal minoritet ble ikke etterspurt, heller ikke funksjonsevne, seksuell orientering eller kjønnsidentitet. Ifølge handlingsplan mot vold i nære relasjoner for 2014–2017 skulle NKVTS gjennomføre tilleggsundersøkelser i «grupper der vi særlig mangler kunnskap, som blant annet personer med innvandrerbakgrunn, lhbt-personer og personer med nedsatt funksjonsevne» (Justis- og beredskapsdepartementet, 2013). Over to år etter at planperioden utløp, er dette tiltaket fortsatt ikke gjennomført. Thoresen og Hjemdal (2014, s. 135) anbefaler for øvrig at det bør gjennomføres «studier av spesielt utsatte grupper og grupper som kan være vanskelige å nå ut til».

Hva så med andre omfangsstudier om vold? Hvilke mangfoldsdimensjoner registreres, og hvilke mål brukes? Vi skal først se på noen aldersbestemte studier. NKVTS har gjennomført en egen omfangsundersøkelse av vold og overgrep mot eldre personer i Norge (Sandmoe et al., 2017). Her er det ikke spurt om etnisk bakgrunn eller innvandrerbakgrunn, ei heller seksuell legning eller ikke-binær kjønnsidentitet. Studien – som rettet seg mot personer mellom 66 og 90 år – viste at mellom 5 og 7 prosent av respondentene rapporterte om voldserfaring siste 12 måneder. I studien ble det spurt om fysisk vold, psykiske overgrep, seksuelle overgrep, økonomiske overgrep og omsorgssvikt, og da alle voldsformer ble inkludert i analysene, var det ingen signifikante forskjeller mellom menn og kvinner når det gjaldt utsatthet. I ni av ti tilfeller var voldsutøveren en person som den utsatte hadde en nær relasjon til. Analysene viste at de som hadde vært utsatt for vold og overgrep tidligere i livet, hadde åtte ganger høyere risiko for å bli utsatt for vold og overgrep etter fylte 65 år. De voldsutsatte hadde klart høyere sannsynlighet for å ha kroniske lidelser og helseplager, for å mangle noen å snakke fortrolig med og for å føle seg hindret fra å delta i sosiale aktiviteter. To tredeler av de voldsutsatte i dette utvalget hadde aldri kontaktet noen for å få hjelp (Sandmoe et al., 2017, se også Sandmoe, 2019). Studien har flere spørsmål som kan knyttes til funksjonsevne, herunder kroniske lidelser, langvarige helseplager, døvhet eller dårlig hørsel samt blindhet eller svaksynthet.

I 2019 gjennomførte NKVTS *Ungdomsundersøkelsen om erfaringer med vold og overgrep* (UEVO-studien) blant skoleungdom mellom 12 og 16 år (se kapittel 8 av Augusti og Hafstad; Hafstad & Augusti, 2019). Hensikten var å kartlegge forekomst av vold, seksuelle overgrep, psykisk vold og omsorgssvikt. Når det gjelder kjønn, hadde spørreskjemaet følgende svaralternativer: «Gutt», «jente», «denne inndelingen passer ikke for meg». Knappe 1 prosent av utvalget valgte det tredje alternativet. UEVO-studien spør ungdommene om innvandrerbakgrunn og om de har syns-, hørsels- eller bevegelseshemming. Det spørres ikke om samisk identitet. NOVA har kartlagt utviklingstrekk knyttet til vold fra foreldre, vitneerfaringer og seksuell vold blant ungdom i undersøkelsene *UngVold 2007* og *UngVold 2015*, som ble gjennomført blant 18–19-åringer (Mossige & Stefansen, 2016). UngVold-undersøkelsene spør ikke direkte om annen kjønnsidentitet enn gutt og jente. Seksuell legning kartlegges ved hjelp av flere alternativ. UngVold 2015 har flere spørsmål om funksjonsnedsettelse, og det spørres om innvandrerbakgrunn i begge studiene. NOVAs ungdomsundersøkelser *Ungdata* (ungdata.no), der det inngår enkelte spørsmål om vold og overgrep, inneholder spørsmål om seksuell orientering. Når det gjelder kjønnsidentitet, er det fra 2019 mulig å svare «gutt», «jente» eller «annet». Ungdata har ikke spørsmål om funksjonsevne eller samisk tilhørighet,[2] men registrerer respondentenes landbakgrunn. Ungdomsstudiene har med andre ord mer data om mangfoldsdimensjoner enn NKVTS sin tidligere omtalte omfangsstudie av vold og overgrep (Thoresen & Hjemdal, 2014). Disse dataene er så langt i begrenset grad brukt i nærmere analyser.

Innvandrerbakgrunn – ulike mål

Som flere av kapitlene i denne boken kommenterer, er både barn og voksne med innvandrerbakgrunn overrepresentert i statistikker om vold. Overrepresentasjon av grupper er imidlertid avhengig av hvordan individer grupperes, og av hvilke andre bakgrunns- og årsaksfaktorer man kontrollerer for. I spørreundersøkelser er det vanlig å registrere respondentenes innvandrerbakgrunn i grove geografiske kategorier, for eksempel «Norge»

2 Med unntak fra visse lokale Ungdata-undersøkelser.

og «Norden», «vestlig» og «ikke-vestlig». Ofte begrunnes slike grove inndelinger med metodiske eller personvernmessige hensyn. Metodisk kan det være nødvendig for at gruppene skal bli store nok til at forskerne kan bruke statistiske verktøy, mens personvern tilsier at store grupper er nødvendig for å sikre anonymitet. I NOVAs *UngVold-undersøkelse* ble ungdommene spurt om hvor de selv og foreldrenes deres var født. Svarkategoriene var «i Norge», «i et annet nordisk land», «i et annet europeisk land», «i Asia», «i Afrika», «i Sør-Amerika» og «i Nord-Amerika/Oceania» samt «vet ikke». I NOVAs Ungdata-undersøkelse *Ung i Oslo*, derimot, ble ungdommene bedt om å oppgi det enkelte landet som de og foreldrene deres var født i. Analysen i kapitlet til Patrick Lie Andersen, Ingrid Smette og Anja Bredal (kapittel 9) er derfor unik i norsk sammenheng ved at den undersøker variasjon i voldsutsettelse og frykt for vold blant ungdom ut fra foreldrenes og barnas fødeland. De finner at overrepresentasjonen av innvandrere generelt modereres når de bruker en mer finmasket inndeling etter enkeltland eller region. Et annet viktig spørsmål er hva landbakgrunn er et mål for. Ofte blir det brukt som en operasjonalisering av kultur (Römkens & Lahlah, 2011). Hvordan landbakgrunn skal tolkes i kvantitative undersøkelser, diskuteres nærmere i kapittel 9.

Det har også i begrenset grad vært gjennomført egne studier av voldsutsatthet i bestemte minoritetsgrupper. Et viktig unntak er den første norske omfangsstudien av samer sammenliknet med ikke-samer, som Astrid M. A. Eriksen presenterer i sitt bidrag til denne boken (kapittel 7). Internasjonal forskning viser at urbefolkninger har en høyere risiko for å bli utsatt for vold sammenlignet med majoritetsbefolkningen i de respektive landene. I denne omfangsstudien er emosjonell, fysisk og seksuell vold målt, samt voldsutøver.

Data om vold i levekårsundersøkelser

Det er ikke gjennomført omfangsstudier av vold i nære relasjoner blant personer med funksjonsnedsettelser i Norge, men levekårsdata viser at 10 prosent av de med funksjonsnedsettelser, oppga at de hadde vært utsatt for vold eller trusler generelt, mot 5 prosent i hele befolkningen (Ramm & Otnes, 2013). I en studie av hatefulle ytringer mot personer med nedsatt

funksjonsevne i Norge rapporterte 11 prosent av respondentene at de hadde vært utsatt for trusler om vold (Vedeler, Olsen & Eriksen, 2019). En britisk studie av hatkriminalitet rettet mot personer med nedsatt funksjonsevne dokumenterer at personer i denne gruppen er signifikant mer utsatt for voldskriminalitet enn den øvrige befolkningen (Emerson & Roulstone, 2014). Andre studier internasjonalt viser også at personer med nedsatt funksjonsevne oftere utsettes for vold i nære relasjoner (Breiding & Armour, 2015; Khalifeh et al., 2013). Videre er voldsutsatte med nedsatt funksjonsevne mer tilbakeholdne med å kontakte hjelpeapparatet (Gundersen & Vislie, 2019; Grøvdal, 2013), og Gundersen og Vislie mener at det er grunn til å anta at dette også gjelder i en norsk kontekst (Gundersen & Vislie, 2019). I denne boken har vi ikke inkludert forskning på funksjonsnedsettelse som del av det mangfoldige voldsbildet, og vi vil understreke at dette er et tema som er viktig å belyse i fremtidig forskning på vold i nære relasjoner. I tråd med hva Elisabeth Stubberud og Helga Eggebø argumenterer for i kapittel 6, vil vi påpeke at forskning på vold i nære relasjoner mot personer med nedsatt funksjonsevne ikke kan forstås uavhengig av vold i andre relasjoner, og at det er nødvendig å se ulike former for vold og vold i ulike relasjoner og på ulike arenaer i sammenheng.

Også andre levekårsstudier blant minoritetsgrupper inneholder noe informasjon om utsatthet for vold. Den representative studien *Seksuell orientering og levekår* (Anderssen & Malterud, 2013) viste ingen statistisk signifikante forskjeller mellom lesbiske, homofile og heterofile når det gjaldt voldsutsatthet, men bifile kvinner rapporterte om noe høyere forekomst. Blant de voldsutsatte respondentene var det flest som hadde blitt utsatt for vold fra en ukjent person. Blant bifile menn, heterofile og bifile kvinner rapporterte nær én av tre av de voldsutsatte om partnervold (Anderssen & Malterud, 2013, s. 100–104). Ut over dette vet vi lite om skeives utsatthet for vold i nære relasjoner i norsk sammenheng (Fjær, Gundersen & Mossige, 2013: 7). Britiske og amerikanske undersøkelser peker i litt ulike retninger. Noen tyder på at lesbiske og homofile er mer utsatt for vold i parforhold enn heterofile, mens andre undersøkelser viser det motsatte. Ofte går det ikke klart frem hvorvidt partnervolden det rapporteres om, har foregått i heteroseksuelle relasjoner eller likekjønnsrelasjoner (Donovan & Hester, 2014, s. 25–31).

Statistisk sentralbyrås (SSB) undersøkelse *Levekår blant innvandrere i Norge 2016* (Vrålstad & Wiggen, 2017) viser at innvandrerbefolkningen er mer utsatt for ulike levekårsbelastninger, herunder vold, enn befolkningen for øvrig. Særlig unge mellom 16 og 24 år har vært utsatt for vold og trusler. Dette gjelder 12,8 prosent av innvandrerne mot 7,2 prosent av de unge i majoritetsbefolkningen. Innvandrerkvinner er mer utsatt for vold enn både innvandrermenn og kvinner i befolkningen for øvrig (Egge-Hoveid, 2017). Undersøkelsen viser at utsatthet for vold varierer med opprinnelsesland, men den inneholdt ikke informasjon om på hvilke arenaer og i hvilke relasjoner volden utøves.

Eksisterende norske undersøkelser gir altså begrensede muligheter til å sammenlikne utsatthet for ulike former for vold blant majoritetsbefolkningen og etniske minoriteter, seksuelle minoriteter og personer med nedsatt funksjonsevne. Dette fordi befolkningsundersøkelsene om vold stort sett ikke inkluderer nok informasjon om, eller har høyt nok antall deltakere fra, minoritetsgruppene til å kunne gjøre sammenlikninger, og fordi levekårsundersøkelsene blant minoritetsgruppene omfatter bare et svært begrenset antall spørsmål om vold, ettersom disse undersøkelsene har et mye bredere tematisk nedslagsfelt.

Både tilgang til respondenter og spesielle hensyn i forbindelse med innhenting av data, som bruk av tolk, gjør datainnsamling i minoritetsgrupper særlig ressurskrevende. Ikke desto mindre bør slike omfangsstudier prioriteres. Som Eggebø, Karlstrøm og Stubberud (2020) argumenterer for, så ville det være hensiktsmessig om fremtidige levekårsundersøkelser blant befolkningen som helhet inkluderte informasjon om tilhørighet til ulike minoritetsgrupper, herunder Norges urbefolkning, personer med innvandrerbakgrunn, skeive og personer med nedsatt funksjonsevne. Selv om gruppene i enkeltundersøkelser ikke skulle være store nok til å kunne sammenliknes, ville man kunne aggregere mer robuste utvalg når undersøkelser gjentas over tid. Det ville også være en fordel at levekårsundersøkelser rettet mot spesifikke minoritetsgrupper, for eksempel innvandrerbefolkningen og lhbt-personer, i større grad ble innrettet på en slik måte at spørsmålene (om for eksempel vold) kunne sammenliknes.

Interseksjonalitet

Som nevnt har kjønnsmaktteorier vært sentrale i forskningen på vold i nære relasjoner. Feministisk teori som retter søkelyset mot kjønn som den eneste eller den primære makt- og ulikhetsdimensjonen, har blitt utfordret av stemmer både innenfor og utenfor kjønnsforskningen, og ikke minst fra svarte og post-koloniale feminister. I en svært innflytelsesrik tekst fra 1989 kritiserte jussprofessor og rettighetsaktivist Kimberlé Crenshaw feministisk teori for å usynliggjøre svarte kvinners situasjon. Her lanserte hun begrepet «interseksjonalitet» som en metafor for å vise hvordan ulike former for makt og ulikhet – for eksempel rasisme og sexisme – samvirker og hvordan svarte kvinners erfaringer marginaliseres innenfor både feminisme og antirasisme. Interseksjonell teori er i dag en innflytelsesrik teoretisk retning, og en rekke forskere og tenkere har bidratt til å videreutvikle Crenshaw og andre pionérers bidrag. Gitt den begrensede rammen for dette kapitlet har vi valgt å presentere grunnleggende trekk i teorien med utgangspunkt i Crenshaws klassiske tekster.

Crenshaw påpeker at det i feministisk teori ofte er hvite kvinners erfaringer som står i sentrum, og at den antirasistiske politikken domineres av svarte menn (Crenshaw, 1989). I artikkelen «Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color» (Crenshaw, 1991) utforsker hun hvilken betydning rase og kjønn har for vold mot svarte kvinner. Hun viser frem en rekke eksempler på hvilke problematiske konsekvenser det får når man – i offentlig politikk, hjelpetilbud, aktivisme, forskning og media – ikke analyserer og tar høyde for interseksjonalitet, det vil samspillet mellom forskjellige makt- og ulikhetsdimensjoner som kjønn, rase og klasse.

Et eksempel Crenshaw trekker frem, er hvordan innvandringsregulering presser utenlandske kvinner til å bli værende i voldelige relasjoner fordi de kan risikere deportasjon dersom de bryter ut av ekteskapet eller anmelder saken. Innvandrerkvinner utsettes for den kombinerte effekten av innvandringsregulering på den ene siden og partnervold på den andre, og de settes dermed i en svært vanskelig situasjon som lovgivningen ikke tar tilstrekkelig høyde for (Crenshaw, 1991, s. 1246–1250). Denne problematikken har vært løftet frem i norsk sammenheng, særlig av minoritetskvinnebevegelsen og krisesenterbevegelsen (Ljoså, 2001;

Lidén, 2005; Tyldum & Tveit, 2008; Madsen, Paul, Schlytter & Jemteborn, 2005; Salimi, 1998).

Et annen problematikk som Crenshaw belyser, er hvordan rasistiske og stereotype forestillinger om svarte kan bidra til både bagatellisering og usynliggjøring av den volden som svarte kvinner utsettes for. Et eksempel hun trekker frem, er at både feministiske og antirasistiske grupper har vært motstandere av å offentliggjøre statistikk om voldsutsatthet blant svarte kvinner. Feministiske aktivister har vært imot fordi de har fryktet at vold mot kvinner da ville bli redusert til et «minoritetsproblem», og at vold mot hvite kvinner dermed ikke ville bli tatt på alvor. Antirasister ønsket på sin side ikke å offentliggjøre statistikken fordi de mente at det ville forsterke stereotype forestillinger om at bestemte minoritetsgrupper, og da særlig svarte menn, var voldelige (Crenshaw, 1991, s. 1253). Slike stereotypier gjør at personer som tilhører en minoritet, for eksempel svarte kvinner, gjerne ser seg nødt til å vurdere om de har større interesse av å tie om vold enn av å avdekke vold, som i neste omgang bidrar til å forsterke rasistiske stereotypier. Problemet er at dersom svarte kvinner velger eller presses til å tie om vold i antirasismens navn, så er dette til hinder for at det alvorlige samfunnsproblemet som vold mot kvinner utgjør, tas tak i (Crenshaw, 1991, s. 1256–1258). Problemet med rasistiske stereotypier og taushet løftes også frem i to av kapitlene i denne boken. I kapittel 7 forklarer Eriksen hvordan en slik mekanisme som Crenshaw beskriver, kan bidra til taushet om vold i samiske samfunn. Dette er også diskutert internasjonalt i et urfolksperspektiv (Koukkanen, 2014). Stubberud og Eggebø (kapittel 6) viser på sin side hvordan ønsket om ikke å reprodusere stereotypier som man selv rammes av, kan føre til at skeive med innvandrerbakgrunn tier om vold og seksuelle overgrep.

Interseksjonalitet er blitt omtalt som kjønnsforskningens viktigste teoretiske bidrag de siste tiårene, og det har fått stor betydning for forskning, politikk og aktivisme på diskrimineringsfeltet. Et sentralt teoretisk poeng i denne litteraturen er at identiteter og erfaringer ikke kan reduseres til summen av separate maktstrukturer og gruppetilhørigheter. Snarere må man forsøke å analysere frem hvordan ulike maktstrukturer samvirker, og hvordan komplekse sosiale prosesser skaper kontekstspesifikke former for diskriminering og marginalisering (McCall, 2005).

I den internasjonale forskningen på vold i nære relasjoner («domestic violence», «gender based violence», «violence against women»), som gjerne har røtter i kjønnsforskningen, har interseksjonell teori fått betydelig innflytelse (f.eks. Anthias, 2014; Sokoloff & Dupont, 2005; Strid, Walby & Armstrong, 2013; Thiara & Gill, 2010; Donovan & Hester, 2014; Damant et al., 2008). I norsk sammenheng har interseksjonell teori fått økende betydning, men det er fremdeles få empiriske analyser av vold med dette perspektivet. Stubberud og Eggebøs kapittel i denne boken (kapittel 6) er et unntak i så måte, der de eksplisitt plasserer sin analyse av voldserfaringene til skeive med innvandrerbakgrunn i en interseksjonell ramme.

Interseksjonalitet er et feministisk perspektiv som utfordrer kjønnsmaktperspektivets ensidige oppmerksomhet på kjønn som den viktigste ulikhets- og maktdimensjonen. Men som Crenshaw så tydelig har vist, innebærer det på ingen måte at kjønnsperspektiver på makt forkastes. Snarere er det snakk om en utvidelse av maktanalysen ved å inkludere flere dimensjoner i analysene. I en empirisk studie av vold i nære relasjoner blant likekjønnspar argumenterer Donovan og Hester (2014) for å kombinere feministiske perspektiver på kjønn og makt med innsikter fra interseksjonalitetsteori. Kjønnsperspektiver må suppleres med en mer sammensatt og finmasket forståelse av hvordan også andre maktstrukturer og ulikhetsdimensjoner – for eksempel seksuell orientering og rasialisering – påvirker både erfaringer med og forståelser av vold.

Også Bjørnholt (kapittel 2) argumenterer for at ulikheter i gruppemessig utsatthet – for eksempel seksuelle, etniske og nasjonale minoriteter – ikke gjør kjønnsperspektiver mindre relevante. Hun mener at særegne former for utsatthet på gruppe- og individnivå som oftest vil *virke sammen med* kjønn. Samtidig er noen former for vold ensidig knyttet til kvinners særlige kroppslige utsatthet gjennom seksualitet og reproduksjon. Måtene volden er kjønnet på, vil imidlertid variere. Bjørnholt tar også til orde for å anvende et interseksjonelt perspektiv for å forstå voldsutøvere. Mens volden på den ene siden kan opprettholde kjønnede maktrelasjoner og hierarkier mellom kvinner og menn, kan den enkelte voldsutøveren på den andre siden være i en relativt sett underlegen posisjon i forholdet, fremholder hun. Tilsvarende viser Bredals analyse (kapittel 3) av svigermødres rolle i utøvelsen av vold og kontroll i en klassisk patriarkalsk

storfamiliekontekst at flere maktdimensjoner enn kjønn må trekkes inn, som alder og generasjon.

Et spørsmål om kjønn eller kultur?

Som sagt er etnisitet og kultur den forskjellsdimensjonen som har fått mest oppmerksomhet i norsk forskning og politikk de siste tiårene, i tillegg til kjønn. Ikke minst har det vært mye offentlig debatt om forskjeller og likheter mellom vold i henholdsvis minoritetsfamilier og majoritetsfamilier. Ofte veksler diskusjonen mellom likhetsforklaringer basert på kjønn og forskjellsforklaringer basert på etnisitet og kultur. Debatten om såkalt æresrelatert vold er et aktuelt eksempel. Flere som er opptatt av denne volden, avviser tradisjonelle kjønnsperspektiver fordi æresrelatert vold også utøves av kvinner og rettes mot menn, og fordi kjønnsperspektiver som er basert på individuell partnervold, ikke fanger inn den kollektive æreslogikken som preger denne volden. Disse aktørene vil fremheve at æresrelatert vold skiller seg fra «vanlig vold mot kvinner» ved at den er kollektivt planlagt og utført og har sosial støtte (Idriss, 2017; Idriss & Abbas, 2011; Schlytter, Högdin, Ghadimi & Backlund, 2009). Tilhengere av mer ensidige kjønnsmaktperspektiver hevder på sin side at et søkelys på kulturelle forskjeller tilslører de universelle patriarkalske årsakene til volden, altså at vold mot kvinner i ulike grupper og samfunn først og fremst har fellestrekk (Lundgren et al., 2001; Montoya & Agustin, 2013). Disse forskerne er opptatt av å vise hvordan kulturforklaringer konstruerer vold i etniske minoritetsfamilier som mer forskjellig fra vold i majoriteten enn hva som er tilfelle, og hvordan dette bidrar til en «andregjøring» («othering») av visse minoritetsgrupper i samfunnet, fremfor alt muslimer (se også Thiara, Schröttle & Condon, 2011). Hva som ligger i kulturbegrepet, er ofte lite presisert, men det handler om at vold er noe foreskrevet og akseptert innen en gruppe eller et samfunn. Implikasjonen er at vold er noe man utøver eller utsettes for på grunn av sin kultur. Kultur i denne forstand tilskrives alltid kun minoritetsgrupper, ikke majoriteten. På denne måten produseres ikke bare en stereotypi om at visse minoritetsgrupper er bærere av en voldelig kultur – med vold som *regel*.

Andregjøringen resulterer også i et bilde av majoriteten som likestilt og voldsfri – med vold som *unntak* (Bredal, 2014).

Denne selektive kulturaliseringen av minoritetsetniske, særlig muslimske, voldsutøvere kombinert med en tilsvarende selektiv individualisering av majoritetsetniske utøvere (Römkens & Lahlah, 2011) er et grunnleggende hinder for en helhetlig forståelse av mangfoldet i relasjonsvoldslandskapet. Løsningen er ikke, som noen tar til orde for, å se bort fra kulturelle aspekter ved volden. Snarere er det nødvendig, slik Chantler og Gangoli (2011) konkluderer, å undersøke hvordan kulturelle normer og verdier har betydning for vold i *alle* deler av befolkningen, også i majoriteten.

Bjørnholts kapittel (kapittel 2) er et bidrag til å analysere majoritetsvolden i et kulturelt perspektiv. Hun viser hvordan utøvelsen og utsattheten preges av kjærlighetsideologier og andre kulturelle normer og repertoarer. Og hun forklarer hvordan vold kan være kjønnet selv om den foregår i et samfunn preget av kjønnslikestillingsidealer. Bredal (kapittel 3) viser på sin side hvordan ulikheter i voldsrepertoar ikke følger enkle skiller mellom minoritet og majoritet, men snarere henger sammen med ulike normative og samfunnsmessige kontekster, inkludert normer for pardannelse, hushold og parforhold. Dette er kulturelle forskjeller der voldsrepertoar i en klassisk patriarkalsk sammenheng skiller seg fra voldsrepertoar i et senmoderne samfunn preget av formell kjønnslikestilling. Eriksen (kapittel 7) trekker frem storfamiliens betydning som en faktor som fremmer taushet, og som dermed indirekte kan legitimere voldsatferd blant samer.

Kulturelle diskurser og skript står også sentralt i andre av bokens bidrag, blant annet når det gjelder hvordan voldsutsatte forholder seg til det de oppfatter som problematiske sider ved det å være et offer. I Monika Grønli Rostens kapittel (kapittel 5) er det menns verdighetsstrategier som er i søkelyset, og hun viser hvordan særlig menn som har opplevd vold fra en kvinnelig partner, manøvrerer for å få anerkjennelse som voldsofre og for samtidig å bevare sin verdighet som menn. Lotte Cathrin Andersen og Kari Stefansen (kapittel 4) finner at kvinner som selv definerer seg som – og som blir definert som – sterke eller ressurssterke, opplever det som skamfullt å være voldsofre når de ikke forlater utøveren. I samme

retning peker Bredals påstand om at det er kulturelt stigmatisert å leve med en voldsutøver i et samfunn der vold i nære relasjoner er så illegitimt som i det norske. Majoritetens stigma er knyttet til ikke å forlate voldsutøveren. Motsatt finner hun at noen minoritetsnorske kvinner blir i volden fordi det er stigmatisert å leve som skilt kvinne.

Bokens innhold

Bokens øvrige åtte kapitler presenterer ny samfunnsvitenskapelig forskning på vold i nære relasjoner i Norge. Tre kapitler er basert på kvantitative spørreundersøkelser, mens de fem andre bygger på kvalitative intervjudata. Samtlige bidrag retter søkelyset mot de som utsettes for vold.

De fire første kapitlene (kapittel 2 til 5) handler om partnervold. Forfatterne utforsker variasjon i volden langs ulike dimensjoner, som statsborgerskap, innvandrerbakgrunn, klasse, kjønn og seksuell legning. Margunn Bjørnholt (kapittel 2) bygger på intervjuer med både kvinner og menn som har vært utsatt for vold fra en partner, men vekten ligger på de kvinnelige utsatte. Hennes bidrag handler om hvorfor det fortsatt er viktig å ha et kjønnsperspektiv på vold i nære relasjoner, og om hvordan den norske likestillingskonteksten skaper bestemte former for kjønnet utsatthet for majoritetsnorske kvinner. Også Lotte Cathrin Andersen og Kari Stefansen (kapittel 4) retter oppmerksomhet mot majoritetsnorske kvinner. De utforsker hvordan kvinner med ulik klassebakgrunn forhandler om verdighet i en kultur som forbinder offerskap med noe svakt og passivt. Analysen viser både likheter og forskjeller mellom arbeiderklasse- og middelklassekvinner.

I kapittel 3 analyserer Anja Bredal partnervoldserfaringer blant majoritetsnorske kvinner og kvinner med bakgrunn fra klassisk patriarkalske land, hvorav noen av de sistnevnte også har vært utsatt for vold fra medlemmer av svigerfamilien. Hun finner variasjon som går på tvers av de forhåndsdefinerte gruppene, og hun foreslår en mer nyansert måte å forstå mangfoldet på.

Disse kapitlene utforsker altså mangfold kvinner imellom, og hvordan andre sosiale dimensjoner, som klasse, etnisitet og kultur, spiller sammen

med kjønn. Kapittel 5 handler om menn som har vært utsatt for vold fra mannlig eller kvinnelig partner. Her setter Monika Grønli Rosten seg fore å undersøke menns erfaringer som et fenomen i seg selv, og ikke bare som en motsats til kvinnelig utsatthet. Med søkelys på mennenes forhandlinger om offerskap og verdighet analyser hun frem både fellestrekk og variasjoner i deres fortellinger.

To av bidragene – fra Elisabeth Stubberud og Helga Eggebø (kapittel 6) og Astrid M. A. Eriksen (kapittel 7) – omhandler vold i flere relasjoner, inkludert relasjoner som vanligvis faller utenfor studier av vold i nære relasjoner. Et av Stubberuds og Eggebøs viktigste poeng i kapitlet er nettopp at ulike former for vold, vold i ulike relasjoner og på ulike arenaer må ses i sammenheng for å få grep om skeive innvandreres utsatthet og variasjonen mellom dem. Eriksen sammenlikner forekomst av ulike former for vold i ulike relasjoner blant samer og ikke-samer. I tillegg til etnisitet ser hun på kjønn og alder, det vil si *når* volden rammet – som barn, som voksen og i et livsløpsperspektiv. Kapitlet presenterer også funn om sammenhengen mellom vold i barndommen og helseplager som voksen, og om grad av åpenhet om volden. Sistnevnte tema kobler Eriksen til en diskusjon om hvorvidt særskilte kulturelle trekk i den samiske befolkningen fremmer taushet om vold. Dette kan ses i sammenheng med den historiske assimileringen og diskrimineringen av urfolk globalt (Daoud et al., 2013; Kuokkanen, 2014). For øvrig har de to kapitlene felles at de peker på diskriminering som en sentral dimensjon når det gjelder både hvorfor vold forekommer, og hvorfor noen utsatte kvier seg for å fortelle om volden eller søke hjelp.

De to siste kapitlene i boken retter søkelyset mot barns og unges erfaringer med vold fra foreldre. Både Else-Marie Augusti og Gertrud Sofie Hafstad (kapittel 8) og Patrick Lie Andersen, Ingrid Smette og Anja Bredal (kapittel 9) bygger på data fra skolebaserte spørreundersøkelser, hvorav den første er nasjonal og omfatter aldersgruppen 12–16 år, mens den andre er begrenset til 16–19-åringer i Oslo. Augusti og Hafstad undersøker særlig sammenhengen mellom grad av foreldrekontroll og vold, mens Andersen, Smette og Bredal ser nærmere på unges erfaring med vold og frykt for vold. I begge kapitler er det forskjeller og likheter mellom majoritetsbefolkningen og familier med innvandrerbakgrunn som

står i sentrum, og et sentralt anliggende er både å nyansere og spesifisere slike forskjeller gjennom å trekke inn andre sosiale dimensjoner.

Referanser

Ahnfelt, E. (1987). Kvinnemishandling – fra privat problem til offentlig ansvar. En dagsordensbyggingsprosess. Oslo: Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Anderssen, N. & Malterud, K. (2013). *Seksuell orientering og levekår*. Bergen: Uni Helse.

Anthias, F. (2014). The intersections of class, gender, sexuality and 'race': The political economy of gendered violence. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, *27*(2), 153–171.

Bliksvær, T., Skogøy, B. E., Sloan, L., Bakar, N., Johnson, R. & Kosuta, M. (2019). *Kommunenes krisesentertilbud – En kunnskapsoversikt, Nordlandsforskning*. NF rapport nr. 13/2019. Hentet fra http://www.nordlandsforskning.no/getfile.php/1327964-1574116700/Dokumenter/Rapporter/2019/NF-rapport%2013-2019.pdf

Bredal, A. (2007). Den «spesielle» volden. Vold mot minoritetsjenter på sidelinjen. I K. Storberget, E. Rømming, K. Skjørten, K. & A. Aas-Hansen (Red.), *Bjørnen sover. Om vold i familien* (s. 57–60). Oslo: H. Aschehoug & Co.

Bredal, A. (2013). Vold i nære relasjoner. Minoritetskvinner mellom hypersynlighet og usynlighet. I B. Bråten & C. Thun (Red.), *Krysningspunkter. Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge* (s. 117–143). Oslo: Akademika.

Bredal, A. (2014). Ordinary v. other violence? Conceptualising honour-based violence in Scandinavian public policies. I A. K. Gill, C. Roberts & K. Strange (Red.), *'Honour' killing and violence. Theory, policy and practice.* London: Palgrave Macmillan.

Bredal, A. & Lidén, H. (2015). Hva med 2017? Første delrapport i følgeevalueringen av Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet 2013–2016. ISF-rapport 2015:03. Hentet fra https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2442529/Rapport%2b2015_Nett.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Breiding, M. J. & Armour, B. S. (2015). The association between disability and intimate partner violence in the United States. *Annals of Epidemiology, 25*(6), 455–457.

Chantler, K. & Gangoli, G. (2011). Violence against women in minoritised communities: Cultural norm or cultural anomaly? I R. K. Thiara, M. Schröttle & S. A. Condon (Red.), *Violence against women and ethnicity: Commonalities and differences across Europe*, Opladen: Barbara Budrich Publishers.

Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum, 1989*, 139–167.

Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review, 43*(6), 1241–1299. https://doi.org/10.2307/1229039

Damant, D., Lapierre, S., Kouraga, A., Fortin, A., Hamelin-Brabant, L., Lavergne, C. & Lessard, G. (2008). Taking child abuse and mothering into account. Intersectional feminism as an alternative for the study of domestic violence. *Affilia, 23*(2).

Daoud, N., Smylie, J., Urquia, M., Allan, B. & O'Campo, P. (2013). The contribution of socio-economic position to the excesses of violence and intimate partner violence among Aboriginal versus non-Aboriginal Women in Canada. *Canadian Journal of Public Health, 104*(4).

Donovan, C. & Hester, M. (2014). *Domestic violence and sexuality. What's love got to do with it?* Bristol: Policy Press.

Eggebø, H., Karlstrøm, H. & Stubberud, E. (2020). Diskriminering og sosial ekskludering av skeive med innvandrerbakgrunn. *Tidsskrift for kjønnsforskning,* nr.2.

Egge-Hoveid, K. (2017). Utsatthet for lovbrudd. I S. Vrålstad & K. Stabell Wiggen (Red.), *Levekår blant innvandrere i Norge 2016* (rapport 2017/13). Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Emerson, E. & Roulstone, A. (2014). Developing an evidence base for violent and disablist hate crime in Britain: Findings from the life opportunities survey. *Journal of Interpersonal Violence, 29*(17). https://doi.org/10.1177/0886260514534524

European Union Agency for Fundamental Rights. (2014). Being trans in the European Union. Comparative analysis of EU LGBT survey data. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Hentet 05.02.2020 fra https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-being-trans-eu-comparative-0_en.pdf

Fjær, E. G., Gundersen, T. & Mossige, S. (2013). *Lesbiske, homofile, bifile og transpersoners utsatthet for vold i nære relasjoner. En kunnskapsoversikt.* Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).

Gill, A. & Banga, B. (2008). 'A specialist refuge space of my own': Black, minority ethnic and refugee women, housing and domestic violence. *Ethnicity and Inequalities in Health and Social Care*, *1*(2), 24–34. https://doi.org/10.1108/17570980200800018

Grøvdal, Y. (2013). *Mellom frihet og beskyttelse? Vold og seksuelle overgrep mot mennesker med psykisk utviklingshemming – en kunnskapsoversikt*. (Rapport 2/2013). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS).

Gundersen, T., Madsen, C. & Winsvold, A. (2014). *Tjenestetilbudet til voldsutsatte personer med nedsatt funksjonsevne*, Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).

Gundersen, T. & Vislie, C. (2019). Voldsutsatte med funksjonsnedsettelser – individuelle og strukturelle barrierer mot å søke hjelp. I K. Skjørten,

E. Bakketeig., M. Bjørnholt & S. Mossige (Red.), *Vold i nære relasjoner. Forståelser, konsekvenser og tiltak.* Oslo: Universitetsforlaget.

Hafstad, G. S. & Augusti, E.-M. (2019). Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten. En nasjonal undersøkelse av norsk ungdom i alderen 12 til 16 år (Rapport 4/19). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Idriss, M. M. & Abbas, T. (Red.) (2011). *Honour, violence, women and islam.* Abingdon: Routledge.

Idriss, M. M. (2017). Not domestic violence or cultural tradition: Is honour-based violence distinct from domestic violence? *Journal of Social Welfare and Family Law*, *39*(1), 3–21). https://doi.org/10.1080/09649069.2016.1272755

Johansen, P. O., Nadheim, E. & Laugerud, S. (2009). *Tiltak for voldsutsatte minoritetskvinner. Noen nordiske erfaringer* (TemaNord-rapport 2009:541). København: Nordisk ministerråd. Hentet fra http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:701343/FULLTEXT01.pdf

Johnson, M. P. (1995). Patriarchal terrorism and common couple violence. Two forms of violence against women. *Journal of Marriage and the Family, 57*(2), 283–294.

Justis- og beredskapsdepartementet (2013). *Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014–2017*. Hentet fra https://www.regjeringen.no

Khalifeh, H., Howard, L. M., Osborn, D., Moran, P. & Johnson, S. (2013). Violence against people with disability in England and Wales: Findings from a national cross-sectional survey. *PLoS ONE* 8(2): e55952. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0055952

Koukkanen, R. (2014). Gender violence and politics in indigenous communities. *International Feminist Journal of Politics, 17*(2), 271–88.

Lidén, H. (2005). *Transnasjonale serieekteskap. Art, omfang og kompleksitet*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning. Hentet 03.08.2012 fra https://www.udi.no/globalassets/global/forskning-fou_i/arbeid-og-opphold/transnasjonale-seriekteskap.pdf

Ljoså, T. (2001). Mishandlet utenlandsk kvinne – trygg i Norge? I Juss-buss (Red.), *Tvers igjennom lov til seier* (s. 42–62). Oslo: Unipax.

Lundgren, E., Heimer, G., Westerstrand, J. & Kalliokoski, A.-M. (2001). Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning, Umeå: Brottsoffermyndigheten & Uppsalas Universitet. Hentet fra https://www.brottsoffermyndigheten.se/Filer/B%C3%B6cker/Slagen%20dam.pdf

Madsen, D. H., Paul, R. M. E, Schlytter, A. & Jemteborn, A. (2005). *Fanget mellem lov og liv. Rapport om voldsramte minoritetskvinder i Norden*. Roskilde: Center for ligestillingsforskning, Roskilde Universitetscenter.

McCall, L. (2005). The complexity of intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society, 30*(3), 1771–1800. https://doi.org/10.1086/426800

Minganti, P. K. (2014). Muslim women managing women's shelters: Somaya, the Muslim woman and religion as resource. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research, 23*(2), 93–108. https://doi.org/10.1080/08038740.2014.935744

Montoya, C. & Agustín, L. R. (2013). The othering of domestic violence: The EU and cultural framings of violence against women. *Social Politics*, *20*(4), 534–557. https://doi.org/10.1093/sp/jxt020

Morken, K. & Selle, P. (1995). An alternative movement in a 'state-friendly' society: The women's shelter movement. I L. Karvonen & P. Selle (Red.), *Women in Nordic politics. Closing the gap*. Aldershot: Dartmouth Publishing.

Mossige, S. & Stefansen, K. (2016). *Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007–2015*. NOVA-rapport 5/2016. Oslo: OsloMet – Storbyuniversitetet.

Nordland politidistrikt (2017). *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*. Hentet fra http://kriminalitetsforebygging.no/wp-content/uploads/2017/12/sluttrapport-tysfjord_endelig.pdf

Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter (NIM). (2018). *Vold og overgrep i samiske samfunn*. Temarapport 2018. Hentet fra https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2018/06/NNIM_temarapport_web.pdf

Olsvik, V. M. (2005). Omfanget av vold og overgrep mot kvinner med fysiske funksjonsnedsettelser: En sammenlignende spørreundersøkelse om vold og overgrep mot kvinner med og uten fysiske funksjonsnedsettelser. Østlandsforskning. Hentet 03.01.2020 fra http://www.ostforsk.no/old/images/notater/082005.pdf

Olsvik, V. M. (2010). *Overgrep mot kvinner med nedsatt funksjonsevne: en kunnskapsoversikt*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Pape, H. & Stefansen, K. (Red.) (2004). *Den skjulte volden? En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress og NOVA.

Ramm, J. & Otnes, B. (2013). *Personer med nedsatt funksjonsevne. Indikatorer for levekår og likestilling*. Rapport 8/13. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Römkens, R. & Lahlah, E. (2011). Particularly violent? The construction of Muslim culture as a risk factor for domestic violence. I R. K. Thiara, M. Schröttle & S. A. Condon (Red.), *Violence against women and ethnicity: Commonalities and differences across Europe*, Opladen: Barbara Budrich Publishers.

Salimi, F. (1998). Innvandrer- og flyktningkvinner: Marginalisert i kulturen, mishandlet av loven. I T. Heiberg (Red.), *Innvandringspolitikk og utlendingsloven – samtidens klagemur* (s. 249–260). Bergen: Fagbokforlaget.

Sandmoe, A., Wentzel-Larsen, T. & Hjemdal, O. K. (2017). *Vold og overgrep mot eldre personer i Norge: En nasjonal forekomststudie*. (Rapport 9/2017). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Hentet fra https://www.nkvts.no/rapport/vold-og-overgrep-mot-eldre-personer-i-norge-en-nasjonal-forekomststudie/

Sandmoe, A. (2019). Omfanget av vold og overgrep mot eldre mennesker i Norge. I K. Skjørten, E. Bakketeig, M. Bjørnholt & S. Mossige (Red.), *Vold i nære relasjoner. Forståelser, konsekvenser og tiltak.* Oslo: Universitetsforlaget.

Schlytter, A., Högdin, S., Ghadimi, M. & Backlund, Å. (2009). *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad – omfattning och karaktär.* Stockholm: Stockholms stad.

Skjørten, K. (2004). Kvinnemishandling – kunnskap og politikk. *Kvinneforskning*, (3), 63–75.

Skjørten, K., Bakketeig, E., Bjørnholt, M. & Mossige, S. (Red.) (2019). *Vold i nære relasjoner. Forståelser, konsekvenser og tiltak.* Oslo: Universitetsforlaget.

Sokoloff, N. J. & Dupont, I. (2005). Domestic violence at the intersections of race, class, and gender: Challenges and contributions to understanding violence against marginalized women in diverse communities. *Violence Against Women, 11*(1), 38–64.

Strid, S., Walby, S. & Armstrong, J. (2013). Intersectionality and multiple inequalities: Visibility in British policy on violence against women. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, *20*(4), 558–581. https://doi.org/10.1093/sp/jxt019

Thiara, R. K. & Gill, A. K. (Red.) (2010). *Violence against women in South Asian communities: Issues for policy and practice*, London: Jessica Kingsley Publishers.

Thiara, R. K., Schröttle, M. & Condon, S. A. (Red.) (2011). *Violence against women and ethnicity: Commonalities and differences across Europe.* Opladen: Barbara Budrich Publishers.

Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (Red.) (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv.* Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Hentet fra https://www.nkvts.no/content/uploads/2015/11/vold_og_voldtekt_i_norge.pdf

Tyldum, G. & Tveit, M. (2008). *Someone who cares.* (Fafo-rapport 2008/26). Oslo: Fafo.

Vedeler, J. S., Olsen, T. & Eriksen, J. (2019). Hate speech harms: A social justice discussion of disabled Norwegians' experiences. *Disability & Society, 34*(3), 368–383. https://doi.org/10.1080/09687599.2018.1515723

Vrålstad, S. & Wiggen, K. S. (Red.) (2017). *Levekår blant innvandrere i Norge 2016* (rapport 2017/13). Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Øverli, I. T., Bergman, S. H. & Finstad, A.-K. (2017). «*Om du tør å spørre, tør folk å svare»: Hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn* (Rapport 2/2017). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Hentet fra https://www.nkvts.no/content/uploads/2017/03/NKVTS_Rapport_2_2017_samiske_samfunn.pdf

KAPITTEL 2

Vold, kjærlighet og makt i likestillingslandet

Margunn Bjørnholt
Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS)

Abstract: This chapter presents findings from a study that explored intimate partner violence (IPV) and its relation to gender, gender equality and power, drawing on qualitative interviews with 28 women and 9 men. The chapter argues that being exposed to violence from an intimate partner in a presumed gender equal country represents a particular minority position, and for whom the Norwegian gender equal legislation and discourse may become part of the problem: Love and gender equality could be used as rhetorical resources for the perpetrator, and gendered patterns of care may contribute to the gendered character of IPV. Furthermore, the language of love and the ideals of trust and transparency in a relationship could be used and abused by the perpetrator to legitimize coercive control. Gender equality and the ideal of gender balance could also be used as rhetorical resources by the abuser, including the sharing of housework, political engagement against violence as well as shared parenting after divorce. This shows that egalitarian attitudes and gender balance in the division of labour in the home are not incompatible with the exercise of violence. Further, gendered expectations and feelings of care and love formed a gendered entanglement that made it difficult to leave. Fear of the perpetrator and concern for children's safety in the context of the contemporary egalitarian post-separation regime in Norway further added to victims' ordeals.

Keywords: domestic violence, intimate partner violence, gender equality, power, prevalence study, reproductive violence, sexual violence

Introduksjon

Hvordan vold i parforhold henger sammen med kjønn, likestilling og makt, har lenge vært og er fortsatt et sentralt faglig og politisk spørsmål

Sitering av denne artikkelen: Bjørnholt, M. (2020). Vold, kjærlighet og makt i likestillingslandet. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge* (Kap. 2, s. 31–46). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. https://doi.org/10.23865/noasp.99.ch2

innen voldsfeltet. Vold i parforhold ble først politisert og satt på dagsordenen av kvinnebevegelsen på 1970-tallet, og vold mot kvinner har blitt en viktig del av kampen for likestilling og kvinners menneskerettigheter. Vold i parforhold har dermed blitt politisk og teoretisk knyttet til manglende likestilling, forstått som mannlig makt og dominans i parforhold og i samfunnet. Arbeidet mot vold har blitt nedfelt som del av forpliktelsene etter FNs konvensjon om å avskaffe alle former for diskriminering av kvinner (FNs kvinnekonvensjon) og Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (Istanbul-konvensjonen), som Norge ratifiserte i 2017.

I Norge har det de senere årene vært en bevegelse i retning av kjønnsnøytral språkbruk og lovgivning som del av å favne flere grupper og flere typer vold i familien (Skjørten, Bakketeig, Bjørnholt & Mossige, 2019). Det er en pågående diskusjon om hvorvidt kjønnsnøytral begrepsbruk og lovgivning tilslører kjønnsforskjeller og underkommuniserer kvinners større utsatthet for vold i parforhold. Ut fra en vurdering om at en kjønnsnøytral terminologi er fullt forenelig med et kjønnsperspektiv, anvendes det kjønnsnøytrale uttrykket «vold i parforhold», samtidig som kapitlet studerer partnervold i et kjønnsperspektiv.

Dette innebærer å studere voldens kjønnsdimensjoner på flere ulike nivåer. Det *strukturelle nivået* ser på kjønnede mønstre i voldsutsatthet og fordeling av ressurser mellom menn og kvinner. Ressurser kan være økonomiske, kulturelle og institusjonelle. Disse ressursene produseres av samfunnets institusjoner, og analysene ser på hvilken hjelp voldsutsatte får fra rettsapparatet, krisesentre, familievernkontorer og andre offentlige tjenester, og på hvordan møter med hjelpeapparat og rettsvesen både kan være til hjelp og kan bidra til å forverre situasjonen for de voldsutsatte. Det *kulturelle nivået* handler om forestillingene om kjønn og vold som er med på å forme forståelser av vold og også seksuelt begjær, kjærlighet, språk og begreper om parforhold. Det *subjektive nivået* har å gjøre med hvordan konkrete kropper og subjekter i konkrete situasjoner har kjønnede erfaringer. Disse tre nivåene vil virke sammen i informantenes erfarte virkelighet.

Kjønnede mønstre i utsatthet handler ikke bare om tallmessig fordeling av voldsutsatthet, men også om hvordan dette henger sammen med

andre posisjoner. Kvinner representerer den tallmessig største gruppen av utsatte for grov og seksuell vold i parforhold (Thoresen & Hjemdal, 2014; Bjørnholt & Hjemdal, 2018), mens flertallet av voldsutøverne er menn. Heteroseksuelle kvinner utgjør følgelig majoriteten av voldsutsatte, men denne majoritetsposisjonen er ikke nødvendigvis forbundet med privilegier slik man vanligvis tenker om forholdet mellom majoritet og minoritet. Det kan tvert om argumenteres for at for etnisk norske kvinner representerer det å være utsatt for vold i seg selv en stigmatisert minoritetsposisjon, nettopp fordi vold ikke er akseptert i det norske samfunnet, og fordi man tar likestilling for gitt (Bang-Olsen, Bjørnholt, Hauge & Kiamenesh, 2020).

Det å være i tallmessig minoritet er heller ikke det samme som å være i en særlig utsatt posisjon. Menn er i en tallmessig minoritet blant voldsutsatte, men det følger ikke av denne minoritetsposisjonen at voldsutsatte menn er en særlig utsatt gruppe. Med forbehold om at menn vil ha ulik tilgang til kjønnede privilegier i kraft av ulike posisjoner i andre hierarkier, som klasse og etnisitet, vil menn kunne ha tilgang til ressurser og privilegier i et samfunn der det eksisterer strukturelle og kulturelle kjønnsforskjeller i menns favør, slik det gjør i Norge. Imidlertid kan menn bli utsatt for kjønnsstereotypier som gjør det vanskeligere å få tilgang til offerposisjonen, slik Rosten viser i denne bokens kapittel 5 (Rosten, 2020). Hvorvidt det er slik i Norge i dag, kan ikke tas for gitt. Gjennom kjønnsnøytral lovgivning, herunder et lovfestet krisesentertilbud, blir menn i Norge rettslig og institusjonelt anerkjent som potensielle ofre for vold fra partner (Bjørnholt & Rosten, under utgivelse).

Enkelte grupper som er i minoritet både i det norske samfunnet og blant voldsutsatte, har høyere forekomst av vold. Dette gjelder enkelte etniske og nasjonale minoriteter (se kapittel 1, Bredal, Eggebø & Eriksen, 2020, og kapittel 7, Eriksen, 2020). Slike ulikheter i gruppemessig utsatthet gjør ikke kjønnsperspektiver mindre relevante. Tvert om vil særegne former for utsatthet på gruppe- og individnivå oftest *virke sammen med* kjønn. Samtidig er noen former for vold ensidig knyttet til kvinners særlige kroppslige utsatthet gjennom seksualitet og reproduksjon. Men hvordan dette kommer til uttrykk, og hvilke konsekvenser volden får, vil til

en viss grad avhenge av den samfunnsmessige sammenhengen. Måtene volden er kjønnet på, vil derfor variere.

I dette kapitlet argumenterer jeg både for at vold i parforhold rammer kvinner på bestemte måter – til forskjell fra menn – og for at det å være voldsutsatt som etnisk majoritetsnorsk kvinne gir noen særlige utfordringer i det norske samfunnet i dag. Kapitlet belyser to sider ved volden der den norske likestillingskonteksten skaper bestemte former for kjønnet utsatthet for voldsutsatte norske majoritetskvinner. For det første kan kulturelle forestillinger om kjærlighet og likestilling anvendes av voldsutøver som retoriske ressurser. For det andre kan kjønnede mønstre av omsorg og kjærlighet bidra til å opprettholde forholdet og hindre voldsutsatte i å bryte ut. Særlig vil voldsutsatte mødre kunne havne i en problematisk situasjon i møte med rettslige realiteter og normative forestillinger om likestilt foreldreskap – en av bærebjelkene i det norske likestillingsprosjektet (Bjørnholt, 2012).

Et slikt mangefasettert – eller interseksjonelt – perspektiv (Bredal, Eggebø og Eriksen, 2020) er også viktig for å forstå voldsutøvere. Volden kan på den ene siden bidra til å opprettholde dominans og makt i relasjonen og i samfunnet, herunder kjønnede maktrelasjoner og hierarkier mellom kvinner og menn. På den andre siden kan den enkelte voldsutøveren være i en relativt sett underlegen posisjon i forholdet. Kombinasjonen av en voldsutøver som sliter og kjønnede dynamikker av omsorg og kjærlighet vil kunne fungere som makt som holder den voldsutsatte fast, samtidig som den voldsutsatte kan oppleve at hun har makt som den sterke i forholdet.

Metode, utvalg og analyser

Kapitlet bygger på kvalitative forskningsintervjuer med 37 personer – 28 kvinner og 9 menn – som del av prosjektet *Vold i parforhold – kjønn, likestilling og makt* (Bjørnholt & Helseth, 2019), finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet gjennom forskningsprogrammet Vold i nære relasjoner 2014–2019. Deltakerne ble rekruttert dels gjennom omfangsstudien *Vold og voldtekt i Norge* (Thoresen & Hjemdal, 2014) og dels gjennom sosiale medier. Et utvalg av deltakere fra omfangsstudien som hadde

svart positivt på minst ett spørsmål om partnervold, ble trukket ut og kontaktet av byrået som hadde utført studien. De fikk informasjon om den nye kvalitative studien om vold i parforhold, og de som samtykket til å bli kontaktet for eventuelt å delta i den nye studien, fikk en henvendelse fra prosjektleder. I tillegg ble invitasjonen til å delta i studien delt på NKVTS sin Facebook-side og under omtalen av prosjektet på NKVTS sin nettside (se også Bjørnholt, 2019). Informantene dekket et aldersspenn fra slutten av tenårene til over 70 år. Ulike yrker og utdanninger og ulike seksuelle orienteringer var representert, med heterofile som den største gruppen. Av kvinnene var 26 i heterofile forhold, og to var i lesbiske forhold. Blant mennene var sju i heterofile forhold, én var i et homofilt forhold, og én var i et heteroseksuelt forhold der kjæresten endret kjønnsidentitet (fra hun til han) underveis i forholdet. Alle informantene hadde majoritetsnorsk bakgrunn. Det ble innhentet informert samtykke fra informantene. Intervjuene ble transkribert og anonymisert ved at navn, yrke og andre kjennetegn som kunne føre til gjenkjenning av informanter, ble endret. Studien er meldt til Norsk senter for forskningsdata (NSD), og rekruttering av informanter gjennom omfangsstudien ble meldt og godkjent av regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK). I det følgende presenteres funn som er basert på en teoriinformert analyse av intervjuene, med søkelys på kjønn og makt. Analysen er særlig informert av feministisk teori om omsorg og kjærlighet (Haavind, 1982; Illouz, 2012; Jónasdóttir, 1994; 2010) og teori om avhengighet og sårbarhet (Fineman, 1995; 2004; 2017).

Kjærlighetens språk

Kjærlighet er et sentralt analysetema i både intervjuene og litteraturen. I intervjuene er det eksempler på at utøveren manipulerer gjennom å vise til kjærlighet for å kontrollere den utsatte eller for å få igjennom sin vilje. Dette kan forstås som misbruk av kjærlighetens språk. Det å bruke kjærlighetsspråk er særlig effektivt fordi de aller fleste parrelasjoner i Norge dannes med utgangspunkt i et ønske om kjærlighet. Forestillinger om kjærlighet og fordeling av plikter og rettigheter i parforhold er også preget av kjønnede forståelser, og noen av de heteroseksuelle kvinnene

hadde svært lave forventninger til hva de kunne forvente eller få innenfor parkjærligheten.

I et av eksemplene på misbruk av kjærlighetsspråket anvendte utøveren relasjonsidealet om tillit og gjennomsiktighet i relasjonen for å legitimere sitt eget kontrollbehov. Han brukte argumenter om tillit og åpenhet i forholdet til å kontrollere henne ved å lese hennes mobilmeldinger, fjerne nøkkelen til toalettet og åpne døren til toalettet for å sjekke hva hun gjorde der. Dette ga jo mildt sagt blandede signaler og gjorde henne usikker på sin egen virkelighetsforståelse. Informanten uttrykte dette som at «han tullet med hodet» hennes. I en annen relasjon ble en kvinne tvunget til å delta i smertefulle seksuelle handlinger som mannen legitimerte med både kjærlighet og hensynet til sin egen psykiske helse, barnas behov og behovet for å bevare freden i familien. Hun måtte stille opp på dette om hun var glad i ham og av hensyn til både ham og barna. Her fløt misbruk av kjærlighetsspråket over i utnytting av omsorg. Dette eksemplet viser også hvordan hennes omsorg og ansvarsfølelse overfor barna kunne brukes av voldsutøver.

Mannens dominerende atferd kunne oppfattes tiltrekkende i begynnelsen av forholdet. En kvinne sa det slik:

> Jeg har tidligere vært gift med en mann som var veldig avhengig av meg. Jeg skjønte at jeg ikke bare hadde de to barna jeg hadde, men også han. Og jeg var veldig fascinert av en sterk, trygg, selvstendig mann som hadde ting på stell.

Dette kan forstås i lys av utbredte kulturelle forestillinger om kjønn og kjærlighet og begjærsmønstre med erotisering av mannlig dominans, slik Haavind (1982) har beskrevet. I et likestilt samfunn som det norske er ikke den mannlige dominansen direkte, men innvevd i det kulturelle repertoaret for den heteroseksuelle parkjærligheten. Det å bli tatt vare på, bli sørget for og bli oppvartet og «gjort forskjell på» er en del av kjønnede lengsler og forventninger til parforholdet som posisjonerer mannen i en dominerende posisjon.

Det finnes også en forestilling om at kjærlighet er plikt og arbeid. En kvinne mente at det ikke var lett å bryte, «for man føler også kjærlighet til den personen, og man har bestemt seg for det at man skal prøve,

uansett hva», mens en annen kvinne omtalte kjærlighet som «hardt arbeid».

Noen av kvinnene beskrev en voldsom forelskelse, som om den i seg selv var sterk nok til at de ble værende – og i ett tilfelle også fortsatt var – i det voldelige forholdet. Slik en kvinne sa det:

> Når du er kjempe-, kjempe-, kjempeforelsket … Da er jo alt veldig fint, ikke sant, du får så mye feedback på deg selv som person, du blir så speilet, du blir så idealisert at du … du tror du er kommet til paradis, ikke sant.

Kjærligheten til utøveren kombineres med ansvaret kvinnene tar for relasjonen, og med at det å mislykkes i parkjærligheten kan anses som skamfullt, som ei ung jente sa om forholdet til en voldelig kjæreste:

> Ja, altså, du vil ikke innrømme det. Du vil ikke innrømme det, for innerst inne visste jeg hvor dum og teit jeg var. Jeg ville ikke vise det til andre at «nei jeg er sammen med en dritt, men hva skal vi finne på på lørdag, liksom?» Det var … jeg tok alltid hans, altså jeg skjulte alt han gjorde, da, fordi at jeg ikke ville se ut som en dust som fant meg i det.

Skammen over å være utsatt for vold fra partner må ses i sammenheng med idealene for parforhold og kjærlighet i dagens Norge (se også kapittel 3, Bredal 2020, og kapittel 4, Andersen & Stefansen, 2020). Det å finne seg i vold fra kjæresten gjør at man, for å bruke den unge jentas ord, fremstår som «en dust» i andres øyne. Skammen rammer også selvfølelsen. En godt voksen kvinne sa det slik: «For det ligger jo en utrolig skam i det. Jeg har skamma meg veldig, jeg har liksom følt at … hvor dårlig må ikke jeg være som blir utsatt for noe sånt av den som står meg nærmest.» Kanskje er volden særlig skambelagt for nettopp majoritetsnorske kvinner fordi den bryter med både normer og internaliserte kulturelle forestillinger om parforhold og kjærlighet, og fordi man selv velger partner ut fra kjærlighet og gjensidig tiltrekning. Ifølge Illouz (2012) har det å lykkes i parforholdet blitt stadig viktigere for kvinners identitet. For noen vil det å erkjenne volden ha ekstra store omkostninger, som for en av de lesbiske kvinnene i studien, som hadde gått fra en mann til fordel for en kvinne. Her har det å erkjenne volden også omkostninger knyttet til denne minoritetsposisjonen.

Idealer om kjønnsbalanse og likestilling

Parforhold der det utøves vold, preges av kontrollerende og underminerende diskurser der utøver anvender retoriske ressurser for å få partneren til å føle seg mindreverdig. Slike retoriske ressurser kan blant annet være kritikk av den andres kropp eller av hennes egenskaper som mor. I ett tilfelle ble den evangeliske kristendommen anvendt som en ressurs for kontroll, i et annet ble kvinnens hvithet knyttet til privilegier og kolonial skyld som en del av mekanismen for å få henne til å ta overdrevet hensyn til hans følelser og behov. I det siste tilfellet brukte han sin posisjon som innvandrer fra et land i den tredje verden, og som diskriminert i Norge, for å legitimere volden ved å posisjonere henne som representant for det norske samfunnet:

> Han følte at han ikke ble anerkjent tidlig i samfunnet her, og etter hvert så ble jeg den … altså jeg representerte samfunnet, jeg var ikke «Gunhild» lenger, men jeg var ingenting, jeg var ikke støttende, jeg var ingenting, og jeg var et produkt av det samfunnet som bare var dritt.

Dette viser at repertoaret av retoriske ressurser for å underminere og undertrykke den andre parten i parforholdet kan variere. Noe som kan virke overraskende, er at i fire av forholdene ble *likestilling* anvendt som en retorisk ressurs for å legitimere vold. Dette kan tyde på at likestilt arbeidsfordeling i parforholdet og tilslutning til likestilling som verdi, ikke i seg selv hindrer voldsutøvelse. Den vanlige oppfatningen om at likestilte menn ikke slår, kan føre til at den heteroseksuelle kvinnen som utsettes for vold, kan bli usikker på om hennes oppfatning av relasjonen stemmer, siden mannen tilsynelatende har sluttet seg til likestillingsidealene.

I to av parforholdene var mennene politisk aktive og definerte seg som feminister. I den ene relasjonen var utøveren aktivt med i feministiske initiativer. Han ville at hun skulle gå med «rød knapp»-pin, som er symbolet til en kampanje for å stanse vold mot kvinner, samtidig som han truet og kontrollerte henne: «Og [han] var … han engasjerte seg veldig i sånne likestillingsspørsmål, blant annet. Sånn utad, hvert fall. Han var, ja … han hadde to forskjellige personligheter, én ute og én hjemme.»

I den andre relasjonen var utøveren opptatt av likestilling ved at han var politisk aktiv på venstresiden, men som hun sa det:

> Men likestilt var vi absolutt ikke! Overhodet ikke. Og han hadde jo ikke respekt. Altså, jeg tror altså han hadde en eller annen politisk overbevisning om at slik og slik og sånn skal det være. Men i virkeligheten, altså i hans liv, så hadde han ikke noe respekt for kvinner.

I to andre parforhold ble kjønnsbalanse anvendt som en retorisk ressurs. Det vil si at han gjorde sin del av husarbeidet, og dette ble en måte å nedvurdere henne og utøve kontroll på. En av informantene fortalte at det utenfra så ut som om de var likestilt, fordi han lagde mat annenhver dag. Men matlaging og husarbeid ble også anvendt for å vise at han ikke tok hensyn til henne. Han lagde mat hun mislikte, og da hun fortalte ham at brent mat var farlig, så stekte han kjøttet og pommes fritesen ekstra lenge:

> Og han satte inn i oppvaskmaskina og sånn, men det omtrent slutta jeg med, fordi det var så mye kontroll av hvordan det skulle foregå, da, hvordan man skulle stable kopper og kar inn i oppvaskmaskina, og så kunne jeg bli kalt inn på teppet.

Den andre informanten beskrev at den voldelige partneren var «meget opptatt av kjønnsrollemønstre, så han insisterer alltid på at jeg må lære å skifte dekk og sånne normale ting. Han var veldig for likestilling». Ved ett tilfelle skulle hun tenne grillen, mens han skulle forberede maten: «Og så spurte han på et tidspunkt: Hvordan går det med det der? Og så svarte jeg, nei, det går ikke så bra, jeg får ikke riktig til den grillen her. Og så skjelte han meg ut.» Dette hadde venninnen, som var på besøk, fortalt henne i ettertid, mens informanten selv ikke kunne huske hendelsen.

Likestilt foreldreskap kunne også bli brukt av voldsutøver i forbindelse med samlivsbrudd. En kvinne opplevde at mannen, som ikke hadde stilt opp som far så lenge de bodde sammen, forlangte å dele omsorgen for barnet likt da de skulle skilles: «Det er nesten komisk, vet du, for han, han krevde symmetri. Han krevde ikke delt bosted, men han skulle ha symmetri. Nei, så han skal ha femti–femti da, for det hadde han krav på».

Likestilling og kjønnsbalanse anvendes som en retorisk ressurs av voldsutøverne. Dette viser hvordan vold i et samfunn der likestilling står høyt i verdi, kan komme til uttrykk i særegne – og paradoksale – former.

Ansvarstakende omsorg

I flere av forholdene beskrev partneren voldsutøveren som en person med store problemer, som en person som hadde det vanskelig, og som trengte hjelp. Denne ansvarsfølelsen er gjennomgående hos de voldsutsatte kvinnene. De forsto og forklarte partnerens problemer, hans vanskelige barndom og voldserfaringer eller hans utsatte livssituasjon som kunstner, som psykisk syk eller migrant. En av kvinnene sa det slik:

> Jeg vet også at han, faren hans, han kommer fra et hjem hvor det der med slag og fysisk avstraffelse, forsto jeg etter hvert, da. Dette var jo helt ukjent for meg, for jeg hadde jo ikke vokst opp sånn selv, men i hans familie så var det en del av det daglige, og faren hans slo kona si.

Gjennom å forstå og ta vare på partneren blir han noen de føler ansvar for, og med den ansvarsfølelsen blir det vanskeligere å bryte ut av forholdet. Disse kvinnene opplever grov vold og kontroll og føler ansvar for voldsutøveren samtidig som de er redde for ham. Der det er barn i forholdet, blir dette nok en dimensjon i det emosjonelle arbeidet og i håndteringen av risiko overfor den voldelige partneren. Denne relasjons- og kjønnsdynamikken gjør at den voldsutsatte kvinnen ofte føler omsorg og et ansvar for både voldsutøveren og barna. En del av dem som fortalte om en slik situasjon, beskrev hvordan de hjalp partneren økonomisk og yrkesmessig, og hvordan de forsøkte å stable hans eller hennes liv på beina, som denne kvinnen som opplevde at volden skyldtes at mannen var psykisk syk:

> Jeg ønsket jo at han skulle gå i behandling, ta kontakt med lege selv, da. Men når det ikke skjedde, så fant jeg ut at han må faktisk vekk. Så da fant jeg noen studier i utlandet som jeg visste han hadde veldig lyst til, sparte opp penger på min egen sparekonto, og sa at «nå er det nok penger, nå kan du reise til utlandet og studere, og så hvis du får behandling, kan du kanskje komme tilbake igjen».

Ved selv å betale for mannens utdanning i et annet land lyktes hun med å finne en løsning som også mannen så som en mulighet, samtidig som hun unngikk et direkte brudd, som hun fryktet kunne ha ført til konflikter, og der hun fryktet for barnets sikkerhet. Slik sørget hun også for å ivareta barnets forhold til faren.

Frykt for hva som kunne skje med barna, og det å ivareta barna i en ekstrem situasjon, påførte mødrene store belastninger og emosjonelt arbeid, både i samlivet med voldsutøver og etter et samlivsbrudd. I Norge står normen om likestilt foreldreskap sterkt, og det forventes at foreldre samarbeider om barna etter samlivsbrudd. Med en økende andel foreldre som velger delt bosted for barna etter samlivsbrudd (Blaasvær, Nøkleby & Berg, 2017), øker også kravene til regelmessig kontakt og samhandling mellom foreldrene. For en del av disse informantene ble foreldresamarbeidet etter samlivsbruddet en arena for fortsatt vold og kontroll. Som en kvinne sa det: «Men ettersom vi har et barn sammen, så har han jo fortsatt kontakt med meg. Jeg kan i grunnen ikke ha den kontakten [for] den gjør faktisk at volden fortsetter. Og han driver og utøver makt og kontroll.» Dette er nok et eksempel på særegne utfordringer for voldsutsatte kvinner i likestillingssamfunnet.

Omsorgen og den ivaretakende kjærligheten som de voldsutsatte viser overfor voldsutøveren, og det emosjonelle arbeidet for å forstå og forklare ham og hans handlinger, må ses som del av en kjønnet maktdynamikk. Kvinner forventes i større grad enn menn å ta ansvar for relasjoner og andres velbefinnende, herunder det relasjonelle arbeidet for å få parforholdet og relasjonene mellom familiemedlemmene til å fungere. Dette utelukker ikke at voldsutsatte menn også kan havne i situasjoner der de tar omsorg for voldsutøveren, Den eneste heterofile mannen i dette materialet som ble utsatt for grov og gjentatt vold fra partner, beskrev møtet med den kvinnelige voldsutøveren slik:

> Men når jeg fulgte henne hjem denne gangen, da, så ble det litt mer intimt. Det var liksom … hun følte seg litt mere trygg på meg, virket det som. Og jeg følte meg trygg på henne òg. «Hjelp meg» sa hun, «hjelp meg». Jeg så at hun var sånn tårevåt i øynene sine, og nei, jeg visste ikke helt hva jeg skulle svare på det, men jeg sa at «jeg skal gjøre mitt beste, i hvert fall». Og etter det så hadde vi daglig kontakt med hverandre. Hver eneste dag.

Som de voldsutsatte kvinnene følte denne voldsutsatte mannen et ansvar og tok omsorg for den voldelige partneren, slik Rosten også beskriver i sin

analyse av voldsutsatte menns fortellinger (Rosten, 2020). I de to lesbiske forholdene i materialet var det også ansvarsfølelse for den andre som bandt partneren. Det samme gjaldt for den unge gutten som var sammen med en transperson, og som reflekterte over denne ansvarsfølelsen: «Jeg har drevet og passet på henne ganske mye og sånne ting, sånn at nå ser jeg ikke etter et sånt forhold. Nå ser jeg mer etter et forhold der begge liksom kan hjelpe hverandre.»

Selv om det er et trekk ved flertallet av relasjonene at den voldsutsatte tar et stort ansvar for voldsutøverens problemer, så var det noen som utpekte seg, blant dem en homofil gutt som markant gjorde det motsatte. Han var i en relasjon med en mann som hadde psykiske problemer, men han anså disse problemene som utøverens problemer, og som noe han verken ville eller kunne ta ansvar for.

At parforhold inngås frivillig, basert på gjensidig tiltrekning, betyr ikke at de er frie, eller at det er lett å gå når forholdet ikke lenger er tilfredsstillende. Fineman (1995, 2004, 2017) har brukt begrepene «direkte avhengighet» og «avledet avhengighet» for å beskrive den situasjonen som oppstår for den som tar omsorg for personer som er direkte avhengig av omsorgen. Den formen for avhengighet det her er snakk om, er en del av grunnleggende menneskelige livsbetingelser, ifølge Fineman. Alle mennesker vil i perioder av livet – som små barn, eller som følge av sykdom, funksjonshemming eller alder – være avhengige og ha behov for at noen ivaretar deres behov. Denne avhengigheten krever at noen gir omsorg og tar ansvar. Den som tar dette ansvaret, kommer selv i en situasjon av avledet avhengighet. Siden andres velbefinnende – og i noen tilfeller overlevelse – er avhengig av omsorgsarbeidet, blir det vanskelig eller nærmest umulig å avslutte forholdet. Omsorgsgiverens avledede avhengighet og vedkommendes mulighet til å rette oppmerksomheten mot egne behov betinges av de samfunnsmessige ressursene og den støtten som er tilgjengelig.

Voldsutsatte – og særlig de som har ansvar for barn – kan sies å befinne seg i en slik situasjon av avledet avhengighet der mange hensyn må balanseres. Hensynet til både den voldsutøvende partneren og barna er viktig for hvordan den voldsutsatte manøvrerer i hverdagen, både i parforholdet og etter et eventuelt brudd.

Diskusjon

En viktig kontrovers i voldsforskningen har gått mellom dem som har argumentert for at vold i nære relasjoner er uttrykk for kjønnede maktforhold, og dem som har hevdet at volden først og fremst er uttrykk for psykopatologi og marginalisering (se Pape & Stefansen, 2004; Skjørten, 2004). Her er denne gjort et forsøk på å overskride denne motsetningen gjennom en analyse av kjønnede dynamikker på samfunns- og parnivå. I dette materialet er psykopatologi, rus og andre marginaliseringsfaktorer viktige i de voldsutsattes fortellinger om voldsutøveren. Selv om det også er eksempler der voldsutøveren fremstår som en mann med makt og alle ytre kjennetegn på suksess, er det hovedinntrykket i flertallet av fortellingene at voldsutøveren er en person som sliter, i tråd med studier av mannlige voldsutøvere (Askeland, 2015; Gadd & Jefferson, 2007).

Er det slik at dersom volden kan tilskrives rus eller sykdom, så er ikke en kjønns- og maktanalyse relevant? Slett ikke! Tvert om kan man argumentere for at det ligger mye makt i det å velte sine følelser over på andre og ikke måtte ta ansvar for håndteringen av dem. Ved at man ikke tar ansvar for egne følelser, eller for konsekvensen av hvordan handlinger og emosjonelle utbrudd påvirker andre, setter man seg selv i en særstilling. Det fører til at det er noen andre som må bearbeide, rydde opp og opprette noenlunde orden. Når voldsutøvers atferd skaper frykt og krever at både partner og barn må gå på tå hev – eller «gå på eggeskall», som er et uttrykk som flere av informantene brukte – ligger det betydelig makt i dette. Dette begrepet henspiller på voldsformer som går inn under definisjonen av et voldsregime (Johnson, 1995; Kelly & Johnson, 2008).

Andre studier (Donovan & Hester, 2014) finner at det er et felles mønster også i samkjønnede forhold, at voldsutøverens behov dominerer i parforhold der det utøves vold, og at den voldsutsatte tar omsorg for voldsutøveren. Samtidig er det kjønnede mønstre i hvem som gir og hvem som får omsorg. Det er kjent fra annen forskning at menn som blir alvorlig syke, får mer støtte fra sine partnere enn kvinner som blir syke, mens kvinner som blir syke, mye oftere blir skilt (Glantz et al., 2009; Karraker & Latham, 2015; Lilleaas & Fivel, 2011). Dette kan gjenspeile et grunnleggende trekk ved omsorgs- og kjærlighetsøkonomien. Jónasdóttir (1994; 2010) argumenterer for at det ulike byttet i det alminnelige heteroseksuelle parforholdet er kjernen i produksjonen av

ulikhet mellom kvinner og menn i formelt likestilte samfunn som de nordiske. Menn får mer enn de gir, og kvinner gir mer enn de får, i selve kjærlighetsrelasjonen. Dette kaller Jónasdóttir «utbytting av kjærlighetskraften». Denne forståelsen ser makt som relasjonell, og som noe som utspiller seg i relasjoner man frivillig inngår i, som kjærlighetsforhold, som i vårt samfunn forventes å bygge på gjensidig tiltrekning. Kjærlighetsrelasjonen er produktiv i den forstand at den skaper et «overskudd» som kan utbyttes. Jónasdóttir er nøye med å påpeke at kvinner også har glede av relasjoner med menn, selv om de «går i underskudd». Selv om denne teorien er utviklet for å forklare hva som skjer i vanlige forhold, kan den også være nyttig for å forstå hva som skjer i forhold der det utøves vold. Denne studien finner at mange strekker seg svært langt i kjærlighetens navn for å forstå og romme partnerens følelser og smerte og ivareta hans behov. Kvinnen ser voldsutøveren som syk, eller hun tilskriver hans atferd rusproblemer, dårlig oppvekst, rasisme eller andre forhold som han er offer for. Dette kan ses som en del av kjønnede forventninger til hva man skal yte og tåle i parforholdet, og tilsvarende lave forventninger til hva man selv kan forvente å få.

Ved å bringe inn et perspektiv om kjønnede mønstre av omsorg og kjærlighet blir det mulig både å ta høyde for at noen av voldsutøverne har problemer, og samtidig påpeke at volden i parforholdet og den voldsutsattes situasjon i samfunnet påvirkes av kjønnede makthierarkier.

For å oppsummere: Det er flere grunner til å studere vold i parforhold i et kjønnsperspektiv. Blant annet kan en kjønnet analyse av voldsutsatte majoritetsnorske kvinners erfaringer kaste lys over de særegne utfordringene som voldsutsatte møter i et samfunn som tar likestilling mellom kjønnene for gitt, og der vold ikke er akseptert. Det blir tydelig at posisjonen som voldsutsatt er forbundet med skam og utfordrer sentrale verdier og normer i det norske samfunnet, for eksempel likestilling og – som del av dette – likestilt foreldreskap. Dette kan gjøre at det er sterk motstand, både i en selv og i omgivelsene, mot å erkjenne volden.

Referanser

Andersen, L. C. & Stefansen, K. (2020). Forhandlinger om verdighet blant kvinner utsatt for partnervold. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Askeland, I. R. (2015). *Men voluntarily in treatment for violent behavior against a female partner: Who are they? Violent behavior, childhood exposure to violence, mental health and treatment dropout.* (Doktoravhandling). Oslo: Universitetet i Oslo.

Bang-Olsen, I., Bjørnholt, M., Hauge, M.-I. & Kiamenesh, P. (2020). *Kvinners oppbrudd fra voldelige parforhold*. Sendt tidsskrift, under vurdering.

Bjørnholt, M. (2012). From work-sharing couples to equal parents. Changing perspectives of men and gnder equality. I M. J. Samuelsson, C. Krekula & M. Åberg (Red.), *Gender and change. Power, politics and everyday practices* (s. 53–72). Karlstad: Karlstad University Press.

Bjørnholt, M., & Hjemdal, O. K. (2018). Measuring violence, mainstreaming gender: Does adding harm make a difference? *Journal of Gender-Based Violence*, *2*(3), 465–479. https://doi.org/10.1332/239868018X15366982109807

Bjørnholt, M. (2019). The social dynamics of revictimization and intimate partner violence: An embodied, gendered, institutional and life course perspective. *Nordic Journal of Criminology*, *20*(1), 90–110. https://doi.org/10.1080/14043858.2019.1568103

Bjørnholt, M. & Helseth, H. (2019). *Vold i parforhold – kjønn, likestilling og makt* (NKVTS-rapport nr. 2/2019). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Bjørnholt, M. & Rosten, M. (under utgivelse). Male victims of violence and men's rights struggles: A perfect match? I L. Gottzén, M. Bjørnholt & F. A. Boonzaier (Red.), *Men, masculinities and intimate partner violence*. London/New York: Routledge.

Blaasvær, N., Nøkleby, H. & Berg, R. C. (2017). *Hva er konsekvensene av delt bosted for barn? En systematisk oversikt* (Rapport 2017). Hentet fra https://www.fhi.no/publ/2017/hva-er-konsekvensene-av-delt-bosted-for-barn-en-systematisk-oversikt/

Bredal, A. (2020). Minoritetsnorske og majoritetsnorske kvinners erfaring med partnervold. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge.* Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Bredal, A., Eggebø, H. & Eriksen, A. M. A. (2020). Mangfoldsperspektiver i forskning på vold i nære relasjoner. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Donovan, C. & Hester, M. (2014). *Domestic violence and sexuality: What's love got to do with it?* Bristol: Policy Press.

Fineman, M. A. (1995). Masking dependency: The political role of family rhetoric. *Virginia Law Review*, *81*.

Fineman, M. A. (2004). *The autonomy myth. A theory of dependency*. New York: The New Press.

Fineman, M. A. (2017). Vulnerability and inevitable inequality. *Oslo Law Review, 1*(03), 133–149.

Gadd, D. & Jefferson, T. (2007). *Psychosocial criminology*. London: Sage Publications.

Glantz, M. J., Chamberlain, M. C., Liu, Q., Hsieh, C. C., Edwards, K. R., Van Horn, A. & Recht, L. (2009). Gender disparity in the rate of partner abandonment in patients with serious medical illness. *Cancer, 115*(22), 5237–5242.

Haavind, H. (1982). Makt og kjærlighet i ekteskapet. I H. Holter, R. Haukaa, M. Hoel & H. Haavind, *Kvinneforskning: bidrag til samfunnsteori: festskrift til Harriet Holter*. Oslo: Universitetsforlaget.

Illouz, E. (2012). *Why love hurts: A sociological explanation*. Cambridge: Polity.

Johnson, M. P. (1995). Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women. *Journal of Marriage and the Family, 57*(2), 283–294.

Jónasdóttir, A. G. (1994). *Why women are oppressed*. Philadelphia, PA: Temple University Press.

Jónasdóttir, A. G. (2010). What kind of power is 'love power'? I A. G. Jónasdóttir, V. Bryson & K. B. Jones (Red.), *Sexuality, gender and power* (s. 59–73). London: Routledge.

Karraker, A. & Latham, K. (2015) In sickness and in health? Physical illness as a risk factor for marital dissolution in later life. *Journal of Health and Social Behavior, 56*(3), 420–435.

Kelly, J. B., & Johnson, M. P. (2008). Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions. *Family Court Review, 46*(3), 476–499. https://doi.org/ 10.1111/j.1744-1617.2008.00215.x

Lilleaas, U.-B. & Fivel, P. I. (2011). Kvinners involvering i menns sykdom. *Tidsskrift for kjønnsforskning, 4*(35), 310–326.

Nylund, A. (2012). *Barnefordelingssaker og «familier med høyt konfliktnivå». Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 10(3–4), 215–235.

Pape, H. & Stefansen, K. (Red.). (2004). *Den skjulte volden? En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep.* Oslo: Norsk kunnskapssenter om vold og traumatisk stress og NOVA.

Rosten, M. G. (2020). En (tro)verdig utsatt? Menns fortellinger om vold fra en kvinnelig eller mannlig partner. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Skjørten, K. (2004). Forståelser av overgrep i barnefordelingssaker. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål, 2*(3–4), 150–171.

Skjørten, K., Bakketeig, E., Bjørnholt, M. & Mossige, S. (2019). Vold i nære relasjoner – et felt i bevegelse. I K. Skjørten, E. Bakketeig, M. Bjørnholt & S. Mossige (Red.), *Vold i nære relasjoner: Forståelser, konsekvenser og tiltak* (s. 13–29). Oslo: Universitetsforlaget. https://doi.org/10.18261/9788215032320-2019-01

Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv* (Rapport nr. 1/2014). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

KAPITTEL 3

Minoritetsnorske og majoritetsnorske kvinners erfaring med partnervold

Anja Bredal
NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet

Abstract: The chapter explores commonalities and differences in the experience of women who have been exposed to violence from their male partners and in some cases from their in-laws. The analysis is based on qualitative interviews with women of ethnic majority and minority backgrounds. Four dimensions of diversity in the patterns of violence are identified: 1) How the relationship started: the analysis differentiates between an individual and a collective practice, where the latter refers to arranged marriages. 2) Who is the perpetrator: there is a difference between women who have been exposed to violence and control from an individual partner and those who have been abused by both their partner and their in-laws. 3) What characterizes the violence and control itself: two patterns are discerned, one dominated by psychological mechanisms and one that is more material and concrete. 4) What prevented the women from leaving the abuser: a major difference is drawn between women who face stigma and ostracism if they are divorced, and those women who find it shameful and stigmatizing to reveal that they have not left their abuser.

Keywords: domestic violence, ethnicity, in-laws, majority, minority, partner

Introduksjon

Har minoritetsnorske kvinner de samme erfaringer med partnervold som majoritetsnorske kvinner? Hva består eventuelle forskjeller i, og hvordan skal vi forstå dem? Dette er de overordnede spørsmålene som diskuteres i dette kapitlet, basert på en kvalitativ komparativ studie av

Sitering av denne artikkelen: Bredal, A. (2020). Minoritetsnorske og majoritetsnorske kvinners erfaring med partnervold. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge* (Kap. 3, s. 47–65). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. https://doi.org/10.23865/noasp.99.ch3

kvinners erfaringer med vold fra mannlig partner og, for noen kvinners del, fra svigerfamilien. Informantene er kvinner med og uten innvandrerbakgrunn, som her omtales som henholdsvis minoritets- og majoritetsnorske. De minoritetsnorske kvinnene har bakgrunn fra land som kategoriseres som klassisk patriarkalske.

Vold i innvandrede familier har fått økende oppmerksomhet de siste tiårene. Under stikkord som tvangsekteskap og æresrelatert vold har media særlig rettet søkelyset mot vold mot ugifte kvinner fra foreldre, brødre og øvrig familie (Bredal, 2006, 2014). Slik vold har vært gjenstand for økende politisk satsing og tiltak, organisert under egne handlingsplaner siden 1998 (Bredal & Lidén, 2015; Lidén & Bredal, 2017; Lidén, Bredal & Hegstad, 2015). Når det gjelder forståelsen av volden, har kulturelle aspekter knyttet til ære og kollektivistiske logikker fått en fremtredende plass. Som vist i kapittel 1 (Bredal, Eggebø & Eriksen, 2020) har diskusjonen ofte blitt organisert rundt en motsetning mellom kultur og kjønn som forklaringer på vold, der kjønn forbindes med likhet, og kultur forbindes med forskjell. Debatten har dermed hatt en tendens til å reprodusere forestillinger om at vold i majoritets- og minoritetsfamilier enten er lik, fordi volden primært begås av menn og rammer kvinner, eller forskjellig, blant annet fordi æresrelatert vold kan begås både av kvinner og menn mot kvinner og menn, og fordi den begås av et kollektiv. Målet med dette kapitlet er å bidra til en mer empirisk fundert og nyansert analyse av forskjeller og likhetstrekk i kvinners erfaring med partnervold. Hvorvidt denne variasjonen følger skillet mellom minoritet og majoritet, er et gjennomgående spørsmål. Analysen er basert på kvalitative intervjuer med tjue minoritetsnorske og tjue majoritetsnorske kvinner hentet fra et større intervjumateriale med 97 kvinner. Kapitlet løfter frem følgende sentrale likhets- og forskjellsdimensjoner i voldsrepertoarene som fremkom av de empiriske analysene: 1) Hvordan parforholdet startet. 2) Hvem som utøvde volden. 3) Hva som karakteriserte volden og kontrollen. 4) Hva som hindret kvinnen i å forlate voldsutøver(ne).

I neste del av kapitlet kommenteres kunnskapsstatus, teoretisk bakgrunn og metode. Så følger analysen strukturert i de fire dimensjonene, før kapitlet avsluttes med en kort diskusjon som løfter frem noen sammenhenger og implikasjoner.

Kunnskapsstatus og teoretisk bakgrunn

Til tross for betydelig offentlig og politisk oppmerksomhet har vi begrenset forskningsbasert kunnskap om partnervold i norske familier med opprinnelse i andre land når det gjelder både voldens omfang og dens karakter. I den nasjonale omfangsstudien om vold og voldtekt som er utført av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS), ble det spurt om statsborgerskap og fødeland. Som forskerne forventet, fikk de for få respondenter med innvandrerbakgrunn til å bruke disse dataene (Thoresen & Hjemdal, 2014, s. 18). En annen kilde til data om partnervold er undersøkelser av ungdoms vitneerfaringer. NOVAs undersøkelse Ung-Vold fra 2015 ble gjennomført blant 18–19-åringer på videregående skoler. Her fant forskerne at unge med foreldre fra både vestlige og ikke-vestlige land har forhøyet risiko for å ha opplevd både psykisk vold og grov vold mot mor, sammenliknet med unge med foreldre fra Norge (Mossige & Stefansen, 2016, s. 69–71). Barn med foreldre fra ikke-vestlige land har høyere risiko for å ha opplevd psykisk vold mot mor, men ikke mot far (Mossige & Stefansen, 2016, s. 71). Vi vet at kvinner og barn med innvandrerbakgrunn er overrepresentert på krisesentrene (Bliksvær et al., 2019; Kiamanesh & Hauge, 2018). Fraværet av omfangsstudier og annen forskning gjør det imidlertid vanskelig å forklare denne overrepresentasjonen, påpeker Kiamanesh og Hauge (2018) som har gjennomført en av få kvalitative studier av minoritetsnorske kvinners erfaringer med partnervold. Innvandrere er også overrepresentert i partnerdrapsstatistikken, men Vatnar, Friestad og Bjørkly (2017) finner – når de kontrollerer for blant annet sosial bakgrunn – at partnerdrap utført av personer med innvandrerbakgrunn, i begrenset grad skiller seg fra drap begått av statsborgere uten innvandrerbakgrunn. Dette er ett av få norske forskningsprosjekter som studerer vold i majoritets- og minoritetsfamilier samtidig. Et mål for studien som dette kapitlet bygger på, har derfor vært å bidra med komparative data slik at partnervold i den norske befolkning kan studeres mer helhetlig.

Som allerede nevnt debatteres gjerne vold i minoritetsbefolkningen som et resultat av enten kjønn eller kultur. At kjønn og kultur på denne måten settes opp som to gjensidig utelukkende forklaringsmåter, er problematisk. Hvordan normer, verdier og roller knyttet til kjønn, utformes

og praktiseres i gitte samfunn eller grupper, kan snarere forstås som kulturbetinget variasjon. Et viktig spørsmål blir da hvordan slike kulturelle forskjeller skal begrepsfestes. Æresrelatert vold har som nevnt vært lansert, også innen forskning. Dette er voldsutøvelse med sikte på å forebygge eller gjenopprette ærestap i familier og slekt der sosial anseelse (ære) anses som et kollektivt anliggende. Den enkeltes handlinger påvirker hele kollektivets ære, og æren gjenopprettes i regi av kollektivet. Det er særlig normbrudd knyttet til kvinners seksuelle ærbarhet som utløser æresrelatert vold. Begrepet er omdiskutert, blant annet fordi det ofte defineres på måter som overdriver forskjellen mellom vold i minoritetsfamilier og vold i majoritetsfamilier (se blant annet Thiara, Condon & Schröttle, 2011; Idriss & Abbas, 2011; Idriss, 2017; Bredal, 2014). Andre bidrag vektlegger det kollektive aspektet fremfor ære som motiv i sin begrepsfesting av variasjonen i voldsbildet. De finske forskerne Satu Lidman og Tuuli Hong foreslår å skille mellom individuell og kollektiv vold (Lidman & Hong, 2018), og de norske psykologene Jørgensen og van der Weele (2009) har lansert betegnelsen «vold i storfamiliekontekst» til forskjell fra «vold i kjernefamilie» (se også Salole, 2013).

Et annet bidrag finner vi i den amerikanske sosiologen Evan Starks klassiske bok *Coercive control. How men entrap women in personal life* (Stark, 2007). Starks anliggende er å beskrive og begrepsfeste en særegen form for menns vold mot kvinner, som på norsk kan kalles «tvingende kontroll». Den består av et sett av «kontrolltaktikker» og strategier som til sammen utgjør et regime som bryter kvinnen ned og holder henne fast i den voldelige relasjonen. Det «taktiske repertoaret» omfatter ulike former for ydmykelser, trusler, isolasjon med mer i tillegg til eventuell fysisk vold, og handlingsmønsteret samsvarer langt på vei med det Johnson (2008) har kalt «intimterrorisme». I Norge brukes oftere betegnelsen «psykisk vold», men Stark vektlegger at det primært handler om et person- og frihetskrenkende regime der fysisk og psykisk vold inngår.

Når det gjelder variasjon i voldslogikker, ser Stark tvingende kontroll som en historisk og kulturell spesifikk form for kvinnemishandling i vestlige samfunn. Han redegjør for tre historiske epoker der ulike strukturelle og normative (kulturelle) betingelser har produsert ulike former

for kvinnemishandling – fra føydaltidens tradisjonelle patriarkalske samfunn der kvinner formelt var underlagt mannen (en manns hustru var hans eiendom), via industrialiseringen som brøt ned gamle hierarkier (der individuelle rettigheter ble gradvis introdusert, mens kontrollen av kvinner ble flyttet inn i hjemmet), til dagens liberale, demokratiske samfunn der vold mot kvinner er illegitimt. Tvingende kontroll er en måte å oppnå dominans på i en kontekst der menns kjønnsbaserte privilegier går i oppløsning og kvinner har en sterkere stilling. Selv om det fortsatt finnes betydelig ulikestilling mellom kjønnene i praksis, har mannlig dominans betydelig mindre institusjonell støtte. Menn som ønsker å dominere over en kvinnelig partner, må derfor bruke andre taktikker (Stark, 2007).

Starks historiske fremstilling er begrenset til en vestlig kontekst og kan ikke anvendes direkte i sammenlikninger av ulike grupper og samfunn. Hans inndeling kan likevel være relevant i denne sammenhengen fordi den viser hvordan (variasjon i) vold mot og undertrykking av kvinner henger sammen med (variasjon i) kulturelle og strukturelle samfunnstrekk. Variasjon skyldes ikke nødvendigvis at volden er mer eller mindre kjønnsbasert, men at den er betinget av kulturelt og strukturelt *ulike* kjønnsordener. En beslektet analyse, der søkelyset er rettet mot dagens globale situasjon, finner vi i Göran Therborns (2004) store studie av familiesystemer i ulike deler av verden, inkludert variasjon rundt normer for kjønns- og generasjonsrelasjoner, ekteskapsinngåelse og seksualitet. Her trekker Therborn et skille mellom postpatriarkalske og mer rent patriarkalske samfunn. Norge tilhører den første kategorien, der samfunnet er preget av både formell og reell kjønnslikestilling, men der slike idealer langt fra er fullt realisert. Kontrasten er likevel stor til områder der patriarkatet holder stand, noe som ifølge Therborn gjelder særlig Sør-Asia (og da spesielt de nordlige delene), Vest-Asia, Sentral-Asia, Nord-Afrika og mesteparten av Afrika sør for Sahara (Therborn, 2004). Her er den sosiale ordenen organisert i tydelige kjønns- og generasjonshierarkier, ekteskap arrangeres av kollektivet, og slektskap og arv følger farslinjen. Patrilokale hushold, der kvinnen flytter inn til mannens familie, er en del av dette «klassisk patriarkalske systemet», som Kandiyoti kaller det (Kandiyoti, 1988; Bredal, 2011).

Metode og datamateriale

Analysen i dette kapitlet er basert på deler av et større datamateriale fra *Partnervoldsprosjektet* der til sammen 97 kvinner ble intervjuet (se også kapittel 4, Andersen & Stefansen, 2020). Utvalget som er brukt her, består av til sammen 40 intervjuer, hvorav halvparten var med minoritetsnorske og halvparten med majoritetsnorske kvinner. Kvinnene i delmaterialet var i alderen 27 til 70 år med et snitt på 39 år (dersom vi trekker fra den ene kvinnen på 70) og de hadde ulike sosiale bakgrunner. Informantene bodde i ulike deler av Norge, men de fleste bodde på Østlandet. Noen av kvinnene hadde voldserfaringer som lå en del tilbake i tid, mens andre nylig hadde forlatt voldsutøver(ne). I alle unntatt ett av tilfellene levde kvinnen uten utøveren på intervjutidspunktet. Flere var fortsatt utsatt for krenkelser og kontroll, ofte knyttet til samarbeid rundt felles barn. De minoritetsnorske kvinnene og deres voldsutøvere, hadde bakgrunn fra Afghanistan, Bosnia, Irak, Iran, Pakistan, Somalia, Syria, Tsjetsjenia og Tyrkia. Om lag en tredjedel var født eller oppvokst i Norge, mens en tredjedel kom hit i voksen alder, oftest sammen med ektemannen eller for å gifte seg med en mann som bodde her.

Flertallet av informantene i studien ble rekruttert via Facebook og Twitter, der vi etterlyste kvinner som hadde vært utsatt for psykisk, fysisk eller seksuell vold fra en mannlig partner og eventuelt også fra svigerfamilie. Responsen fra majoritetsnorske kvinner var stor, mens vi kun fikk noen få henvendelser fra kvinner med minoritetsbakgrunn. Dette skyldtes nok både begrensninger ved forskernes nettverk i sosiale medier, og at minoritetskvinnene ikke benyttet disse mediene eller kunne lese norsk. Minoritetsdelen av utvalget ble derfor i hovedsak rekruttert på andre måter, dels gjennom hjelpeapparatet, dels gjennom forskernes nettverk. Med bakgrunn i en særlig interesse for klassisk patriarkalske familiesystemer ba vi om deltakere med «bakgrunn fra ikke-vestlige land eller regioner som Tyrkia, Irak, Iran, Midtøsten, Balkan, Nord-Afrika, Somalia, Eritrea, Gambia, Pakistan, Afghanistan, India og Sri Lanka».[1] Også enkelte av de majoritetsnorske kvinnene ble

1 https://blogg.hioa.no/voldsprogrammet/2018/11/21/nova-soker-kvinner-med-minoritetsbakgrunn-til-intervju-om-familievold/

rekruttert utenom sosiale medier. Dette gjaldt fire kvinner som hadde vokst opp i det som kalles lukkede kristne trossamfunn, som Smiths venner og Jehovas vitner. Disse kvinnene er inkludert i datamaterialet for denne analysen.

Intervjuene ble gjennomført ansikt til ansikt, på telefon eller via Skype. Vi var fire kvinnelige forskere som intervjuet, og vi møtte informantene hjemme hos dem, på vår arbeidsplass, på kafé eller et annet sted som passet for dem. Intervjumetoden kan beskrives som biografisk narrativ. Vi la opp til at deltakerne skulle fortelle mest mulig fritt, først litt om oppveksten, så om relasjonen til mannen, om familieliv og sosialt nettverk samt om erfaringer med hjelpe- og rettsapparatet. Det varierte hvor «selvgående» kvinnene var i sine fortellinger. Mens noen tok regien, ønsket andre at vi stilte spørsmål. En del sa at de kunne ha problemer med å huske hendelser og rekkefølge, og de forklarte det gjerne med traumer. Mange av kvinnene hadde mye å fortelle, og intervjuene varte som regel i to–tre timer, enkelte i opptil fem timer. De minoritetsnorske kvinnene behersket norsk i ulik grad. Vi brukte tolk i fem av intervjuene, mens flere av de andre ble preget av at kvinnene hadde begrenset ordforråd. Tre av de minoritetsnorske informantene kom til intervjuet sammen med kvinnen som hadde rekruttert dem til undersøkelsen. Vedkommende fungerte dels som tolk, og dels hjalp hun informanten med å huske og forklare sine erfaringer. Ved ett tilfelle var kvinnens terapeut med på intervjuet, etter kvinnens eget ønske.

Med deltakernes samtykke ble intervjuene tatt opp på bånd og transkribert. Vi registrerte sosiodemografiske data i et eget skjema, og vi laget oppsummeringer fra hvert intervju der hovedtrekk i historien ble skissert. I arbeidet med dette kapitlet har jeg lest grundig gjennom 20 av intervjuene med majoritetsnorske kvinner som jeg selv gjennomførte, i tillegg til samtlige intervjuer med minoritetsnorske kvinner, hvorav 14 ble gjennomført av meg og resten av mine kollegaer. Jeg har brukt en tematisk analysetilnærming for å kunne identifisere hovedtrekk i kvinnenes erfaringer med relasjonen til utøver(ne) og med selve volden. Hensikten har vært å kunne beskrive mønstre og variasjon i voldsutøvelsen og voldslogikker.

Hvordan startet parforholdet?

En viktig forskjell i datamaterialet dreier seg om hvordan kvinnens relasjon til mannen ble etablert. Vi kan i hovedsak skille mellom et individuelt og et kollektivt pardannelsesmønster. En gruppe kvinner hadde truffet mannen på egen hånd og innledet et forhold. Den følelsesmessige involveringen varierte, fra kvinnen som beskrev en lidenskapelig forelskelse i mannen hun «falt pladask» for, til kvinnen som sa at hun valgte den «trauste gutten» fordi det virket som det tryggeste. En tredje fortalte at det i grunnen var mannen som valgte henne, men at hun ble værende fordi hun følte omsorg for ham. Flere fortalte at de hadde flyttet sammen med eller giftet seg med mannen veldig raskt, og enkelte sa at det var han som bestemte at det skulle gå så fort. Uansett tidsperspektiv ble samlivet etablert gjennom en prosess som kun involverte de to, altså et individuelt pardannelsesmønster.

Det kollektive mønsteret handler om varianter og grader av arrangert ekteskap. Det varierer hvorvidt og hvor mye kvinnen selv har hatt å si, men i hovedsak var det andre som hadde funnet mannen til kvinnen og tatt beslutningen om ekteskap. Noen av disse kvinnene fortalte at de var innforstått med ekteskapet, eller at de hadde gitt et passivt samtykke, slik denne kvinnen ga uttrykk for: «Jeg hadde ingen sånn egentlig egen mening. For det er ikke sånn at jeg var glad i noen annen, så jeg kan si sånn … det er bare okei, det er greit for meg.» Hun traff mannen første gang i bryllupsseremonien. Da var hun tjue år. Andre opplevde ekteskapet som påtvunget, der de ikke hadde hatt noe de skulle ha sagt. Ikke minst gjaldt dette en kvinne som ble giftet bort som barn, i en alder av tolv år.

En variant av det kollektive mønsteret er når de to blir introdusert for hverandre, eller der de finner hverandre på egen hånd, men der kollektivet involverer seg i beslutningen om å etablere et samliv. Et eksempel var en majoritetsnorsk kvinne som vokste opp i et lukket kristent trossamfunn. Hun fortalte at familien og menighetens ledere kunne ha meninger om hvem de unge skulle gifte seg med. Selv ble hun tatt på fersken hånd i hånd med en jevnaldrende gutt. Hun hadde truffet ham på et arrangement i menighetens regi og kjente ham knapt. Da guttens far oppdaget dem, ble han sint og beordret at de skulle gifte seg: «For vi hadde gått utenfor grensen [til menighetens område], og da ble det sett på som hor

at vi holdt hverandre i hånden, og at andre kunne ha sett oss.» Kvinnen var 17 år da dette skjedde, og de giftet seg så snart hun fylte 18. En minoritetsnorsk kvinne fortalte at hun ble gift etter at en ung mann i slektens nettverk ble interessert i henne. Slektninger snakket om at de ville passe sammen, og han viste henne mye oppmerksomhet: «Han kom med gaver, han sa masse fine ting som gjorde at jeg følte meg veldig bra, sånt som de fleste unge jenter liker å høre.» Hun var ung og uerfaren. Mens faren ville at hun skulle skaffe seg en utdanning først, var hun selv mer opptatt av ekteskap: «Dum som jeg var, så sa jeg 'ja, jeg har lyst til å gifte meg med han'. Da ble det ingen forlovelse, men rett på sak, vi var gift.»

Mens det store flertallet av de majoritetsnorske fortalte om et individuelt pardannelsesmønster, var det større variasjon blant de minoritetsnorske kvinnene. Noen hadde funnet sin partner helt på egen hånd, mens andre fikk hjelp fra familie eller andre. Tradisjonelle arrangerte ekteskap gjaldt primært de kvinnene som hadde kommet til Norge i voksen alder, enten sammen med mannen eller for å gifte seg med en som var oppvokst her.

Kvinners mulighet for å ta beslutninger knyttet til pardannelse er blant annet betinget av kjønns- og seksualnormer. De majoritetsnorske kvinnene fra lukkede, kristne trossamfunn og de fleste minoritetsnorske kvinnene i undersøkelsen måtte forholde seg til konservative kjønns- og seksualnormer, selv om de i deres egen familie ikke nødvendigvis var like strenge som miljøet for øvrig. Dersom det anses som forbudt eller upassende at en kvinne er seksuelt aktiv før ekteskapet, vil det være sterke restriksjoner både på å ta initiativ til parforhold, på å vise interesse for en bestemt mann og på å bli kjent med mulige kandidater i forkant av et ekteskap. I en slik kulturell kontekst vil både de som er gift arrangert og de fleste som finner partneren selv, ha begrenset kunnskap om mannen. Dette gjelder imidlertid også noen av de kvinnene som ikke er gift arrangert eller har restriksjoner på kjæresteforhold, men der de flytter sammen med mannen etter kort tid uten at de har fått tid til å bli kjent med ham. Selv om manglende kjennskap til partneren kan være et fellestrekk, er det likevel vesentlige forskjeller mellom et forhold som etableres av mannen og kvinnen, og et ekteskap som organiseres og besluttes av andre. Blant annet gjelder det hvorvidt kvinnen føler ansvar for partnervalget, noe vi skal se har betydning for opplevelsen av volden.

Hvem utøvde volden?

Også når oppmerksomheten rettes mot utøversiden, kan de voldsutsatte kvinnene som deltok i denne studien, grovt deles inn i to grupper. Flertallet fortalte om vold fra kun mannen de var gift eller samboer med. Dette var kvinner, både majoritetsnorske og minoritetsnorske, som hadde funnet partner selv, eller kvinner som levde i en kjernefamilie. En gjennomgående tendens var at begge parter skjulte volden utad, og i flere tilfeller trakk hun seg tilbake fra både venner og familie.

Den andre gruppen kvinner hadde i tillegg til partnervolden blitt utsatt for vold og sterk kontroll fra flere utøvere i mannens familie. Det varierte hva slags rolle medlemmene i svigerfamilien tok, med alt fra å bistå mannen i hans utøvelse av vold og kontroll til å være hovedutøvere. Det sistnevnte gjaldt blant annet tilfeller der mannen tilsynelatende hadde liten interesse av sin kone, og der det kan tenkes at han hadde giftet seg med henne mot sin vilje. Dette kunne komme til uttrykk ved at mannen ble borte i lengre perioder, eller ved at han fortalte henne at hun var uønsket. Noen kvinner mistenkte (eller visste) at mannen hadde forhold til andre kvinner samtidig, enten i Norge eller i opprinnelseslandet. Kvinnene fremhevet sine svigermødre (og til dels sine svigerinner) som de verste utøverne. De forklarte dette med at svigermoren ville forhindre at sønnen ble mer lojal overfor kona enn overfor henne, slik det er kjent fra klassisk patriarkalske familiesystemer (Kandiyoti, 1988; Rew, Gangoli & Gill, 2013). I denne sosiale logikken er kvinners mulighet for innflytelse og makt knyttet til det å ha sønner, og det er særlig som svigermor i et storfamiliehushold hun kan realisere dette maktpotensialet – ved å bestemme over svigerdatteren. Dersom sønnen derimot etablerer seg i en kjernefamilie og knytter seg emosjonelt til kona, vil moren miste denne makten.

I dette datamaterialet var det minoritetsnorske kvinner som hadde opplevd slik direkte og omfattende vold og kontroll i svigerrelasjoner. De fleste var kvinner som hadde kommet til Norge gjennom ekteskapsinnvandring, og som hadde flyttet inn til hans familie i et storfamiliehushold, men også en kvinne som var født og oppvokst i Norge med innvandrede foreldre, ble utsatt for «svigervold». Hun giftet seg med fetteren sin, som også hadde vokst opp i Norge. Svigermoren, som altså var kvinnens tante,

bestemte at ekteparet skulle bo sammen med henne. Hun var svært kontrollerende, og hun nektet blant annet svigerdatteren å gå i vestlige («norske») klær slik hun var vant til. Både mor og sønn brukte fysisk vold.

Med begrepet svigervold sikter jeg til direkte og systematisk utøvelse av vold og kontroll. Det skal nevnes at flere kvinner hadde opplevd enkelte episoder der familiemedlemmer på mannens side utøvde det som kan sies å falle inn under begrepet psykisk vold, og – ikke minst – at svigerfamilien støttet ham og legitimerte volden. Dette gjaldt både majoritets- og minoritetsnorske, også de som hadde etablert parforholdet individuelt og som levde i en kjernefamilie. Det sosiale nettverkets og de pårørendes rolle i legitimeringen av individuell partnervold blir ikke nærmere analysert her.

Hva karakteriserte volden og kontrollen?

Alle deltakerne i denne studien hadde blitt utsatt for langvarig og gjennomgripende vold og kontroll, eller det vi kan kalle voldsregimer. Innslaget og graden av fysisk og seksuell vold varierte, både blant de minoritetsnorske og majoritetsnorske informantene. I denne sammenhengen velger jeg å konsentrere meg om en sentral variasjon i voldsbildet, mellom det jeg har valgt å kalle «et psykologisk volds- og kontrollrepertoar», på den ene siden, og «et materielt volds- og kontrollrepertoar» på den andre.

Flere av kvinnene fortalte om et forhold som startet med forelskelse og overstrømmende kjærlighetserklæringer fra en mann som satte dem på en pidestall. Så ble han brått eller gradvis mer kontrollerende. Han var sjalu og ønsket å ha henne for seg selv, og han iverksatte stadig strengere begrensninger, inkludert strategier for å ødelegge kvinnens relasjoner til andre. Han kunne veksle mellom å krenke henne og be om unnskyldning, samtidig som han la ansvaret på henne for at han hadde blitt så sint eller voldelig. Hun var først forvirret, for så gradvis å bli påvirket av hans påstander om henne, av hans versjon av virkeligheten. Hun nedvurderte og isolerte seg selv, hun var konstant redd og på vakt. Kort sagt innordnet hun seg i hans volds- og kontrollregime – eller «nett», som en av kvinnene kalte det – og hun underordnet seg hans vilje og makt. Vi gjenkjenner

mange av elementene i det Stark (2007) kaller tvingende kontroll. Sentralt i flere historier står erfaringen av å miste virkelighetssansen: «Du blir jo helt fucka i hodet, ikke sant» (se også kapittel 4, Andersen & Stefansen, 2020). Flere av kvinnene som hadde opplevd dette, fortalte at de ble overrasket da mannen begynte å kontrollere dem. Det var et så sterkt brudd med hva de var vant til og forventet, at de ikke forsto hva som skjedde. Som en minoritetsnorsk kvinne med oppvekst i Norge sa det:

> Etter hvert så blir det en slags sånn … det er en annen virkelighet, en boble, man blir trukket inn i det … Og at det jeg kjente til før, mellom rett og galt, det endrer seg.

I et psykologisk volds- og kontrollrepertoar er det de psykologiske virkemidlene som fremheves. Dette gjenspeiles blant annet i kvinnenes problemer med å forklare hvordan de, som selvstendige kvinner, kunne innordne seg så totalt i en manns kontrollregime. Han fikk henne til ikke bare å begrense og isolere seg selv, men til regelrett å miste seg selv, slik denne majoritetsnorske kvinnen sa det:

> Det er det man gjør … og det er vanskelig å finne tilbake til den da … man kan miste seg sjøl til en person som er …. Miste all verdi. Og det var følelsen jeg hadde etterpå, det var … å være verdiløs, fullstendig verdiløs. (…) Det var det ene ordet som beskrev hele meg. Det var jeg da, inni meg, inni margen min. Helt verdiløs. Og det gjorde han med meg.

Andre kvinners historier bar mer preg av et materielt volds- og kontrollrepertoar der virkemidlene var konkrete. Hun ble tvunget til å gjøre alt husarbeid, lage all mat til storfamilien og servere gjester, og hun fikk ikke spise ved samme bord – eller samme mat – som de andre. Hun ble behandlet mer som en tjener enn som et familiemedlem. Det handlet også om at kvinnen ble nektet å gå ut, å delta på norskkurs eller å delta i samfunnet på andre måter. At ektemannen og svigerfamilien aktivt hindret kvinnen i få kunnskap om sine rettigheter og om hjelpeinstanser, gikk igjen i flere av historiene. En kvinne fortalte at svigerfamilien kontrollerte henne ved å feilinformere henne om det norske samfunnet og ved å skremme henne fra å ha kontakt med folk. Særlig skremmende var det å høre at barnevernet tok barna fra familier, og at majoritetsnorske ville melde fra til

barnevernet dersom hun fortalte dem at hun hadde problemer hjemme. Enkelte kvinner hadde blitt truet, åpenlyst eller mer indirekte, med å bli sendt tilbake til hjemlandet dersom de ikke gjorde som mannen eller svigerfamilien ønsket. Andre hadde blitt nektet å ha kontakt med familien i hjemlandet, eller de hadde blitt overvåket mens de snakket med dem på telefon eller via Skype. En storfamilie har ekstra ressurser til rådighet ved at de kan samarbeide om å isolere og kontrollere en kvinne. En kvinne ble for eksempel alltid fulgt når hun skulle i butikken eller gjøre andre ærend. Det kunne være en av de voksne eller et barn som hadde i oppgave å følge henne og rapportere tilbake til svigermoren eller ektemannen. En annen fortalte at svigerfaren alltid var med henne til fastlegen som tolk – helt inn på legens kontor.

Som nevnt var det noen kvinner som mente at svigermor hadde vært verst. Da handlet det blant annet om at hun presset sønnen til å være tøffere med sin kone. En kvinne fortalte at svigermoren ved flere anledninger eksplisitt hadde utfordret sønnen på at han var for svak og ettergivende:

> «Fy skamme deg», sa hun. «Er du liksom en mann?» Du vet, i islam har de en sånn greie med bart og skjegg. Så hun sa at til og med de som er bartløse, klarer å få kvinnene sine inn i niqab, og «her kommer du med langt skjegg og er så religiøs, og du klarer ikke engang å kue kvinnen din til å ta på seg en niqab» …

Etter dette kom mannen og forlangte at hun gikk i niqab utenfor huset. Hun visste at hun ville få juling hvis hun protesterte. En annen kvinne fortalte hvordan svigerinnen ga broren sin råd om hvordan han skulle slå henne slik at det ikke syntes, og at han måtte få henne til å sminke seg dersom hun hadde blåmerker og skulle ut av huset.

Et sentralt poeng er at voldsutøver(ne) i dette materielle voldsrepertoaret ikke på samme måte som i det psykologiske repertoaret trenger å bryte ned kvinnen psykisk for å få henne til å innta en tradisjonell kvinnerolle som husmor eller som svigerdatter. Slik Starks (2007), Therborns (2004) og Kandiyotis (1988) fremstilling av klassisk patriarkalske samfunn viser, er kvinner i slike sosiale ordener forberedt på å innordne seg i fellesskapet og underordne seg menn og eldre kvinner. Noen av informantene var også vant til at kvinner ble utsatt for vold i egen familie

eller eget nettverk. Andre fremhevet at de kom fra en familie der kvinner ble verdsatt og respektert, og der det ikke bare var hierarki, men også kjærlighet og omsorg. Selv om de var innstilt på å tilpasse seg og ta sin del – eller sågar mesteparten – av husarbeidet, var de ikke forberedt på å bli utsatt for eller tåle vold og krenkelser. At de var gift arrangert, utelukket ikke at de hadde følelser for mannen, var glad i ham og ønsket å leve med ham. Selv om jeg omtaler dette voldsrepertoaret som materielt, har volden selvsagt også emosjonelle konsekvenser. Kvinnene var opptatt av hvor ydmykende, sårende og vondt det var å bli behandlet som en tjener og å bli holdt utenfor familiefellesskapet. Et eksempel er en kvinne som ble pålagt å tilberede all mat som storfamilien spiste, men som selv kun fikk spise linser mens de andre også fikk kjøtt. En annen kvinne måtte sitte på gulvet mens de andre satt ved spisebordet. Den måten kvinner i en klassisk patriarkalsk kontekst får anerkjennelse og verdi på, er gjennom å oppfylle en tradisjonell kvinnerolle. Når hun gjør sitt ytterste og strekker seg langt, for eksempel som svigerdatter eller som kone, og hun likevel blir ydmyket og ikke verdsatt, kan det være svært krenkende (Jørgensen & van der Weele, 2009).

Hva hindret kvinnen i å forlate voldsutøver(ne)?

Deltakerne i denne studien var kvinner som hadde levd i voldelige forhold over lengre tid, og som strevde med konsekvensene av volden. Med unntak av én av kvinnene var det ingen av dem som levde sammen med voldsutøver da de ble intervjuet. Noen hadde selv gått fra mannen, mens andre var blitt forlatt. Et gjennomgangstema hos flere av deltakerne var hvorfor hun ikke hadde kommet seg bort mye tidligere. Igjen finner jeg et todelt mønster når det gjelder årsaken til at kvinnene ikke forlot den voldelige utøveren eller utøverne.

Noen av kvinnene hadde familier eller sosiale nettverk der skilsmisse ikke ble akseptert, og der kvinner oftest fikk skylden for en skilsmisse. Ifølge dette synet skal ikke kvinner leve uten en mann, og både skilte og ugifte kvinner som lever alene, blir stigmatisert. Flere fortalte at familien hadde forsøkt å mekle mellom henne og mannen, eller at hun hadde blitt

oppfordret til å være mer tålmodig. De visste eller forventet at deres egen familie ikke ville akseptere at hun skilte seg, eller at hun ved å gjøre det ville skape store problemer for familiens og sitt eget sosiale omdømme – eller ære. Noen av kvinnene hadde blitt sosialt utstøtt i sine miljøer etter at de gikk fra mannen, mens andre hadde blitt positivt overrasket over at familien støttet dem og aksepterte bruddet. Fordømmelse av skilsmisse generelt og av skilte kvinner spesielt finner vi både blant de minoritetsnorske kvinnene og majoritetsnorske kvinner fra lukkede trossamfunn. En av kvinnene fremholdt at kvinner med hennes kulturelle bakgrunn var avhengige av å være gift for å bli inkludert sosialt. En annen kvinne fortalte at hun hadde mistet all kontakt med sitt nettverk i Norge da hun gikk fra mannen.

For den andre gruppen kvinner handlet ikke problemet med å komme seg ut av forholdet om omgivelsenes motstand mot skilsmisse eller om faren for å bli stigmatisert som skilt kvinne. Tvert imot hadde de opplevd det som svært skamfullt at de ikke hadde forlatt den voldelige mannen før, og at de overhodet hadde valgt en voldelig partner. Et eksempel er en minoritetsnorsk kvinne som hadde giftet seg etter kort tids bekjentskap med en minoritetsnorsk mann hun traff gjennom en datingside. Hun vektla kontrasten mellom hennes tidligere politiske engasjement for kvinnerettigheter og det voldelige samlivet hun havnet i. I likhet med de majoritetsnorske kvinnene som Andersen og Stefansen beskriver (2020), omtalte hun seg som en sterk kvinne:

> Den skamfølelsen man har … den er veldig sterk. Fordi du ser tilbake og så ser du at «oi, jeg var jo en sterk kvinne». Jeg gikk i 8. mars-tog og … og alt det her, og så er det helt sånn at «oi, det her har jeg funnet meg i selv».

Mens det åpenbart kunne være et akutt problem at mannen truet kvinnen med sanksjoner dersom hun forlot ham, fremhevet flere av kvinnene at det var skammen som hindret dem i å søke hjelp eller fortelle andre at de levde med vold. Slik de snakket om denne skammen, fikk de frem et sterkt kulturelt stigma som preger det norske majoritetssamfunnet. Dette er et stigma som rammer kvinner som *blir* i voldelige parforhold, som *ikke* skiller seg, i kontrast til stigmaet som rammer kvinner som *går* – og deres familier – i noen minoritetsmiljøer (se kapittel 3, Bjørnholt, 2020).

Disse kvinnene visste at de ville ha et forklaringsproblem hvis de fortalte om volden uten at de var villige til å forlate utøveren. De visste at brudd og skilsmisse ville være en forventning, eller sågar et krav fra omgivelsene, også fra hjelpeapparatet. Da de skulle forklare hvorfor de ikke gikk før, handlet det – i tillegg til skammen ved å be om hjelp – om ren utslitthet, manglende selvtillit, håpet om at han likevel skulle endre seg, og om lojalitet: «Jeg var lojal, jeg var takknemlig, jeg trodde det ville bli bedre, det er en klassiker. Jeg trodde jeg kunne ordne opp i det. Jeg trodde at jeg kunne greie å forandre han.»

Hensynet til barna sto også sentralt, både når det gjaldt hvorfor kvinnene ble og hvorfor de gikk, da de ikke lenger mente at det var tryggest for barna deres at de ble værende i forholdet.

Konklusjon

I datamaterialet som analyseres her, er det noen grunnleggende likhetstrekk i voldsbildet, først og fremst ved at kvinnene ble utsatt for vold og kontroll fra en mann som de levde sammen med. Et annet fellestrekk er at voldens formål er å dominere og kontrollere kvinnen, enten hun anses som mannens, storfamiliens eller menighetens kvinne. Jeg har valgt å konsentrere meg om fire likhets- og forskjellsdimensjoner i voldsbildet: hvordan parrelasjonen kom i stand, hvem som utøvde volden, hva som karakteriserte volden og kontrollens dynamikk, og hvilke utfordringer kvinnen hadde med å komme seg ut av volden.

Forskjellene er ikke bare mellom majoritetsnorske og minoritetsnorske kvinner. Vi ser snarere et sentralt skille mellom det å utsettes for individuell partnervold i en kjernefamilie og å utsettes for kollektiv vold i en storfamilie, og mellom vold i en klassisk patriarkalsk kontekst og vold i en kjønnslikestilt kontekst. Individuell vold er ikke begrenset til de majoritetsnorske kvinnene i materialet. Både kvinner med og uten innvandrerbakgrunn kan utsettes for individuell partnervold med klare likhetstrekk – der en enkelt mann isolerer og kontrollerer kvinnen. Kollektiv vold er en erfaring blant noen av de minoritetsnorske kvinnene, særlig blant dem som lever i storfamiliehushold med svigerfamilien, og blant dem som har kommet til Norge gjennom ekteskap. Imidlertid

finner vi også kollektive aspekter ved erfaringene til kvinner som har levd i en lukket kristen menighet.

Kombinasjonen av partnervold og svigervold er et voldsrepertoar som skiller seg ut, og som både hjelpetjenester, rettsapparat og forskere bør ha mer oppmerksomhet på. Ikke minst er det viktig å få mer kunnskap om kvinnelige utøveres motiver og om dynamikken mellom de ulike utøverne i en storfamilie.

Når kontrollen utøves i en klassisk patriarkalsk kontekst, synes den i større grad å være basert på materielle begrensninger og avhengighet, mens et psykologisk volds- og kontrollrepertoar er vanligere i en likestillingskontekst. Dette er i tråd med Starks teori om tvingende kontroll som en strukturelt og kulturelt betinget voldsform. Heller ikke her går skillet mellom majoritet og minoritet, men heller mellom de kvinnene som er oppvokst i Norge eller i familier med kjønnslikestillingsverdier, og kvinner som er vant til å innordne seg kjønnshierarkier.

Forskjellen mellom et psykologisk og materielt kontrollrepertoar gjenfinnes også i hva som holder kvinnen tilbake. Flere av kvinnene som har vært utsatt for et psykologisk volds- og kontrollrepertoar, har kjent på mye skam rundt det å være voldsutsatt, noe som har hindret dem i å søke hjelp. Særlig kvinnene som er gift arrangert, men også andre av de minoritetsnorske kvinnene, skiller seg fra de majoritetsnorske ved at de ikke har valgt mannen selv, eller ved at valget i mindre grad har vært basert på følelser. Disse kvinnene har ikke – eller har i mindre grad – et partnervalg å forsvare eller skamme seg over, og de synes å være mindre emosjonelt knyttet til voldsutøver(ne). I stedet er de bundet gjennom økonomisk og praktisk avhengighet, gjennom manglende kunnskap om hvordan de kan etablere et alternativt liv, og gjennom frykten for manglende støtte fra omgivelsene dersom de forlater mannen. I dette materialet går det altså et vesentlig skille mellom de kvinnene som sliter med skammen ved å gå, og de som kjenner på skammen ved å bli.

Referanser

Andersen, L. C. & Stefansen, K. (2020). Forhandlinger om verdighet blant kvinner utsatt for partnervold. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Bjørnholt, M. (2020). Vold, kjærlighet og makt i likestillingslandet. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Bliksvær, T., Skogøy, B. E., Sloan, L., Bakar, N., Johnson, R. & Kosuta, M. (2019). *Kommunenes krisesentertilbud – En kunnskapsoversikt*. Nordlandsforskning. NF rapport nr. 13/2019. Hentet fra http://www.nordlandsforskning.no/getfile.php/1327964-1574116700/Dokumenter/Rapporter/2019/NF-rapport%2013-2019.pdf

Bredal, A. (2006). *«Vi er jo en familie». Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater.* Oslo: UniPax.

Bredal, A. (2011). *Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll*. (ISF-rapport 2011/4). Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Bredal, A. (2014). Ordinary v. other violence? Conceptualising honour-based violence in Scandinavian public policies. I A. K. Gill, C. Strange & K. Roberts (Red.), *'Honour' killing and violence. Theory, policy and practice* (s. 135–155). London: Palgrave Macmillan.

Bredal, A. & Lidén, H. (2015). Hva med 2017? Første delrapport i følgeevalueringen av Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet 2013–2016. ISF-rapport 2015:03. Hentet fra https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2442529/Rapport%2B2015_Nett.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Bredal, A., Eggebø, H. & Eriksen, A. M. A. (2020). Mangfoldsperspektiver i forskning på vold i nære relasjoner. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Idriss, M. M. (2017). Not domestic violence or cultural tradition: Is honour-based violence distinct from domestic violence? *Journal of Social Welfare and Family Law*, *39*(1), 3–21. https://doi.org/10.1080/09649069.2016.1272755

Idriss, M. M. & Abbas, T. (Red.). (2011). *Honour, violence, women and Islam.* Abingdon: Routledge.

Johnson, M. P. (2008). *A typology of domestic violence. Intimate terrorism, violent resistance and situational couple violence*. Boston, MA: Northeastern University Press.

Jørgensen, H. & Van der Weele, J. (2009). Vold i storfamiliekontekst – erfaringer fra Alternativ til Vold. I K. Eide, N. A. Qureshi, M. Rugkåsa & H. Vike (Red.), *Over profesjonelle barrierer. Et minoritetsperspektiv i psykososialt arbeid med barn og unge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender and Society*, *2*(3).

Kiamanesh P. & Hauge M. I. (2018). 'We are not weak, we just experience domestic violence' – Immigrant women's experiences of encounters with service providers

as a result of domestic violence. *Child & Family Social Work, 2018,* 1–8. https://doi.org/10.1111/cfs.12615.

Lidman, S. & Hong, T. (2018). Collective violence and honour in Finland: A survey for professionals. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research.* https://doi.org/10.1108/JACPR-09-2017-0319

Lidén, H., Bredal, A. & Hegstad, E. (2015). *Framgang. Andre delrapport i følgeevalueringen av Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet 2013–2016*. (ISF rapport 2015:10). Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Lidén, H. & Bredal, A. (2017). *Fra særtiltak til ordinær innsats. Følgeevaluering av handlingsplanen mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet* (ISF rapport 2017:1). Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Mossige, S. & Stefansen, K. (2016) *Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007–2015*. NOVA-rapport 5/2016. Oslo: OsloMet – storbyuniversitetet.

Rew, M., Gangoli, G. & Gill, A. (2013). Violence between female in-laws in India. *Journal of International Women's Studies*, *14*(1), 146–160.

Salole, L. (2013). *Krysskulturelle barn og unge. Om tilhørighet, anerkjennelse, dilemmaer og ressurser.* Oslo: Gyldendal Akademisk.

Stark, E. (2007). *Coercive control. How men entrap women in personal life*. Oxford: Oxford University Press.

Therborn, G. (2004). *Between sex and power. Family in the world, 1900–2000*. London: Routledge.

Thiara, R. K., Condon, S. A. & Schröttle, M. (Red.) (2011). *Violence against women and ethnicity: Commonalities and differences across Europe*. Opladen: Barbara Budrich Publishers.

Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (Red.) (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv* (Rapport nr. 1/2014). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Vatnar, S. K. B., Friestad, C. & Bjørkly, S. (2017). Intimate partner homicide, immigration and citizenship: Evidence from Norway 1990–2012. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, *18*(2), 103–122. https://doi.org/10.1080/14043858.2017.1394629

KAPITTEL 4

Forhandlinger om verdighet blant kvinner utsatt for partnervold

Lotte C. Andersen og Kari Stefansen
NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet

Abstract: Drawing on qualitative interviews, this chapter explores how women who have lived with an abusive male partner talk about themselves in relation to the violence they have experienced. Rather than portraying themselves as weak and passive and therefore blameless 'ideal victims', many of the women we interviewed referred to themselves as remarkably strong or resourceful. We interpret these self-representations as part of an ongoing work on the self that these women were engaged in – to uphold their self-identity and social position as viable persons. The self-representations are part of their ongoing respectability work. What strong or resourceful meant had classed meanings, however. Middle-class women more often referred to their investment in self-developing activities – activities that build on and scaffold their middle-class identity and social standing, for instance engaging in overwork and intensive parenting, or starting or graduating from university studies. In contrast, working-class women more often referred to their psychological robustness, and how it had protected them from mental illness, drug abuse or other problems. They talked about being tough and getting on with it without interference from other people. For both groups their respectability work had both positive and negative sides. It protected the women from stigma, but also made it more difficult for others to see that they needed help and to offer support.

Keywords: intimate terrorism, coercive control, victimhood, the ideal victim, agency, social class

Introduksjon

I dette kapitlet utforsker vi hvordan kvinner som har levd med partnervold over tid, snakker om seg selv i relasjon til volden de har vært utsatt for. Vi leser disse selvrepresentasjonene som forhandlinger om offerskap

Sitering av denne artikkelen: Andersen, L. C. & Stefansen, K. (2020). Forhandlinger om verdighet blant kvinner utsatt for partnervold. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge* (Kap. 4, s. 67–86). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. https://doi.org/10.23865/noasp.99.ch4

og verdighet i en kultur som forbinder offerskap med noe svakt og passivt. Det empiriske materialet er hentet fra *Partnervoldsprosjektet,* en større kvalitativ intervjustudie blant kvinner med ulik sosial, etnisk og religiøs bakgrunn som har opplevd vold fra en mannlig partner. Vår analyse her er avgrenset til forhandlinger og posisjoneringer blant kvinner med majoritetsnorske foreldre. Mer konkret utforsker vi hvordan forhandlinger om offerskap og verdighet er koplet til sosial klasse. Dette er det forsket lite på i både norsk og internasjonal sammenheng. Slik kunnskap er imidlertid viktig for å forstå hva det innebærer å leve med vold og overgrep, ikke minst det strevet som inngår i å opprettholde selvrespekten – i en situasjon hvor den kontinuerlig angripes.

Fortellingene vi har analysert, kretser om vold som i de fleste tilfellene kan forstås som det Johnson (1995, 2010; Kelly & Johnson, 2008) har begrepsfestet som «intim terrorisme» («intimate terrorism»). I denne formen for partnervold vil fysisk vold ofte inngå. Det viktigste kjennetegnet er imidlertid et gjennomgripende mønster av kontrollerende og truende atferd fra den ene partens side. Relasjonen er preget av det Stark (2009) omtaler som «tvingende kontroll» («coercive control»), som over tid bryter ned den utsatte og begrenser vedkommendes mulighet til livsutfoldelse. I norsk sammenheng har begrepet «voldsregime» blitt benyttet for å beskrive hva et slikt handlingsmønster resulterer i. I kapittel 3 i denne boken beskriver Bredal (2020) to ulike voldsrepertoarer som er virksomme i slike gjennomgripende voldsregimer, henholdsvis et psykologisk volds- og kontrollrepertoar og et mer materielt volds- og kontrollrepertoar. Det vi analyserer, er kvinners møte med og håndtering av førstnevnte repertoar, som typisk har en eskalerende dynamikk der situasjonen forverrer seg over tid ved at kontrollen blir mer omfattende og volden og krenkelsene grovere.

Intervjuene med kvinnene hadde en åpen form og la opp til at de skulle få fortelle fritt om oppvekst og voksenliv, slik at volden de hadde opplevd, kunne forstås i lys av kvinnenes livshistorier. Underveis i datainnsamlingen ble vi slått av hvor mange kvinner som selv tok opp at de var sterke eller ressurssterke når de fortalte om sin egen bakgrunn og om volden de hadde erfart. Vi ble nysgjerrige: Hvordan kan vi forstå slike selvrepresentasjoner? Hva er de uttrykk for? For å belyse dette har vi analysert intervjuene med

tanke på hvem kvinnene som snakket om seg selv som sterke eller ressurssterke er, hva det å være sterk eller ressurssterk innebærer for dem, og hvilke praksiser denne selvforståelsen har ført til. Vi har altså lett etter det Hanne Haavind (2000) har omtalt som «indre sammenhenger» i materialet, det vil si mellom sosial posisjon, selvforståelse og selvarbeid.

Et sentralt utgangspunkt for vår analyse er at det å være utsatt for partnervold kan oppleves ulikt avhengig av hvor man kommer fra og hvem man er. I litteraturen om partnervold har man vært opptatt av dette perspektivet i studier av menn (White & Dutton, 2013; Gottzén, 2017; Lien & Lorentzen, 2019) og seksuelle minoriteter (Donovan & Hester, 2014; Rohrbaugh, 2006). Denne forskningen løfter frem at det er vanskeligere å identifisere seg som offer for partnervold dersom volden ikke følger «standardskriptet» – der en (større og sterkere) mann utøver fysisk vold mot sin (mindre og svakere) kvinnelige partner. Som Rosten (2020) viser i kapittel 6 i denne boken, kan menn som utsettes for vold i parforhold, søke verdighet i sine fortellinger om voldsutsatthet ved blant annet å tåle volden fordi partneren er syk, og ved å bli i relasjonen av hensyn til henne og barna. Heller enn å være offer for vold blir mannen da en som viser omsorg og tar ansvar for en voldelig partner.

Sammenlikninger mellom dem som faller innenfor og utenfor den «offisielle historien» om vold i parforhold (Donovan & Hester, 2014), er uten tvil viktige. Samtidig kan de være problematiske. De gir inntrykk av at alle heterofile kvinner passer inn i standardskriptet, og at de dermed erfarer og håndterer vold på samme måte. Kvinner som utsettes for partnervold, er imidlertid ikke en ensartet gruppe. Det ser vi tydelig i vårt materiale. Kvinnene vi intervjuet, fortalte om både ulike oppvekster og ulike livsprosjekter i voksen alder. Et bidrag fra vår analyse er at den viser frem betydningen av å ta hensyn til slike forskjeller i utforskingen av hvordan partnervold erfares og håndteres.

Selvrepresentasjon og forhandlinger om offerskap

En sentral tematikk i litteraturen om offerskap er den utsattes selvrepresentasjon, og hvordan slike selvrepresentasjoner er relatert til rollen som

offer. Når kvinnene i vår studie snakker om seg selv som sterke eller ressurssterke, kan det forstås som en form for selvrepresentasjon hvor de forhandler med rollen som offer. Ifølge Jacobsen og Skilbrei (2010, s.194) vil selvrepresentasjoner alltid trekke på de kulturelle forståelsene av individet som er tilgjengelige. Det er bred enighet blant forskere om at den dominerende forståelsen av individet i dag, i hvert fall i store deler av Vesten, er som en som handler, ikke en som det handles mot (f.eks. Boshoff, 2007). Flere samfunnsteoretikere, blant andre Giddens (1991), har også vektlagt hvordan selvet og identiteten i dag er et refleksivt prosjekt, der individet kontinuerlig skaper seg selv og sitt eget livsprosjekt gjennom aktive valg. Hvem man er, er ikke gitt av verken skjebnen eller tradisjonen, og livsvalgene man tar, blir derfor definerende for hvem man forstår seg som. I denne sammenhengen blir også valg av partner sentralt. Giddens (1992) har beskrevet det moderne idealet for parforhold som «rene relasjoner» («pure relationships»). Rene relasjoner er forhold som partene blir værende i bare så lenge de gir gjensidig mulighet for utvikling. Idealet er den «sammenflytende kjærligheten» («confluent love»), der den ene partens livsprosjekt ikke går på bekostning av den andres. Moderne parforholdsidealer, slik Giddens beskriver dem, er dermed nært forbundet med moderne ideer om selvet som fritt, refleksivt og orientert mot selvutvikling.

Flere har imidlertid kritisert Giddens og andre for å operere med en forståelse av selvet og moderne parforhold som er forbeholdt den privilegerte middelklassen – altså de som har ressursene som kreves for hele tiden å drive med refleksivt selvarbeid (f.eks. Skeggs, 2004), noe som er nødvendig for å realisere rene relasjoner (Illouz, 1997). Et viktig poeng her er imidlertid at normene for hva som er et «gangbart selv», samtidig kan deles av de som har begrensede muligheter til å realisere dem. Den moderne subjektforståelsen kan slik forstås som en dominerende diskurs som mange vil relatere sin selvrepresentasjon til (Jacobsen & Skilbrei, 2010).

I kontrast til det moderne – handlende, velgende og refleksive – subjektet forstås det typiske eller ideelle offeret gjerne som svakt, barnlig og maktesløst. For å fremstå som et troverdig og verdig offer er det dermed en fare for at man samtidig må fremstå som ikke-handlende, altså

passiv (Christie, 1986) og mer som et objekt – noe som ikke passer med en moderne selvidentitet. Hvordan kvinner som er utsatt for partnervold, arbeider med å håndtere balansegangen mellom selvrepresentasjon og offerrollen, er imidlertid lite utforsket og særlig ikke i et klasseperspektiv.

Vår analyse her er inspirert av Skeggs (1997; 2004) sitt begrep «respektabilitetsstrategier». Respektabilitetsstrategier kan forstås som en type selvarbeid som folk tar i bruk for å oppnå verdighet i møte med andres (antatte) nedvurdering. I vår analyse fremstår respektabilitetsstrategier både som en generell respons i møte med et mulig stigma som voldsutsatt, og samtidig som klasset i sitt innhold. Dette tolker vi som at hva som gir verdighet i møte med vold, varierer med klasse.

«Sosial klasse» er ikke et enkelt begrep. Det defineres og operasjonaliseres på mange ulike måter i samfunnsforskningen. Overordnet viser det til at samfunnet er innrettet på måter som skaper og opprettholder sosiale forskjeller. Vår tilnærming står i en bourdieuiansk tradisjon – hvor klasse er en inngang til å forstå folks måter å være i verden på. Bourdieu tar som utgangspunkt at folk som har like ressurser (i form av økonomisk, kulturell og sosial kapital), også vil dele grunnleggende livsanskuelser (Bourdieu, 1987, 2007), det vil si ideer om hva som er viktig og riktig å bruke livet på, og som gir retning og mening til handlinger (jf. Vincent & Ball, 2007, s. 1187). Slike livsanskuelser kan forstås som det Taylor (2004, s. 23) omtaler som «social imaginaries» – forventninger til hva livet skal inneholde, samt de dypere kulturelle ideene og forestillingene som er knyttet til slike forventninger.

I vår analyse er vi opptatt av hvordan ideer om hvem man er, og om hva man kan forvente seg her i livet, slår igjennom i fortellingene om partnervold og håndteringen av den. Et sentralt begrep hos Bourdieu er «habitus», en praktisk, kroppsliggjort sans som strukturerer hva som kan føles og gjøres i ulike situasjoner (f.eks. Bourdieu, 1987, 2007). Habitus viser til hvordan klasse ikke bare er noe eksternt som virker på individene, men også noe som virker gjennom dem. Perspektivet på klasse er altså relasjonelt og prosessuelt. Ut fra dette perspektivet vil man forstå reaksjoner på vold og offerskap, ikke bare som strukturert av diskurser om for eksempel hvem som er ideelle ofre, og hvem som ikke er det (Christie, 1986),

men også som en speiling av dype disposisjoner som sitter i kroppen, og som dermed ikke kan velges fritt (se Bourdieu & Wacquant, 1996, s. 2).

Metode og materiale

I *Partnervoldsprosjektet* (se også Bredal, 2020) som vårt utvalg er hentet fra, ble i alt 97 kvinner intervjuet. Kvinnene som deltok, hadde ulik sosial, etnisk og religiøs bakgrunn. I vår analyse retter vi oppmerksomheten kun mot fortellingene til kvinner med majoritetsnorsk bakgrunn, til sammen 71 kvinner. Dette utgjør samtlige majoritetsnorske kvinner i partnervoldsprosjektet, med unntak av noen få som var særlig rekruttert fordi de hadde tilhørt et såkalt lukket trossamfunn, for eksempel Jehovas vitner. Kvinnene i vårt materiale kom fra hele landet, men de fleste var fra det sentrale østlandsområdet. På intervjutidspunktet var de i alderen 23–70 år, de fleste i førtiårsårsalderen. Det var ingen av kvinnene som befant seg i et voldelig parforhold da vi intervjuet dem, og for flertallet av kvinnene lå volden flere år tilbake i tid. Noen av kvinnene hadde nylig gått ut av forhold med en voldelig partner.

Før datainnsamlingen startet, ble prosjektet meldt inn til NSD – Norsk senter for forskningsdata. Forskerne[1] som gjennomførte intervjuene, ble veiledet av en klinisk psykolog tidlig i prosessen. Veiledningen omhandlet blant annet mulige psykologiske reaksjoner traumatiserte personer kan få i et intervju, og hvordan intervjueren kunne håndtere dem. Mulige reaksjoner hos intervjuerne ble også tatt opp. Intervjuerne gjorde seg også kjent med ulike tilbud som kunne være aktuelle å informere intervjudeltakere om, slik som krisesentrenes telefon- og dagtilbud.

Informantene i majoritetsgruppen ble rekruttert gjennom en annonse på Facebook som oppfordret kvinner som hadde opplevd ulike former for vold i parforhold, om å ta kontakt. Både fysisk, psykisk og seksuell vold ble nevnt. Selve intervjuene ble gjennomført der det passet best for kvinnene, og de fleste foregikk hjemme hos dem. Cirka en tredel av intervjuene vi tar utgangspunkt i her, ble gjennomført over telefon eller

1 Intervjuene er gjennomført av Anja Bredal (prosjektleder), Maria Hansen, Lotte C. Andersen og Eirin Mo Danielsen.

via Skype. I starten av intervjuet ble bakgrunnsopplysninger om informantenes og deres partneres utdanning og yrke med mer kartlagt med et enkelt skjema.

Når det gjelder den konkrete klasseplasseringen av informantene, har vi valgt en enkel og pragmatisk tilnærming, slik det er vanlig i kvalitativ forskning om betydningen av klasse for hverdagsliv og relasjoner (f.eks. Gillies, 2005; Lareau, 2003; Stefansen & Farstad, 2010; Aarseth & Andersen, 2012). Vi har tatt utgangspunkt i kvinnenes utdanningsnivå og yrkesbakgrunn. De vi omtaler som «middelklasse», hadde høyere utdanning eller var i ferd med å ta slik utdanning, og de hadde eller hadde hatt jobber som krever slike kvalifikasjoner. I middelklassegruppen finner vi kvinner med tre- og fireårige profesjonsutdanninger, ofte i helse- og sosialfag, og noen med lange universitetsutdanninger som fører frem til eliteposisjoner. De vi omtaler som «arbeiderklasse», har utdanning fra videregående skole, ofte yrkesfaglig. Eksempler på yrker er frisør, portør ved sykehus og barne- og ungdomsarbeider. Noen hadde studieforberedende linjer fra videregående, men ikke høyere utdanning. Denne enkle kategoriseringen skygger selvsagt for mye variasjon. Som vi vil vise, kan den likevel hjelpe oss å forstå hva som ligger bak noen forskjeller i kvinners måter å forstå og håndtere partnervold på.

I intervjuene inntok forskerne en lyttende holdning og lot informantene snakke så fritt som mulig – inspirert av en narrativ intervjumetode. Denne metoden regnes som spesielt godt egnet når man ønsker å forstå hvordan fremstillingen av hendelser er knyttet til informantenes biografi og selvoppfatning (Holloway & Jefferson, 2008). I tråd med dette ble kvinnene først spurt om de kunne fortelle om egen bakgrunn og oppvekst, før de snakket seg frem i tid til partnervolden de hadde opplevd. De valgte selv hvor mye de ville fortelle om volden, og om hvordan den hadde påvirket dem da den pågikk og etterpå. Mange hadde mye på hjertet, og intervjuene ble ofte lange. I gjennomsnitt varte de i litt over to timer, men noen varte i over fire timer. Alle intervjuene ble tatt opp digitalt og transkribert i sin helhet.

Som ledd i analysen leste og kodet vi alle intervjuene med kvinner med majoritetsbakgrunn. Intervjuene ble først kodet i tråd med logikken i temasentrert analyse. Et utgangspunkt her er at et tema fanger

«something important about the data in relation to the research question and represents some level of patterned response or meaning within the data set» (Braun & Clarke, 2006, s. 63).

Selve kodingen foregikk slik: Først identifiserte vi alle sekvenser i intervjuene der kvinnen enten omtalte seg selv som «ressurssterk» eller «sterk». For dette formålet benyttet vi analyseprogrammet NVivo, men vi kodet også på papirutskrifter. Koden «ressurssterk» eller «sterk» opptrådte i litt over halvparten av intervjuene vi baserte oss på. Deretter gjennomgikk vi alle intervjusekvensene som omhandlet «ressurssterk» eller «sterk» på nytt, for å undersøke mer spesifikt hva de handlet om. Gjennom denne prosessen identifiserte vi to ulike betydninger av «ressurssterk» eller «sterk» som også hang sammen med det vi her forstår som et pågående håndteringsarbeid i møte med langvarig partnervold. Som omtalt innledningsvis fant vi at hva kvinnene legger i «ressurssterk» eller «sterk», varierer med klasse. Vår tolkning er at det å posisjonere seg som «sterk» eller «ressurssterk» på en og samme tid innebærer å ta avstand til en problematisk – svak og passiv – offerkategori, og viser hva som er en gyldig form for handlekraft eller «agency» i ulike sosiale miljøer.

I det følgende vil vi vise hvordan dette kom til uttrykk i kvinnenes fortellinger. Merk at alle navn på informanter er pseudonymer. I noen sitater har vi endret biografiske kjennetegn for å sikre at fortellingen ikke kan gjenkjennes av andre enn informanten selv. Vi har også redigert sitatene forsiktig for å øke lesbarheten.

«Sterk» som i «selvskapingsorientert»

Den første måten å snakke om seg selv som «sterk» på kan kobles til idealet om et handlekraftig selv som hele tiden skaper seg selv gjennom aktive og selvutviklende handlinger. Kvinnene som snakket på denne måten, var opptatt av hva de fikk til ute i verden når det gjaldt utdanning, arbeid og andre utviklende aktiviteter, for eksempel reising og engasjement i ulike verv. Selvidentiteten deres fremsto som nært knyttet til dette. I vårt materiale er en slik måte å forstå «sterk» eller «ressurssterk» på forankret i middelklassen. Kvinnene som snakket på denne måten, hadde med få unntak høyere utdanning og jobbet i yrker som krevde det. Flertallet

var også oppvokst i familier der foreldrene hadde samme bakgrunn. De hadde dessuten til felles at de beskrev barndommen sin som enten «god» eller «helt vanlig», noe vi tolket dithen at de ikke hadde erfart sosiale problemer i familien som hadde preget dem.

«Elin» og «Mari», som begge hadde vært utsatt for partnervold av brutal karakter, men på ganske ulike tidspunkter i livet, kan fungere som eksempler. Elin vokste opp i et øvre middelklassehjem og var selv utdannet i et eliteyrke som hun jobbet innenfor i mange år. Hun fortalte at hun hadde vokst opp med en kunst- og kulturinteressert mor som var «litt sånn superkvinne» med god utdanning og flere tilleggsutdanninger og «en sånn indre driftighet som gjør at hun setter i gang prosjekter og fullfører dem». Elin snakket om dette som noe som «i perioder [kunne] være vanskelig å leve opp til», og at det fortsatt var det. Særlig ble det vanskelig i lys av volden hun kom til å erfare. Elin møtte mannen som brukte vold mot henne, sent i trettiårene, og hun ble raskt gravid med deres første barn, uten at det var planlagt. Hun beskrev den hun var som person da hun traff ham, som en «sterk feministisk kvinne». Egentlig hadde hun forsont seg med at hun ikke kom til å bli mor, men da hun oppdaget at hun var gravid, ble hun «lykkelig» og «dypt takknemlig». Hun fortalte at hun egentlig ikke var ute etter et seriøst forhold på dette tidspunktet, men at den uventede graviditeten og «lykkerusen» som fulgte med den, var grunnen til at de endte opp med å flytte sammen. Det første året ante hun at «det var noe som skurra». Samboeren kunne bli sjalu og komme med slengbemerkninger som hun den gang «bare blåste av». Den første fysiske voldsepisoden skjedde da hun gikk gravid med deres andre barn. Fra da av ble relasjonen preget av brutal fysisk og psykisk vold som vedvarte i mange år. Elin beskrev hvordan hun opplevde å leve i dette:

> Jeg syntes det var flaut at jeg hadde satt meg selv i den situasjonen og ikke greide å komme ut av det. Jeg skammet meg så veldig. (…) Fordi jeg ikke greide å ordne opp. Jeg er vant til å greie å ordne opp. Men dette her greide jeg ikke ordne opp i.

Måten Elin beskrev det å ha «satt selv seg i» situasjonen på, som om det var et aktivt valg å bli sammen med en som utsatte henne for vold, var typisk for kvinnene som snakket om seg selv som sterke på den selvskapingsorienterte måten. Vi knytter dette til den sentrale betydningen valgene man

gjør, har for hvem man forstår seg selv som, som person. Valg av partner vil innenfor en slik logikk reflektere tilbake på en selv. Senere i intervjuet fortalte Elin om hvordan det gjorde henne flau da advokaten hennes, i forbindelse med en rettssak, omtalte eksmannen som «lite intelligent»: «[Da] kjente jeg at jeg ble flau fordi jeg har tre barn med han, altså.» Elin skammet seg ikke bare over at hun hadde satt seg selv i situasjonen, men også over at hun ikke hadde kommet seg ut av den, på tross av at hun var vant til å være en person som ordnet opp. I lys av idealene om moderne parforhold, som altså henger nært sammen med et selvskapende selv, kan skammen forstås som et uttrykk for at hun hadde blitt værende i det som på mange måter representerte det motsatte av en utviklende relasjon. Allerede for to tiår siden betegnet Skårderud (2001) denne skammen – skammen over ikke å realisere seg selv nok – som den største skammen i vår moderne tid, og pekte på vold og overgrep som erfaringer som kunne bidra til å utløse den. Fraværet av utøvers rolle i Elins fremstilling, var også påfallende. Vi gjenkjenner her Boshoffs (2007) poeng om at moderne subjekter er handlende, og ikke noen det handles mot. Den passive offer-posisjonen passet ikke inn i Elins selvrepresentasjon, fordi hun selv, slik hun fremstilte det, hadde valgt det som ble en umulig og farlig situasjon. I vår tolkning beskrev Elin her en diskrepans mellom egen selvidentitet som sterk og rollen som offer.

Elin snakket også om hvordan denne diskrepansen preget hennes måte å møte verden på, og da hun gjorde det, satte hun ord på hva det å «være sterk» innebar for henne:

> Altså, blant disse venninnene og mødrene som jeg hadde i Oslo, så var jeg jo tett på det som de kjente som en superwoman, vet du. Tre unger på fem år, ikke sant. Og topp utdanning og i full jobb og sånn sykkeltilhenger med tre unger og alt mulig oppi. Sykler rundt og på badestranda og tjo og hei og alltid ute og blid. Alle sånne ting, ikke sant. Fallhøyden var så innmari stor. Og det syntes jeg også overfor min familie.

Det å fremstå som en «superwoman» i full aktivitet mens volden pågikk, forstår vi som en måte å bevare sin opprinnelige selvidentitet på i møte med andre, og dermed som en strategi for å bevare egen verdighet. Ved å gjøre det unngikk Elin et identitetstap utad tilsvarende det hun selv

hadde erfart. Denne kompenseringen for opplevd identitetstap, som innebærer fortsatt eller intensivert investering i selvskapende aktiviteter, er en respektabilitetsstrategi som gikk igjen blant de «sterke» eller «ressurssterke» middelklassekvinnene vi intervjuet.

«Mari» er en annen av disse kvinnene. Hun vokste opp i en middelklassefamilie, hadde selv høyere utdanning og jobbet på intervjutidspunktet som leder i en kreativ bransje. Mari møtte han som utøvde vold mot henne, allerede mens hun gikk på videregående skole, og relasjonen, som varte i mange år, utviklet seg raskt til å bli voldelig. Volden Mari ble utsatt for, var av grov fysisk, psykisk og seksuell karakter. På tross av brutaliteten tok det mange år før hun definerte det hun var utsatt for, som vold, og i likhet med Elin fortalte hun ingen rett ut om hvordan hun hadde det i forholdet:

> Jeg tror det var en blanding av skam og hva som skjedde, og jeg skjønte ikke helt selv at det var vold (…). Jeg opplevde det mer som at jeg prøvde å hjelpe han. At det var jeg som var den sterke [ler]. (…) Altså, det er jo et mønster man kommer inn i over mange år hvor man ikke snakker om ting. Og der man lever litt i, hva skal jeg kalle det, parallellunivers da. Der de andre vet om én side av meg … [Gråter litt] Det er det som er det verste i dag [ler] (…) Jeg har hatt en helt sånn hinsides motor. En sånn drivkraft som er helt overmenneskelig. Jeg har jobbet som en sinnssyk i alle år. Og venninner av meg har vært sånn: «Hva er du laget av? Hvem er du, liksom?» (…) Og det har vært en flukt. Det har vært sånn at jeg må bevise noe for å være god nok for meg selv og mitt eget liv på en måte (…).

I Maris fortelling gjenfinner vi den samme posisjonen som flere av mennene i Rostens studie inntok (Rosten, 2020). Mari var den sterke og handlende, den som prøvde å hjelpe en som hadde det vanskelig. Samtidig beskrev hun hvordan denne posisjonen også gjorde det umulig å snakke om volden som vold, og dermed om seg selv som et offer. Mari beskrev også at hun har kompensert for diskrepansen i egen identitet ved å jobbe «som en sinnssyk», og ved å ha en drivkraft som hadde fått vennene hennes til å lure på hva hun var «laget av». I tillegg fortalte hun at hun hadde reist mye rundt i ulike deler av verden på «tøffe ekspedisjoner», og at hun hadde valgt spesifikke oppgaver på jobb «for å finne ut av meg selv». Opplevelsen av å leve i et parallellunivers som følge av

at andre bare hadde fått kjenne den siden av henne som hun har vist utad, opplevde hun i dag som det verste. I likhet med flere av de selvskapingsorienterte middelklassekvinnene hadde Mari på sett og vis overdrevet det kulturelle kravet til selvinvestering. Andre kvinner fortalte at de hadde tatt videreutdanning og oppnådd toppkarakterer ved siden av fulltidsjobb og aleneforsørgeransvar, at de hadde tatt på seg trenerverv for barna eller vært særlig aktive i oppfølgingen av dem på skolen og i fritidsaktiviteter, eller at de deltok i politiske partier eller frivillige organisasjoner. Disse kvinnene synes altså å kompensere for motsetningsforholdet mellom den svake offerrollen og sin egen handlekraftige identitet ved å «skape seg selv» enda mer. Det kompenserende arbeidet, som vi altså tolker som strategier for å bevare verdighet i egne og andres øyne, innebærer at kvinnene unngår mistanke om at de er utsatt for vold og krenkelser. Dermed inviteres de heller ikke til å fortelle om hvordan hjemmesituasjonen er, og de mister tilgang til støtten de ellers kunne ha fått. Den «vellykkede» strategien med kompensasjon blir på sett og vis selvforsterkende ved at de lykkes med å etablere en fasade som er avhengig av at de fortsetter selvinvesteringen – på tross av at diskrepansen mellom hvordan de føler seg og fremstår, blir stadig større. Dette beskrives som tærende over tid, som en ekstra belastning som kvinnene påføres gjennom sine egne håndteringsstrategier.

«Sterk» som i «robust»

Den andre gruppen kvinner snakket om seg selv som sterke på en litt annen måte. Det å være sterk var også for dem forbundet med en type handlekraft, men handlekraften de beskrev, var ikke knyttet til selvskaping i form av investeringer i objektive ressurser som arbeid og utdanning. Snarere syntes det å handle om en form for iboende eller ervervede karaktertrekk som hadde gjort dem i stand til å stå opp for seg selv og stå på sitt i krevende situasjoner – også i møte med vold og krenkelser. Noen av kvinnene beskrev denne iboende styrken som en årsak til at de hadde kommet seg videre i livet etter at de hadde hatt det svært vanskelig. De la for eksempel vekt på at de ikke hadde begynt å ruse seg eller hadde havnet i psykiatrien, og at de klarte seg på egen hånd økonomisk.

De aller fleste kvinnene som snakket på denne måten, hadde arbeiderklassebakgrunn. De hadde videregående utdanning og jobbet i faglærte eller ufaglærte yrker. Oppvekstene de beskrev, varierte mer enn i den første gruppen. Noen beskrev gode eller vanlige oppvekster, mens andre snakket om tøffe kår eller erfaringer med vold og seksuelle krenkelser. Blant kvinnene som snakket om seg selv som sterke i betydningen robust, fant vi også noen middelklassekvinner. De skilte seg fra den første gruppen kvinner vi beskrev, ved at de hadde erfaringer med vold, overgrep eller vedvarende mobbing i oppveksten.

Kvinnene som snakket om seg selv som sterke i betydningen robust, begynte gjerne fortellingene sine med å omtale seg selv som tøffe og selvstendige allerede fra barndommen av. Noen fortalte også om en utagerende barndoms- eller ungdomstid. «Hege» kan være et eksempel. Hun vokste opp med en alenemamma og et alvorlig sykt søsken, og fra tidlig alder ordnet hun alt fra matpakker til å re opp sengen selv. Da hun beskrev seg selv i barne- og ungdomsårene, var det med ord som «tøff i trynet» og «ganske rebell». Hun fortalte at dersom hun ikke hadde vært aktiv i et idrettsmiljø og hatt en trener hun følte stor lojalitet til, «kunne [jeg] like gjerne havna på feil side av loven, for å si det mildt». Hege traff mannen som utsatte henne for vold, like etter videregående skole. Forholdet var fra starten av preget av sjalusi, og etter hvert gled det over i stadig mer kontrollerende atferd. Senere i forholdet ble hun gjentatte ganger holdt nede og lugget, og hun ble også voldtatt flere ganger. Hun skammet seg mye mens dette pågikk, men også etterpå.

> Du sletter jo ut deg selv. Hver gang noen tråkker over grensen din, så dyttes den grensen, hvis du ikke reagerer [knipser] og tar tilbake den grensen, så forsvinner den lenger ned. Det er jeg veldig overbevist om. Og du skammer deg over at du lar den grensa di … du visker jo ut deg selv. (…) Og det skammet jeg meg over underveis, uten at jeg tenkte over det. Og jeg skammet meg over det. på en sånn måte at jeg fortalte jo ikke dette til noen [etterpå] heller. Da var det på en måte sånn at nå skal jeg vise for meg selv at nå klarer jeg å stå på egne bein. Jeg nekta jo å be om penger eller hjelp eller noe som helst.

I likhet med middelklassekvinnene vi omtalte over, beskriver Hege her et handlekraftig selv som over tid viskes ut i møte med volden. Hun setter

ord på en diskrepans mellom egen identitet – hva slags person hun er – og rollen som offer. Handlekraften hun fortalte om, har imidlertid en litt annen karakter enn den handlekraften middelklassekvinnene beskrev. Den dreide seg om å stå opp for seg selv og ikke finne seg i dårlig behandling – om å klare å yte motstand dersom noen tråkker over grensene dine. Det at hun hadde vært en «svak person» som lot seg tråkke på, fikk Hege til å skamme seg. Hun håndterte skammen ved å la være å fortelle om volden til noen og ved å unnlate å be om hjelp i en krevende situasjon. Hun fortalte at hun i stedet reagerte med aggresjon og ble opptatt av å klare seg selv uten innblanding: «[S]ånn er jeg jo den dag i dag. Hvis jeg blir redd, så blir jeg jo sint og handlekraftig [ler]».

«Linn» kan være et annet eksempel på denne måten å snakke om seg selv som sterk på. Hun vokste opp i en arbeiderklassefamilie, og hun omtalte oppveksten sin som god. Hun hadde yrkesfaglig utdanning og jobbet i et yrke som krever fagbrev. Partnervolden hun fortalte om, hadde tatt form av mangeårig psykisk vold og kontrollerende atferd, inkludert flere episoder med fysisk vold i forbindelse med det hun beskrev som overdreven sjalusi hos partneren. Flere ganger under intervjuet nevnte Linn at hun oppfattet seg som en sterk person. Det hadde hun vært både i oppveksten og i møte med en voldelig partner. Da hun var ungdom, opponerte hun for eksempel mye mot det hun den gangen opplevde som for strenge regler fra foreldrene. Når det gjaldt partnervolden, hadde hun vært mye redd, men hele tiden opptatt av at mannen ikke skulle få vite at hun var det. Hun beskrev seg selv slik: «Jeg er sterk, og jeg er trassig, og jeg tar igjen.» At hun var sterk og tok igjen og ikke lot seg «kue», løftet hun også frem som en grunn til at det tok lang tid for henne å forstå at det var psykisk mishandling hun opplevde:

> Nei, for jeg har liksom tenkt at, jeg har tenkt at det er svake mennesker da. (…) Det ligger i det. Svake mennesker som lar seg mishandle. Fordi jeg syns jo ikke jeg hadde vært svak. Men det var jo fordi at jeg lot han jo aldri få kontroll på meg. Jeg dro jo ut, jeg stakk jo av, jeg fikk jo et helvete etterpå når jeg kom hjem. Men jeg gjorde det jo. Så jeg har ikke sett på meg selv som svak da, ikke sant. Fordi jeg alltid har tatt igjen med han. Derfor så ble det så mye krangling.

På samme måte som Hege beskriver Linn her en type handlekraft som er knyttet til det å stå opp for seg selv og til å kunne ta igjen i situasjoner

hvor egne grenser blir tråkket over. Identiteten som sterk hadde også gjort at Linn ikke kunne identifisere seg med det bildet hun hadde av ofre for mishandling – som svake og passive, som noen som ikke tar igjen, og som lar utøveren få kontroll på dem. Som for middelklassekvinnene vi beskrev, innebærer styrke også her en mulig risiko for at man ikke ser hva som er i ferd med å skje i relasjonen, og for at man ikke identifiserer det man utsettes for, som vold.

Linn formidlet at det hadde hjulpet henne i ettertid å kunne se tilbake på seg selv som en som sto opp for seg selv på denne måten. Samtidig hadde denne forståelsen av seg selv som sterk, vært vanskelig å holde fast ved, all den tid hun også hadde blitt utsatt for vold, og fordi hun dermed, i tråd med egen logikk, også hadde vært svak. På et annet tidspunkt i intervjuet beskrev hun dette slik: «Jeg kan ikke si at jeg er sterk, for jeg var jo svak i så mange år.» Hun omtalte også denne diskrepansen som noe av det vanskeligste:

> Det høres jo bare ut som at jeg bare setter folk i bås, «sterke» og «svake», liksom. Men det har vært liksom … Det som har vært vanskeligst, da, er at jeg har tenkt om meg selv som en sterk dame. Som ikke skal la meg dupere. Jeg skal ikke la meg … jeg skal ikke la meg … Det er ingen som skal fortelle meg hva jeg skal gjøre fordi jeg er dame, og fordi at han er en mann og bestemmer over meg. Og så har jeg likevel blitt en av dem [ler litt oppgitt].

I likhet med Hege og andre som snakket om seg som sterke på denne eller likeartede måter, og de selvskapingsorienterte middelklassekvinnene, hadde Linn vært opptatt av å fremstå som sterk utad. Både mens forholdet pågikk og etterpå fortalte hun derfor lite til andre om hva hun gikk igjennom. Hun fortalte noe til sine nærmeste venner, men ikke hele historien, og ikke til alle: «Nå har ikke alle visst alt, for å si det sånn. For du er jo … du skammer deg litt over at du bor i det her.» Ved å unngå å fortelle om erfaringene sine til andre mister også disse kvinnene tilgang på den sosiale støtten og hjelpen som de kanskje ellers ville ha fått.

Skammen knyttet til det arbeiderklassekvinnene opplever som en utvisking av egen selvidentitet, har imidlertid ikke ledet dem til å kompensere med overarbeid og tilleggsutdanninger. De satte i hvert fall ikke ord på slike strategier. I stedet beskrev mange det vi tolker som en annen

type respektabilitets- eller verdighetsstrategi, nemlig det å fremstå som særlig tøffe eller robuste i møte med andre. En kvinne beskrev det som at «man lager et sånt skall for å skjule hvordan ting er». En annen omtalte det som «det derre skjoldet at ingenting tar knekken på deg». Det de jobber med – i vår fortolkning – er at skallet de har, tøffheten, ikke skal krakelere. På denne måten slipper de å forholde seg til at andre ser på dem som «svake» eller «stakkarslige». Også arbeiderklassekvinnene er altså opptatt av å bevare en fasade som skjuler erfaringene med vold. Men heller enn å inngå i ulike selvskapingsorienterte aktiviteter reagerer de med en form for utilnærmelighet og et ønske om å klare seg selv uten noen form for hjelp. Denne utilnærmeligheten kan tenkes å forsterke den mangelen på sosial støtte som følger av å la være å fortelle, men den kan også føre til at de lar være å søke profesjonell hjelp som de kan tenkes å ha behov for.

Konklusjon

Vår analyse har vist at for kvinner som forstår seg selv som sterke eller ressurssterke, oppleves vold fra partneren som et brudd med den de er og vil være: kvinner som handler, ikke kvinner det handles mot (Boshoff, 2007). Offerrollen med sine konnotasjoner til det passive og svake blir derfor svært problematisk for dem. De kan ikke være «ideelle ofre» (Christie, 1986) og samtidig bevare selvidentiteten – enten de forstår seg selv som en som «mestrer» moderne selvskapingsidealer, eller som en som er tøff og står opp for seg selv når det trengs, og som tar ansvar for eget liv. På dette nivået er det altså en tydelig likhet på tvers av klasse. For moderne kvinner representerer volden en trussel mot selvidentiteten og dermed mot verdigheten.

Vår analyse viser også at for kvinnene innebærer distanseringen fra det passive og identifiseringen med det handlende en risiko for at det tar tid for dem å forstå at det er vold de utsettes for. Det kan igjen føre til at de blir værende lenger i den voldelige relasjonen, med påfølgende risiko for ytterligere skade. Vi ser også at både middelklasse- og arbeiderklassekvinnene kompenserer utad, og at mange i lang tid lar være å fortelle andre om volden de blir utsatt for. De kan sies å bedrive det Goffman

(1963/1990) har kalt «informasjonskontroll» («impression management»), hvor de styrer hvordan de fremstår overfor andre, og hvem som kan få vite hva til hvilken tid. Slik unngår kvinnene det potensielle stigmaet og muligheten for diskreditering som ligger i å bli forstått som et svakt og passivt offer. For begge grupper bidrar disse strategiene for å bevare egen verdighet antakelig til at de får mindre støtte og omsorg enn de kunne ha fått, og kanskje til at de blir værende lenger i den voldelige relasjonen. Slik fanges kvinnene på sett og vis av sine egne respektabilitetsstrategier – i hvert fall i en periode.

Hvilke respektabilitetsstrategier kvinnene benytter, er imidlertid ikke tilfeldig. Her ser vi et tydelig klasset mønster. Arbeiderklassekvinnene jobber, slik vi tolker det, med å bevare sin identitet og sosiale posisjon – og dermed sin verdighet – gjennom å fremstå som særlig tøffe eller robuste utad. De bygger seg et skall for å unngå å fremstå som sårbare eller stakkarslige overfor andre, og de er opptatt av å klare seg selv. Dette skallet fremstår også som en beskyttelse mot å falle ut av det vanlige, respektable livet hvor man jobber, lever og klarer seg selv uten hjelp eller innblanding fra samfunnet.

For middelklassekvinnene er det noe annet som står på spill, slik vi tolker det. Vår tolkning er at det er det selvutviklende livsprosjektet det handler om, hvor det likeverdige parforholdet som begge parter investerer i, er en helt sentral ingrediens. Ved å ha valgt en partner som kom til å utsette dem for vold, og bli værende i et voldelig og dermed sterkt begrensende forhold over tid, kan kvinnene tolkes som at de i egne øyne har mislykkes med selvskaping på en sentral arena. En nærliggende strategi for å opprettholde sin identitet og sosiale posisjon blir derfor å involvere seg i en rekke selvskapende aktiviteter som er viktige for kvinner som dem. De viser frem at de er et selvinvesterende selv gjennom tilleggsutdanninger, krevende reiser, og «sinnssyk jobbing». Det kan forstås som at de kompenserer for i egne øyne ikke å ha skapt seg selv nok ved å skape seg selv mer.

Vi ser altså et klasset mønster der respektabilitetsstrategiene voldsutsatte kvinner tyr til, dreier seg om å forsterke identiteten de i utgangspunktet har gått inn i forholdet med. Arbeiderklassekvinnene blir tøffere, eller mer robuste, mens middelklassekvinnene investerer mer i selvutviklende

prosjekter. Hva disse forskjellene betyr for voldsutsatte kvinners mulighet til å leve gode liv og til å kunne klare seg økonomisk senere, vet vi ikke. Man kan tenke seg at investeringen i formelle kvalifikasjoner kan gjøre det lettere for middelklassekvinner, men det forutsetter at de klarer å ta dem i bruk. Det vil ikke alle få til. På intervjutidspunktet var flere av middelklassekvinnene som hadde klart å være i full jobb eller utdanning mens volden pågikk, helt eller delvis sykemeldt, eller de beskrev seg selv som «på randen av sammenbrudd». Noen av middelklassekvinnene som hadde oppsøkt profesjonell hjelp, opplevde også at de hadde blitt avvist av hjelpeapparatet, eller at de hadde fått mindre hjelp enn de selv erfarte at de hadde behov for, som følge av at de ble ansett som «for ressurssterke». For arbeideklassekvinnene er det en risiko for at skallet de anlegger, utilnærmeligheten, vil kunne gjøre det vanskeligere for dem å opprettholde nære relasjoner og å inngå i nye. Opptattheten av å klare seg selv vil for mange av kvinnene fungere som en ressurs, men den kan også bidra til at de lar være å søke profesjonell hjelp – psykologisk eller økonomisk – i perioder hvor det kunne ha bidratt til å gjøre livet enklere for dem. Som for middelklassekvinnene er det dermed en risiko for at de blir stående alene med et indre trykk som på sikt kan føre til at de går på en smell og blir langtidssykemeldt eller utvikler alvorlige psykiske problemer.

Referanser

Boshoff, A. (2007). Woman as the subject of (family) law. I R. Hunter & S. Cowan (Red.), *Choice and consent. Feminist engagements with law and subjectivity* (s. 41–57). Abingdon: Routledge Cavendish.

Bourdieu, P. (1987). What makes a social class? On the theoretical and practical existence of groups. *Berkeley Journal of Sociology: A Critical Review*, *XXXII*, 1–17.

Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1996). *Refleksiv sosiologi – mål og midler*. København: Hans Reitzels Forlag.

Bourdieu, P. (2007). *Den praktiske sans*. København: Hans Reitzels Forlag.

Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, *3*(2), 77–101.

Bredal, A. (2020). Minoritetsnorske og majoritetsnorske kvinners erfaring med partnervold. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge.* Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Christie N. (1986). The ideal victim. I E. A. Fattah (Red.), *From crime policy to victim policy* (s. 17–30). London: Palgrave Macmillan.

Donovan, C. & Hester, M. (2014). *Domestic violence and sexuality: What's love got to do with it?* Bristol: Policy Press.

Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Palo Alto: Stanford University Press.

Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism*. Cambridge: Polity Press.

Gillies, V. (2005). Meeting parents' needs? Discourses of 'support' and 'inclusion' in family policy. *Critical Social Policy, 25*(1), 70–90.

Goffman, E. (1963/1990). *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*. London: Penguin Books.

Gottzén, L. (2017). Monsters in the closet: The affective spaces of (not) coming out as a violent man. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, *16*(3), 528–547.

Haavind, H. (2000). På jakt etter kjønnede betydninger. I H. Haavind (Red.), *Kjønn og fortolkende metode: Metodiske muligheter i kvalitativ forskning* (s. 7–60). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Holloway, W. & Jefferson, T. (2008). The free association narrative interview method. I L. M. Given (Red.), *The SAGE encyclopedia of qualitative research methods* (s. 296–315). Sevenoaks: Sage.

Illouz, E. (1997). *Consuming the romantic utopia: Love and the cultural contradictions of capitalism*. Berkeley: University of California Press.

Jacobsen, C. M. & Skilbrei, M.-L. (2010). 'Reproachable victims'? Representations and self-representations of Russian women involved in transnational prostitution. *Ethos, 75*(2), 190–212.

Johnson, M. P. (1995). Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women. *Journal of Marriage and Family, 57*(2), 283–294.

Johnson, M. P. (2010). Erratum to: Langhinrichsen-Rolling's confirmation of the feminist analysis of intimate partner violence: Comment on 'Controversies involving gender and intimate partner ciolence in the United States'. *Sex Roles, 62*, 220.

Kelly, J. B. & Johnson, M. P. (2008). Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions. *Family Court Review, 46*(3), 476–499.

Lareau, A. (2003). *Unequal childhoods. Class, race, and family life*. Berkeley: University of California Press.

Lien, M. I. & Lorentzen, J. (2019). *Men's experiences of violence in intimate relationships*. London: Palgrave Macmillan.

Reay, D. (2005). Mother's involvement in their children's schooling: Social reproduction in action? I G. Crozier & D. Reay (Red.), *Activating participation:*

Parents and teachers working towards partnership (s. 23–37). Stoke-on-Trent: Trentham Books.

Rohrbaugh, J. B. (2006). Domestic violence in same-gender relationships. *Family Court Review, 44*(2), 287–299.

Rosten, M. G. (2020). En (tro)verdig utsatt? Menns fortellinger om vold fra en kvinnelig eller mannlig partner. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Skeggs, B. (1997). *Formations of class and gender: Becoming respectable*. London: Sage.

Skeggs, B. (2004). *Class, self, culture*. New York: Routledge.

Stark, E. (2009). Rethinking coercive control. *Violence Against Women, 5*(12), 1509–25.

Stefansen, K. & Farstad, G. R. (2010). Classed parental practices in a modern welfare state: Caring for the under threes in Norway. *Critical Social Policy*, *30*(1), 120–141.

Skårderud, F. (2001). Tapte ansikter. Introduksjon til skampsykologi. I T. Wyller (Red.), *Skam – perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne*. Oslo: Fagbokforlaget.

Taylor, C. (2004). *Modern social imaginaries*. Durham: Duke University Press.

Vincent, C., Ball, S. J. & Kemp, S. (2004). The social geography of childcare: Making up a middle-class child. *British Journal of Sociology*, *25*(2), 229–244.

Vincent, C. & Ball, S. J. (2007). Making up the middle-class child: Families, activities and class dispositions. *Sociology*, *41*(6).

White, K. R. & Dutton, D. G. (2013). Perceptions of female perpetrators. I B. L. Russell (Red.), *Perceptions of female offenders: How stereotypes and social norms affect criminal justice responses* (s. 101–116). New York: Springer.

Aarseth, H. & Andersen, L. (2012). Den likestilte familien i et klasseperspektiv: Mellom selvutfoldelse og felleskap. I A. L. Ellingsæter & K. Widerberg (Red.), *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver* (s. 191–21). Oslo: Gyldendal Akademisk.

KAPITTEL 5

En (tro)verdig utsatt? Menns fortellinger om vold fra en kvinnelig eller mannlig partner

Monika Grønli Rosten
NOVA, OsloMet – Storbyuniversitetet

Abstract: Based on a qualitative interview study, this chapter explores men's stories about their experiences with being exposed to violence from a male or female partner. Research on intimate partner violence has traditionally focused on male perpetrators and female victims, reflecting the general cultural understandings of gender and violence. There is a lack of studies treating men's exposure to intimate partner violence as a diverse phenomenon in itself, rather than as a contrast or comment to women's exposure to such violence. This chapter looks at how men try to balance masculinity and victimhood in their stories. The analysis reveals three dominant narrative strategies that men use in order to present their stories of victimhood with dignity: narratives of caring and responsibility, narratives of fear and victimhood, and narratives of passivity related to superiority in physical strength. Some men combine different strategies, while others choose one as a core subject of their story. Furthermore, these strategies may have different meanings and are used differently, depending on age, class, distance to the violence in time, and the abusive partner's gender.

Keywords: intimate partner violence, male victims, dignity, victimization, masculinity

Introduksjon

I den internasjonale partnervoldsforskningen har søkelyset tradisjonelt vært rettet mot menns vold mot kvinner (Dobash & Dobash, 1979; Johnson, 2008; Stark, 2007), og koblingene har vært tette mellom forskningen, krisesentrene som forskningsarena og den internasjonale kvinnebevegelsen

Sitering av denne artikkelen: Rosten, M. G. (2020). En (tro)verdig utsatt? Menns fortellinger om vold fra en kvinnelig eller mannlig partner. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge* (Kap. 5, s. 87–106). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. https://doi.org/10.23865/noasp.99.ch5

(Loseke, 2001). Også i populærkultur og offentlig samtale fremstilles vold i parforhold ofte med en tydelig kjønnet rollefordeling – med en mannlig utøver og en kvinnelig utsatt. Denne «standardfortellingen» om partnervold, formet av dominerende kulturelle forestillinger om offerskap, kjønn og vold (Fjell, 2013; Nilsson & Lövkrona, 2015), har de senere år blitt utfordret fra ulike hold (se også kapittel 1, Bredal, Eggebø & Eriksen, 2020 og kapittel 2, Bjørnholt, 2020). Den offentlige debattens tiltakende «motfortellinger» om partnervold som noe som ikke ganske enkelt kan reduseres til menns vold mot kvinner, reflekteres iblant annet kjønnsnøytral lovgivning og begrepsbruk (Bjørnholt, 2019).

Norske menns utsatthet for vold i parforhold har blitt dokumentert og problematisert gjennom flere empiriske studier, både kvantitative (Haaland, Clausen & Schei, 2005; Thoresen & Hjemdal, 2014) og kvalitative (Bjerkeseth, 2010; Bjørnholt & Rosten, under publisering; Danielsen, 2013; Fjell, 2013; Grøvdal & Jonassen, 2015; Lien, Lorentzen, & Ekenstam, 2017). Også innenfor det internasjonale forskningsfeltet er det stadig flere forskere som studerer kvinnelige utøvere eller mannlige ofre for partnervold (Allen-Collinson, 2011; Corbally, 2015; Durfee, 2011; Kestell, 2019; Migliaccio, 2001; Morrissey, 2003), inkludert vold i likekjønnspar (se Donovan & Hester, 2014). Disse studiene utfordrer standardfortellingen om menns vold mot kvinner, samtidig som de legger tydelig vekt på voldens kjønnsdimensjon på både strukturelt, kulturelt og individuelt nivå (se Bjørnholt, 2020). Voldsutsatte menns fortellinger settes imidlertid gjerne opp som en motsats til fortellingene om menns vold mot kvinner, enten med utgangspunkt i at voldens «kjønnsretning» er motsatt (når utøver er en kvinne), eller med utgangspunkt i at det ikke alltid gir mening å snakke om kjønnsretning (når både utøver og utsatt er en mann). Det som fortsatt mangler, både internasjonalt og i norsk sammenheng, er forskning som undersøker menns utsatthet for partnervold som *et mangfoldig fenomen i seg selv*, gjennom å studere variasjon i menns erfaringer på tvers av eksempelvis alder, etnisitet eller klasse – og ikke minst utøvers kjønn. Målet med dette kapitlet er nettopp å ta mangfoldet i voldsutsatte menns erfaringer på alvor, i det jeg viser frem det fortolknings- og formidlingsarbeidet som mennene engasjerer seg i når de forteller historier som både forholder seg til og bryter med vante forestillinger om partnervold.

I Christies kjente fremstilling (1986) avhenger «det ideelle offerets» verdighet og troverdighet i andres øyne av at offeret fremstår med en viss maktesløshet, svakhet og passivitet i møte med gjerningspersonen. Når offerrollen innenfor partnervoldsfeltet tradisjonelt har vært så sterkt assosiert med feminin fysisk underlegenhet i parrelasjonen, kan det være spesielt utfordrende for menn å formidle sine erfaringer med voldsutsatthet (Durfee, 2011). Bildet av menn som voldsofre antas potensielt å bryte med «hegemoniske» maskulinitetsidealer knyttet til det å være sterk og handlekraftig (Connell & Messerschmidt, 2005). Studier har vist hvordan voldsutsatte menn i sine fortellinger forsøker å balansere identiteten som voldsutsatt med en «mandig» eller «maskulin» fremtoning og talemåte som samtidig bidrar til å bagatellisere volden (Burcar & Åkerström, 2009). Når jeg i dette kapitlet bruker betegnelsen «maskulin(iteter)», så refererer den på den ene siden til kollektive identiteter som former våre forståelser av hva det vil si å være en mann (Hearn et al., 2012 s. 38), og på den andre siden til mønstrene av praksiser som til enhver tid følger eller motsetter seg disse identitetene. «Maskuliniteter» i flertall forstås her i tråd med en antiessensialistisk tradisjon i sosialteori, hvor identitetsarbeid foregår i et fleksibelt og relasjonelt samspill mellom strukturelle restriksjoner og personlige valg i en gitt samfunnskontekst (Jenkins, 2008; Ortner, 2006).

I norske omfangsstudier oppgir menn omtrent like ofte som kvinner at de har vært utsatt for vold i parforhold, samtidig som de langt sjeldnere beskriver volden som alvorlig og potensielt livstruende (Bjørnholt, 2019; Thoresen & Hjemdal, 2014). Både i Norge og internasjonalt oppgir menn også langt sjeldnere enn kvinner at de har fryktet voldsutøveren (Bjørnholt & Hjemdal, 2018; Holtzworth-Munroe, Smutzler & Sandin, 1997; Swan & Snow, 2006). I kvalitative studier har forskere funnet at partnervoldsutsatte menn ofte bagatelliserer og normaliserer volden (Fjell, 2015; Kestell, 2019; Migliaccio, 2002), samtidig som de i begrenset grad tematiserer egen opplevelse av frykt i situasjonen (Fjell, 2013; Lien et al., 2017; Plauborg & Helweg-Larsen, 2012). Noen forskere har forstått dette som et utrykk for menns diskursive strategier for å bevare sin mannlige verdighet (Burcar & Åkerström, 2009; Durfee, 2011) ved at de distanserer seg fra det de forstår som en typisk «kvinnelig» posisjon som redd og svak.

Andre har tolket fravær av frykt som utrykk for at mennene har internalisert omgivelsenes ofte manglende evne til å ta den potensielle faren i kvinners vold mot menn på alvor (Bjerkeseth, 2010; Holtzworth-Munroe, 2005; Lien et al., 2017).

Dette kapitlet bygger på tretten menns beskrivelser av erfaringer med det å bli utsatt for vold fra en kvinnelig eller mannlig partner. Mennene i mitt materiale stilte ofte (for dem) ubehagelige spørsmål til egen fortelling i intervjusituasjonen: Hva sier det om meg at jeg ble sammen med henne /han i utgangspunktet? Hvorfor ble jeg værende i volden, og hvorfor forsvarte jeg meg ikke? Det jeg forstår som verdighetsstrategier i deres fortellinger, inngår gjerne i deres svar på disse spørsmålene. Gjennom analysen av slike verdighetsstrategier, forstått som mennenes forsøk på å oppnå anerkjennelse som voldsutsatte uten å tape ansikt som menn, utforsker jeg følgende forskningsspørsmål: Hvilke forståelser har mennene knyttet til utøver- og offerroller? Hvilke spesifikke utfordringer har de som menn og formidlere av erfaringer med voldsutsatthet, og hvordan forsøker de å løse dem? Et viktig mål er å vise noe av det mangfoldet av erfaringer og håndteringsstrategier som skjuler seg bak kategorien «mann utsatt for vold i parforhold».

Metode

Mitt prosjekt er del av en større studie som har utforsket mangfoldet av erfaringer blant utsatte kvinner og menn som ikke hadde søkt hjelp i det offentlige for å få slutt på partnervolden (Bjørnholt & Rosten, under utgivelse; Saur & Grøvdal, 2019; Rosten, 2019). Studien var en del av Voldsprogrammet ved NKVTS og ble ledet av Yngvil Grøvdal. I mitt delprosjekt om utsatte menn rekrutterte jeg informanter gjennom ulike kanaler med tanke på å favne erfaringer fra ulike samfunnskontekster og fra både heterofile og homofile parrelasjoner. Informantene ble rekruttert gjennom annonser på Facebook, et nettsamfunn for mannsaktivister, et nettsamfunn for skeive (Gaysir) samt en helsides annonse i VG (papirutgaven). I sistnevnte tilfelle ble menn oppfordret til å ta kontakt dersom de hadde vært utsatt for fysisk maktbruk og trusler fra en kvinnelig partner og ikke hadde snakket med andre enn venner eller familie om

sine erfaringer. Deltakerne i studien kom fra ulike kanter av landet, var mellom 28 og 68 år og hadde varierende grad av utdanning.

Intervjuene ble utført i 2015–2016, og jeg snakket med deltakerne én eller flere ganger på telefon i forkant av vårt møte. Med et så sensitivt intervjutema var jeg opptatt av å skape et trygt rom for å dele vonde historier (Hydén, 2014). Jeg la opp til at informantene skulle få fortelle sine historier på sin måte, med lite strukturering av samtalen fra min side. Intervjuene varte i halvannen til tre timer. Voldserfaringene skrev seg fra forhold som hadde vart mellom ett og tjue år, og som ofte lå en del år tilbake i tid. Elleve av de tretten mennene hadde avsluttet forholdene sine, mens én fortsatt var gift med den aktuelle partneren, og én sto midt i en oppbruddfase.

Analysen har foregått i to trinn. Først foretok jeg en empirinær analyse gjennom detaljert koding i det kvalitative analyseprogrammet HyperResearch. Det som til slutt endte opp som tematiske hovedkategorier i kodestrukturen, utgjorde også hovedelementene i alle fortellingene: forholdet til (eks)partneren, voldserfaring, håndteringen av volden, forståelsen av volden, veien ut av forholdet, eventuelle barns situasjon og konsekvensene av voldserfaringene i livet etterpå. Denne analysestrategien ble benyttet for å få oversikt over materialet og for enkelt å kunne sortere ut mer spesifikke mønstre av likheter og forskjeller. Neste analysetrinn besto i å skrive ut og fremheve hovedlinjene i fortellingene i sin helhet, for så å sammenlikne fortellingene med hverandre, både i egen studie og på tvers av partnervoldsstudiene i voldsprogrammet. Dette analysearbeidet hadde mer til felles med narrativ analyse, ettersom det her var fortellerstemmen og de ulike utøver- og utsattrollene som ble gjenstand for sammenlikning. Gjennom dette arbeidet ble det også tydelig hvordan mennene anstrengte seg for å fortelle sine historier med verdighet og troverdighet når de samtidig visste at de brøt med vante forestillinger om partnervold.

Å fortelle om vold med verdighet

Deltakerne i denne studien fortalte meg at de hadde blitt dyttet, slått, sparket, klort, bitt, kastet harde gjenstander på, utsatt for kvelertak, stukket med kniv og truet med våpen av en kvinnelig eller mannlig partner.

Videre fortalte de om partneres trusler om drap, selvdrap, drap på felles barn eller bruk av vold mot andre familiemedlemmer. Flere hadde også opplevd økonomiske trusler, ødeleggelse av eiendeler, å bli nektet samvær med barn, å bli truet til sex, å bli falskt anklaget for vold mot partneren eller for å være pedofil. I de fleste tilfeller beskrev deltakerne voldsepisodene som en del av et mer generelt mønster av kontrollerende atferd fra partners side, med overvåking, latterliggjøring og nedvurdering av dem som personer. Deres beskrivelser minner dermed om fenomenet som i forskning om partnervold omtales som «tvingende kontroll» (Stark, 2007) eller «intimterrorisme» (Johnson, 2008), her til forskjell fra den mindre alvorlige «situasjonelle partnervolden» (Johnson, 2008), hvor begge parter kan være voldsutøver og utsatt. Partnerens dårlige psykiske helse ble av samtlige informanter i studien trukket frem som en hovedårsak til volden de hadde vært utsatt for, en forklaringsmodell som for øvrig er kjent fra andre kvalitative studier av norske menns (Lien et al., 2017) og kvinners utsatthet (Bjørnholt, 2020). Deres fortellinger handlet dermed gjennomgående om det å være et utsatt for vold som et utrykk for den andres dårlige psykiske helse, og relativt uavhengig av hvorvidt de så på seg selv som et offer.

Et samfunns sympati for «det verdige offer» oppstår ifølge Loseke (2003, s. 79) med opplevelsen av at «morally good people are greatly harmed through no fault of their own». Jeg oppfatter at mennene i min studie hver på sin måte arbeidet nettopp med å fremstå på denne måten – som en god mann som uforskyldt hadde blitt utsatt for alvorlig vold i en parrelasjon. Min analyse av dette verdighetsarbeidet er strukturert rundt tre temaer: «omsorg og ansvar», «frykt og offerskap» og «passivitet og selvbeherskelse». Som vi skal se, var dette temaer som mennene forholdt seg til på ulike måter, ut fra et felles anliggende om å fremstå som verdige og troverdige voldsutsatte menn. Hvordan de utformet sine verdighetsstrategier, varierte mellom mennene, men også innad i den enkeltes fortelling. Det kunne til dels være tydelige motsetninger mellom strategiene, eller de ble benyttet på motsigelsesfylte måter i ulike fortellinger. Som ledd i analysen utforsker jeg denne variasjonen og disse motsetningene i lys av partnerens kjønn, den utsattes alder, klassebakgrunn og voldens historiske kontekst.

Omsorg og ansvar

I likhet med voldsutsatte menn i tilsvarende studier (Corbally, 2015; Kestell, 2019) trådte flere av mine informanter frem som betydningsfulle omsorgspersoner for den partneren som utsatte dem for vold. Det å utøve omsorg innebar, i deres forståelse, for det første å innta en handlekraftig og ansvarlig rolle i møte med en psykisk syk partner og for det andre å være en moderne mann som investerte i og tok ansvar for hjemmet og familien. Menn som beskrev sin egen rolle på denne måten, tok samtidig gjerne helt eksplisitt avstand fra offerrollen, og de pekte snarere på voldsutøveren som det virkelige offeret i situasjonen.

Vidar (65) fortalte om et svært voldelig forhold en del år tilbake i tid. Han hadde vært gift med barndomskjæresten sin, som han beskrev som en plaget og ustabil person. Ekskonas alvorlige fysiske og psykiske voldsregime med gjentakende og eksplisitte selvmordstrusler hadde pågått med tiltakende intensitet frem til barna nådde tenårene. Vidar fortalte at han på et tidspunkt kom over en artikkel i et «damemagasin» som handlet om «å leve med en psykopat i hjemmet»:

> Jeg husker at jeg tenkte: «I helvete, alt som står her, stemmer jo! Hun har fullstendig kontroll over deg på alle mulige måter med det at hun er så hjelpeløs og de forbanna selvmordsgreiene.» (…) For meg var psykopati en sykdom, det var noe jeg måtte forholde meg til, jeg som var gift med henne.

Selv om psykopaten i artikkelen ble presentert i en mannsskikkelse, opplevde Vidar at han gjenkjente sin kone i ham. Det å få henne plassert på denne måten – som «psykopat» – gjorde ham enda mer overbevist om at han som ektemann og far var nødt til å bite tennene sammen og tåle enda mer, for hennes og barnas skyld. Slik han vurderte det, var hun ute av stand til å forstå hva hun utsatte dem for, og han kunne ikke annet enn å synes synd på henne:

> Jeg tenkte aldri på skilsmisse. Aldri. Jeg kan aldri huske at jeg hadde noen tanke om det. Men jeg tenkte flere ganger at den dagen jeg ikke klarer mer, da er hun ferdig, da går hun til grunne.

Vidars løsning ble å følge opp skolearbeid, lage mat, holde huset i orden og ta barna med seg ut mest mulig for å skjerme dem mot hennes

uforutsigbare lune. På alle tenkelige vis hadde han forsøkt å bøte på dette at hun var alvorlig psykisk syk, helt til han en dag ikke orket mer og forlot henne.

Johannes (54) beskrev sin kone gjennom mange år som en «intelligent og fornuftig kvinne som har problemer med å finne hensiktsmessige måter å kommunisere egen frykt og usikkerhet på». Hun hadde selv blitt utsatt for vold i barndommen, og i perioder da hun hadde det tøft, kunne hun skrike, si stygge ting, sparke, dytte, slå og kaste gjenstander mot ham. Johannes fortalte om disse handlingene som noe som hun der og da ikke var i stand til å kontrollere, mens han selv forsøkte å forholde seg helt rolig for å unngå at volden skulle eskalere. Videre beskrev han det å bli værende i dette forholdet, med en kone som i perioder hadde fått psykiatrisk behandling, som et aktivt valg gjort av kjærlighet til henne og barna. Han forklarte:

> Jeg har formidlet til henne at innenfor dette rommet som er vår private lille sfære, så har du lov til a) å være utrolig fortvilet og lei deg og b) hyle og skrike og utagere og slå og sparke. Det forblir innenfor husets fire vegger, og jeg er den som tar ansvaret for å skjerme deg mot at omgivelsene får innsyn i det.

I perioder da partneren hadde vært langt nede, hadde Johannes vært opptatt av å gi henne denne tryggheten, av å forsikre henne om at han alltid ville være der for henne – uansett. Dette innebar også å respektere deres pakt om å holde problemene innenfor husets fire vegger og, i den grad det var mulig, skjult for barna. For Johannes handlet det om hva slags mann han ønsket å være. Han ville være «en som tar ansvar og sørger for familien». En slik mann er ikke forenelig med offerrollen, slik Johannes forsto det:

> Hele den komplekse greia med at jeg er i et forhold med noen som slår, er jo ikke en entydig ting. Jeg har ikke lyst til å sette fingeren på henne og si at jeg er et offer. Fordi ting henger sammen på mange måter, og man møter seg selv i døra. Alt er liksom en kamp om å være et så godt menneske som mulig i livet. (…) Hva er det med den offerrollen, at man må være et offer i noe? Er det uten skyld, det? Eller er man offer fordi at man tilrettelegger for den rollen, eller kanskje til og med tjener noe på å være offer?

I intervjuet problematiserte Johannes på denne måten hvordan omsorgsrollen han tok overfor en kvinne som hadde problemer, ga ham anledning til å «se bra ut» som mann. Gjennom å akseptere hennes vold og innta en «Jesus på jorden»-rolle, slik han selv formulerte det, ville han kanskje ende opp med å gjøre henne urett?

Vidar og Johannes presenterte altså seg selv som omsorgsfulle partnere som tok ansvar for sine psykisk syke ektefeller. Denne måten å gi mening til egen voldsutsatthet på er også kjent fra studier med voldsutsatte kvinner (se Bjørnholt, 2020; Andersen & Stefansen, 2020). Når jeg i de mannlige utsattes tilfelle beskriver dette som en verdighetsstrategi, mener jeg at de søker maskulin verdighet gjennom på den ene siden å fremstille seg selv som en motsats til det hjelpeløse kvinnelige offeret, og på den andre siden som en motsats til den tradisjonelle mannen som anser hus og hjem som kvinnens domene. En god mann, jamfør de kulturelle forestillingene Johannes og Vidar her trekker på, er en stødig mann som tar ansvar og viser omsorg for familien. Viktige forskjeller mellom de to historiene er imidlertid at Vidar beskriver en typisk arbeiderklasselivsstil, i motsetning til Johannes som gir inntrykk av at han tilhører middelklassen. I tillegg til at volden Vidar ble utsatt for, fremstår som langt grovere, lå den også mange år tilbake i tid. Slik jeg forstår det, gir dette seg utrykk i at deres verdighetsstrategier som omsorgsfulle menn trekker på relativt ulike erfaringer og maskulinitetsforståelser. Vidar beskrev skammen og ubehaget ved å måtte kompensere for konas manglende evne til å ivareta en tradisjonell rolle som kone og mor. Johannes brukte på sin side formuleringer som viste til at relasjonen til ektefellen allerede i utgangspunktet var tuftet på idealer om kjønnslikestilling og respekt for individet.

For menn med kvinnelig partner fungerte det altså som en verdighetsstrategi å posisjonere seg som en ansvarlig omsorgsgiver. Dette sto i kontrast til mennene som hadde vært utsatt for vold fra en mannlig partner. Gjennomgangstemaet i deres fortellinger om omsorg gikk snarere i retning av et unnskyldende «jeg var dessverre dum nok til å tro at jeg kunne redde ham fra seg selv». Det å ta ansvar for og å gi omsorg til en psykisk syk og voldelig *mannlig* partner fungerer tilsynelatende ikke som en kilde til verdighet på samme måte.

Frykt og offerskap

Slik jeg forsto dem, hadde frykt en sentral plass i mennenes verdighetsarbeid, enten de snakket om frykt i intervjuene eller ei. Mange tematiserte egen frykt som noe de hadde levd med i den voldelige relasjonen, uten at frykten i seg selv nødvendigvis var rettet mot partneren. Flere tematiserte og problematiserte også egen manglende frykt, noe som gjaldt uavhengig av voldsutøverens kjønn. Kun én av informantene med mannlig partner fortalte at han gjennomgående hadde fryktet sin partner i den tiden han levde med volden. I andre fortellinger vekslet mennene mer i sin omtale av frykt. Noen kunne først beskrive egen frykt i situasjonen, for så å moderere eller bagatellisere den. Dette gjaldt menn som hadde opplevd vold fra en kvinnelig partner. Slike forskjeller i tematiseringen av frykt hadde blant annet sammenheng med hvordan mennene opplevde å bli møtt i sine omgivelser. For menn med mannlig partner forventet gjerne folk rundt dem at de skulle frykte sin partner, ettersom deres partnere også gjerne ble oppfattet som «skumle» og «farlige» i andres øyne. Mange av mennene med kvinnelig parter hadde derimot erfart eller forestilt seg at slik frykt hos dem selv ikke ble – eller ville bli – tatt på alvor i møte med andre.

Einar (31), som på intervjutidspunktet sto midt i et brudd med voldsutøver, beskrev hvordan venner og familiemedlemmer hadde advart ham om at hans mannlige partner var en han burde passe seg for. Også hjelpeinstanser Einar hadde vært i kontakt med, hadde – når de fikk beskrevet partnerens sterke sjalusi, aggressivitet og kontrollerende atferd – anbefalt ham å bryte all kontakt. En svært bekymret venninne hadde tilkalt politiet i et forsøk på å få Einars kjæreste, som på det tidspunktet var svært aggressiv, til å pakke sakene sine og dra. Om den situasjonen sa Einar som følger:

> Jeg tror jeg burde være mer redd. Jeg vet ikke hvorfor jeg ikke er det. Jeg vet ikke om det er på grunn av at jeg rett og slett ikke forstår hvorfor han er sånn, eller om det er at jeg forstår han for godt. (…) Hun [venninnen] mener at jeg har vært redd. Jeg har ikke sett det selv, har ikke følt på det selv. Men igjen så har jeg ikke følt på noe særlig på lenge. Jeg føler meg ikke som meg selv. Jeg føler at jeg er … at jeg har en passiv tilstedeværelse i mitt eget liv.

Det at han sto midt i det, gjorde det vanskelig for Einar å fortelle en sammenhengende historie som fremstilte ham som en verdig utsatt. Intervjuet med Einar bar tydelig preg av dette, av at han ikke kunne forstå hvordan han hadde havnet i en slik situasjon, eller hva han skulle tenke om partneren og seg selv oppi det hele. Det som imidlertid var helt klart, var at hans omgivelser ikke bare ga ham rom for, men også oppfordret ham til å kjenne på frykt i situasjonen. Slik jeg tolker Einars fortelling, aksepterte han andres vurdering av kjæresten som «psykisk ustabil» og potensielt farlig, og at han selv befant seg på et sted der han var ute av stand til å kjenne på egen frykt. Det at volden her ble tatt på alvor av folk rundt ham, hadde antakelig sammenheng med både at partneren var en mann, og at Einar, som den yngste i vårt materiale, hadde vokst opp i en tid med mer kunnskap og større åpenhet i samfunnet om vold i nære relasjoner.

Flere av mennene med kvinnelig partner hadde imidlertid erfart, også i nyere tid, at de hadde måttet jobbe for å overbevise omgivelsene om at de var utsatt for vold. De yngste av dem, som i ettertid hadde vært involvert i konflikter om omsorgen for felles barn, la mest vekt på frykten utløst av det som har blitt omtalt som «second wave abuse» (Corbally, 2015, s. 3117), da de opplevde at deres kvinnelige partner lyktes i å utnytte hjelpe- og kontrollapparatets kjønnede forestillinger om vold til å snu om på partenes roller som utøver og offer (se også Bjørnholt & Rosten, under utgivelse; Lien et al., 2017). Til sammenlikning beskrev de eldste mennene i materialet egen frykt med større ambivalens. Ofte ga de utrykk for at det å frykte en kvinnelig partner ga dem et betydelig forklaringsproblem, også i egne øyne.

Roger (57) fortalte meg i detalj om et langt ekteskap med en kvinne som utsatte ham for omfattende fysisk og psykisk vold. Mot slutten av intervjuet beskrev han hvordan han en dag følte seg så utslitt av å forsøke å holde familien sammen, at han ga helt opp:

> Jeg klarte ikke å tenke, jeg var bare redd hele tiden. Og … så brøt jeg fullstendig sammen [er tydelig beveget i intervjusituasjonen og bruker en stund på å samle seg før han fortsetter]. Jeg gikk selv til barnevernet. Jeg husket ikke når barna var født, jeg var ubarbert og så sikkert helt jævlig ut.

Roger beskrev så den utrolige lettelsen han følte da saksbehandleren hos barneverntjenesten sa at dette var noe han «ikke skulle behøve å leve med». Han fortalte hvordan han der og da forsto at det nå var over:

> «Nå skal jeg aldri mer være redd noen gang», det var det jeg tenkte. Bare når hun saksbehandleren sa det til meg. Jeg hadde aldri trodd det kom til å skje.

Han tok en pause, tenkte seg om og endret stemmeleie fra inderlig og beveget, nesten skjelvende, til en dypere og hardere tone før han fortsatte:

> Men det å være redd, som sagt, slag og spark og alt sånt, det er totalt uinteressant. Det skulle tatt meg to minutter å slå henne i hjel. Du kan jo tenke deg hvordan en kvinne har det med en mann [som slår], når hun ikke kan klare det. Jeg var jo såpass sterk … så det, som sagt, skulle tatt meg to minutter. Kanskje under det også.

I intervjusituasjonen fremsto det for meg som åpenbart at det Roger beskrev, var et liv i vedvarende frykt. Roger fryktet partnerens ustabile psyke og hva hun kunne finne på å utsette både han, barna og seg selv for. Han oppsummerte egen situasjonen mens volden pågikk: «Jeg klarte ikke å tenke, jeg var bare redd hele tiden.» For Roger, som fremstilte seg som en «vanlig mann» fra arbeiderklassen, som likte å dra på fisketur, trene og ta en øl med kamerater, fremsto det antakelig som risikabelt å gi utrykk for slik frykt i et forhold med en voldelig kvinnelig partner uten samtidig å sette sin verdighet på spill. Han så seg nødt til å justere, endre toneleie, understreke at kvinner i samme situasjon måtte ha det så uendelig mye verre, for så å beskrive hvor fort han selv kunne ha slått kona i hjel. Slik jeg forstår det, balanserte Roger mellom to hensyn i sin tematisering av frykt. Det var viktig for ham å få frem hvor redd han var, for å overbevise både seg selv og andre om at han var et offer for alvorlig vold. Den påfølgende bagatelliseringen av volden som noe han selv effektivt kunne ha satt en stopper for, ivaretok samtidig hans verdighet som mann.

Til sammenlikning fortalte Inge (57) om hvordan han over mange år ble værende i et forhold med en alkoholisert og psykisk ustabil mann, ene og alene av frykt for hva som ville skje hvis han forsøkte å forlate ham. I årevis gikk han rundt konstant lammet av frykt – frykt for å bli banket, frykt for å bli forgiftet, frykt for at han skulle bli økonomisk ruinert, for at alle eiendelene hans skulle bli ødelagt, frykt for at han skulle bli nektet

å gå ut, og frykt for at han skulle bli kastet ut av leiligheten sin på grunn av husbråk. Denne lammende frykten fikk ham altså til å bli værende hos mannen som kunne forårsake alt det han var redd for. Inge snakket ikke om skam knyttet til det å være redd, men uttrykte i stedet tydelig stolthet over hvordan han til slutt, etter lang tids planlegging, hadde klart å rømme fra «dette beistet av en mann»:

> Han trodde at han hadde klart å bryte meg ned, at jeg var en svak person som han kunne gjøre akkurat som han ville med. Da må han tro om igjen. Ikke tale om. Nei!

Inge skilte seg ut i mitt materiale som den eneste av mennene som med sin fortelling fremsto med verdigheten til en som hadde «overlevd» partnervold (for mer om «survivor»-begrepet, se f.eks. Leisenring, 2006). Det virket ikke som om Inge opplevde at han satte sin mandighet på spill gjennom å formidle sin historie på en slik måte, som assosieres med kvinnelige voldsutsatte og krisesenterbevegelsen. Inge hadde nemlig erfart at det var fullt mulig å fortelle andre om volden og å bli tatt på alvor, selv når han som mann brøt med standardfortellingen om partnervold. I motsetning til Roger opplevde ikke Inge at frykten for partneren, i hans tilfelle en mann, ga han et forklaringsproblem.

Tematisering av frykt i intervjuene kan altså på litt ulike måter bidra til å gi troverdighet og verdighet til den utsattes historie. Først så vi – i Einars tilfelle – en gryende verdighetsstrategi knyttet til voldens alvor da han satte andres frykt for partneren opp mot sin egen opplevelse av følelsesmessig nummenhet som utsatt. Dernest så vi for Roger at en bortforklaring underbygde en fortelling om å ha taklet en uutholdelig situasjon, uten at han samtidig fremsto som et offer i betydningen svak, maktesløs og underforstått feminin. Til slutt så vi at Inges utbrodering av egen frykt bidro på den ene siden til å underbygge alvoret i situasjonen, og på den andre siden til verdighet gjennom fortellingen om det svake offerets overlevelsesevne.

Passivitet og selvbeherskelse

Som en generalisering forventes voldsutsatte menn gjerne å være fysisk overlegne sine kvinnelige partnere (se f.eks. Fjell, 2013) eller også

jevnbyrdige med sine mannlige partnere. Dette gir dem også noen spesifikke forklaringsutfordringer knyttet til hvordan volden i det hele tatt kan finne sted, og hvorvidt de selv kan lastes for den. Det jeg i mine informanters fortellinger forstår som en tredje måte å fremstå med verdighet på, besto i å vektlegge egen passivitet i situasjonen i frykt for å skade den andre. Informantene beskrev hvordan de konsekvent forsøkte å unngå situasjoner der de ble tvunget til å forsvare seg fysisk. Denne verdighetsstrategien ble spesielt tydelig uttalt i flere av fortellingene om håndtering av vold fra en kvinnelig partner, hvor det også fremsto som viktigere for informantene å opptre i tråd med maskulinitetsidealer knyttet til kontroll og selvbeherskelse.

Halvor (68) beskrev en tidligere kvinnelig partners omfattende kontrollregime og mindre alvorlige fysiske vold. Voldserfaringene lå flere tiår tilbake i tid, på et tidspunkt da «ingen snakket om sånt», slik Halvor opplevde det:

> Det var sånn at flere ganger når jeg dro på jobb, så hadde jeg kloremerker i ansiktet og på hendene. Og jeg jugde da, på jobben, og sa det var katta, eller bikkja eller … fant på noe sånt tull. Jeg turte ikke fortelle dette til noen, det var fryktelig skambelagt hele greia, det at … at vi dreiv og sloss.

Halvor beskrev hvordan han opplevde å være fanget i et «galehus» med en kvinne som han i utgangspunktet ikke ønsket å leve sammen med. Til tross for at Halvor understreket at han aldri selv tok igjen fysisk, brukte han konsekvent betegnelser som «vi dreiv og sloss» eller «vi pleide å løpe etter hverandre rundt stuebordet» når han beskrev hvordan hun slo ham og løp etter ham. Halvor beskrev det han opplevde som et misforhold mellom den ytre maktforskjellen mellom dem, knyttet til fysisk styrke, og sin egen opplevelse av nærmest total maktesløshet i situasjonen. Mot slutten av det to år lange forholdet ble Halvor deprimert, fikk selvmordstanker og levde med en kontinuerlig lammende frykt for at han selv skulle miste kontrollen og utøve vold. I et forsøk på å fortelle sin historie med mest mulig verdighet fremsto det som svært viktig for Halvor å få understreket at han «faktisk aldri noen gang» hadde benyttet seg av sin fysiske overlegenhet på annen måte enn ved å holde henne på armlengdes avstand. «Og heldigvis», la han tørt til, «hadde jeg lengre armer enn henne.»

I Halvors historie blir selvbeherskelse og håndtering av egen fysisk overlegenhet et bærende element i hans verdighetsstrategi. Selv om denne måten å fortelle på bidro til å utydeliggjøre forholdet mellom sterk og svak, fremhevet beskrivelsen av Halvors nærmest hyperaktive passivitet i situasjonen også det tydelig uforskyldte i hans voldsutsatthet. Det var også flere menn med mannlig partner i mitt materiale som fortalte at de forholdt seg passive i møte med volden. Deres selvbeherskelse ble likevel aldri forklart med utgangspunkt i frykten for å skade den andre. Et eksempel er Bjørnar, som gjennom halvannet år ble utsatt for alvorlig fysisk og materiell vold fra en partner som han var svært forelsket i. Da han til slutt opplevde at han hadde «brukt opp en boks med ord» og ikke holdt ut lenger, ga han tydelig beskjed til partneren om at forholdet var over fra hans side. Som respons på knyttneveslagene Bjørnar fikk i retur, advarte han partneren om at han denne gangen kom til å slå tilbake hvis han ikke holdt opp. Partneren fortsatte å slå, og for første gang slo Bjørnar tilbake, noe som resulterte i at partneren brakk armen hans:

> Etterpå ringte han meg hundre ganger, men jeg ville ikke snakke. Etter et par dager så ringte jeg tilbake og sa at vi får treffes, foreslo et sted i byen. Ikke noe kaffe eller noe, vi bare sto der. Jeg med gips, og han gråt og gråt og sa at nå skulle han ta imot hjelp, nå skulle han gjøre det. Og jeg sa «beklager, men det er for sent. Jeg orker ikke mer av dette. Vi avslutter nå, før vi dreper hverandre».

Bjørnar beskrev hvor redd han ble av partnerens grenseløshet, både i denne og i tidligere situasjoner, mens når partneren i etterkant angret og var lei seg, vekket det hans omsorg og empati. Bjørnar opplevde det som et stort nederlag at han, som så seg selv som kjærestens likemann både fysisk og emosjonelt, ikke klarte «å snakke ham fra å slå». Denne gangen hadde kjæresten imidlertid gått for langt, og Bjørnar fortalte at han aldri siden hadde angret på at han faktisk hadde slått tilbake av full kraft. Bjørnars oppfordring til partneren den siste dagen de så hverandre, om å avslutte «før vi dreper hverandre», viser til det han forsto som jevnbyrdigheten dem imellom. Dette endrer imidlertid ikke den helt tydelige rollefordelingen mellom utøver og utsatt i fortellingen, muliggjort av det faktum at Bjørnars partner var en mann, med de kulturelle forventingene som følger med.

Diskusjon

I det foregående har jeg vist noe av mangfoldet i menns forsøk på å tre frem med verdigheten i behold fra sine fortellinger om utsatthet for partnervold, her med søkelys på hvordan de forholder seg til temaene omsorg og ansvar, frykt og offerskap samt passivitet og selvbeherskelse. Vi har sett at mennene balanserer egne og andres forventninger til en verdig offerrolle mot forventninger knyttet til verdig maskulinitet. I det øyeblikket en mann søker anerkjennelse som utsatt, står hans verdighet som ansvarlig og handlekraftig individ på spill. Andersen og Stefansen (2020) beskriver tilsvarende erfaringer blant voldsutsatte kvinner og analyserer måten de forsøker å balansere verdig offerskap opp mot ansvarlighet og handlekraft på. Forskjellen er imidlertid at menn møter andre kulturelle forventninger knyttet til dette, i tillegg til at de i kraft av sitt kjønn risikerer ikke å bli tatt på alvor som voldsofre overhodet.

Vi har sett at mennene i denne studien trekker på kulturelle forestillinger knyttet til kjønn, vold og offerskap, basert på stereotype motsetninger som mann kontra kvinne, ond kontra god, utøver kontra offer og sterk kontra svak. Denne dikotomiseringen kommer til utrykk på ulike vis i mennenes fortellinger når de forsøker å oppnå en god og verdig balanse mellom offerskap og ulike maskuliniteter. Her har vi sett at fortellingene varierer en god del, med utgangspunkt i trekk ved den utsatte selv, som alder og klassebakgrunn, eller trekk ved relasjonen til utøver, som emosjonell tilknytning, type vold, avstand til volden i tid og hvorvidt utøver var en kvinne eller en mann. Når det gjelder konsekvensene av volden, så jeg imidlertid ingen tilsvarende tydelige mønstre av variasjon mellom mennenes fortellinger ut over betydningen av avstand til volden i tid. De aller fleste beskrev egen psykiske uhelse som den viktigste langsiktige konsekvensen av volden, og at de i lengre perioder i etterkant av bruddet ikke hadde vært i stand til å fungere i jobb eller andre sosiale sammenhenger.

I en av få kvalitative norske intervjustudier med menn utsatt for vold fra en kvinnelig partner, finner Fjell (2013, s. 139) at mennene inntar en passiv rolle i møte med volden samtidig som de i liten grad gir utrykk for frykt i situasjonen, selv når volden vurderes som alvorlig. Fjell tolker langt på vei sine informanters manglende utrykk for frykt i lys av deres

hellige overbevisning om at fysisk overlegenhet i ytterste konsekvens vil redde dem. I min studie beskrev mennene på tilsvarende måter hvordan de anstrengte seg til det ytterste for ikke å ta igjen fysisk, uten at det nødvendigvis hadde noen sammenheng med manglende utrykk for frykt i voldssituasjoner. Tvert imot fant jeg et helt spekter av måter å forholde seg til frykt på. For noen av deltakerne ga tematisering av frykt legitimitet til alvoret i situasjonen, enten de beskrev egen frykt eller andres frykt. I andre fortellinger ble deres håndtering av frykten og eventuelt deres utrykk for fravær av frykt en form for maskulin verdighetsstrategi. Forskjellene i våre funn tilsier at det er behov for mer forskning som tar høyde for at partnervoldsutsatte menn er en mangfoldig gruppe, samt for at samfunnets maskulinitetsforståelser er i rask endring.

Et viktig poeng i den foregående analysen har vært at den utsatte justerer sine verdighetsstrategier til kulturelle forventninger om kjønn og vold i sine omgivelser. Slik Andersen og Stefansen (2020) peker på, kan det å bevege seg utenfor gitte rammefortellinger for offerskap også for voldsutsatte kvinner få store konsekvenser i form av stigmatisering eller manglende sosial støtte (Polletta, 2009). «Standardfortellingen» om partnervold har imidlertid to rollefigurer – grovt forenklet som den sterke og farlige mannlige utøveren og det svake og fryktsomme kvinnelige offeret. Hva som skal til for å kunne fortelle om utsatthet med verdighet, har dermed også sammenheng med hvorvidt den voldsutøvende partneren bryter med samfunnets etablerte standard, eksempelvis gjennom å fremstå som svak og fryktsom, eller ganske enkelt gjennom å være en kvinne. Samtidig er det tydelig at vi nå står midt i en tid hvor standardfortellingen utfordres. Da gjenstår det å se hvordan dette vil påvirke menn som i fremtiden vil dele sine voldserfaringer fra parforhold – enten de er utøvere eller er utsatt for vold i relasjon med en mannlig eller kvinnelig partner.

Referanser

Andersen, L. C. & Stefansen, K. (2020). Forhandlinger om verdighet blant kvinner utsatt for partnervold. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Allen-Collinson, J. (2011). Assault on self: Intimate partner abuse and the contestation of identity. *Symbolic Interaction, 34*(1), 108–127. https://doi.org/10.1525/si.2011.34.1.108

Bjerkeseth, L. (2010). *Den mannlige offerrollen: en intervjustudie av menn som opplever vold fra kvinnelig partner* (Masteroppgave). Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Bjørnholt, M., & Hjemdal, O. K. (2018). Measuring violence, mainstreaming gender: Does adding harm make a difference? *Journal of Gender-Based Violence, 2*(3), 465–479.

Bjørnholt, M. (2019). Vold i parforhold – Fortsatt et likestillingsproblem? I K. Skjørten, E. Bakketeig, M. Bjørnholt & S. Mossige (Red.), *Vold i nære relasjoner. Forståelser, konsekvenser og tiltak*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bjørnholt, M. (2020). Vold, kjærlighet og makt i likestillingslandet. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge.* Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Bjørnholt, M. & Rosten, M. G. (under utgivelse). Male victims of violence and men's rights struggles: A perfect match? I L. Gottzén, M. Bjørnholt & F. A. Boonzaier (Red.), *Men, masculinities and intimate partner violence*. London/New York: Routledge.

Bredal, A., Eggebø, H. & Eriksen, A. M. A. (2020). Mangfoldsperspektiver i forskning på vold i nære relasjoner. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Burcar, V. & Åkerström, M. (2009). Negotiating a victim identity: Young men as victims of violence. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, 10*(1), 37–54. https://doi.org/10.1080/14043850902815073

Christie, N. (1986). The ideal victim. I E. A. Fattah (Red.), *From crime policy to victim policy*. London: Palgrave Macmillan.

Connell, R. W. & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept (sammendrag). *Gender & Society, 19*(6), 829. https://doi.org/10.1177/0891243205278639

Corbally, M. (2015). Accounting for intimate partner violence: A biographical analysis of narrative strategies used by men experiencing IPV from their female partners. *Journal of Interpersonal Violence, 30*(17), 3112–3132. https://doi.org/10.1177/0886260514554429

Danielsen, E. M. (2013). *«Jeg følte jeg var en slags merkelig fugl som hadde flydd inn her»: En kvalitativ intervjustudie av menns møte med krisesentre* (Masteroppgave). Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Dobash, R. E. & Dobash, R. P. (1979). *Violence against wives: A case against patriarchy*. New York: Free Press.

Donovan, C. & Hester, M. (2014). *Domestic violence and sexuality: What's love got to do with it?* Bristol: Policy Press.

Durfee, A. (2011). 'I'm not a victim, she's an abuser': Masculinity, victimization, and protection orders. *Gender & Society, 25*(3), 316–334. https://doi.org/10.1177/0891243211404889

Fjell, T. I. (2013). *Den usynliggjorte volden. Om menn som utsettes for partnervold fra kvinner*. Bergen: Akademika.

Fjell, T. I. (2015). Discrimination of men? Narratives on traditional understandings of gender. *Studia ethnologica Croatica, 27*(1), 363–391. https://doi.org/10.17234/SEC.27.9

Grøvdal, Y. & Jonassen, W. (2015). Menn på krisesenter (Rapport 5/2015). Oslo: Nasjonalt kunnsapssenter om vold og traumatisk stress.

Haaland, T., Clausen, S. E. & Schei, B. (2005). *Vold i parforhold – ulike perspektiver. Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge* (Rapport 2005:3). Oslo: Norsk institutt for by og regionsforskning.

Hearn, J., Nordberg, M., Andersson, K., Balkmar, D., Gottzén, L., Klinth, R., Pringle, K. & Sandberg, L. (2012). Hegemonic masculinity and beyond. *Men and Masculinities, 15*(1), 31–55. https://doi.org/10.1177/1097184X11432113

Holtzworth-Munroe, A., Smutzler, N. & Sandin, E. (1997). A brief review of the research on husband violence: Part II: The psychological effects of husband violence on battered women and their children. *Aggression and Violent Behavior, 2*(2), 179–213. https://doi.org/10.1016/S1359-1789(96)00016-X

Holtzworth-Munroe, A. (2005). Male versus female intimate partner violence: Putting controversial findings into context. *Journal of Marriage and Family, 67*(5), 1120–1125. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2005.00203.x

Hydén, M. (2014). The teller-focused interview: Interviewing as a relational practice. *Qualitative Social Work, 13*(6), 795–812. https://doi.org/10.1177/1473325013506247

Jenkins, R. (2008). *Social identity*. London: Routledge.

Johnson, M. P. (2008). *A typology of domestic violence: Intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence*. Boston: Northeastern University Press.

Kestell, B. (2019). *Against me(n): Accounting for oneself as a male victim of intimate partner abuse in a discrediting context* (Doktoravhandling, Dublin City University). Hentet fra http://doras.dcu.ie/22892/

Leisenring, A. (2006). Confronting 'victim' discourses: The identity work of battered women. *Symbolic Interaction, 29*(3), 307–330.

Lien, M. I., Lorentzen, J. & Ekenstam, C. (2017). *Den mannlige smerte. Menns erfaringer med vold i nære relasjoner* (Rapport 2017-02). Oslo: PROBA Samfunnsanalyse.

Loseke, D. R. (2001). Lived realities and formula stories of 'battered women'. I J. F. Gubrium & J. A. Holstein (Red.), *Institutional selves: Troubled identities in a post modern world*. New York: Oxford University Press.

Loseke, D. R. (2003). *Thinking about social problems. An introduction to constructionist perspectives*. New Brunswick: Transaction Publishers.

Migliaccio, T. A. (2001). Marginalizing the battered male. *The Journal of Men's Studies, 9*(2), 205–226. https://doi.org/10.3149/jms.0902.205

Migliaccio, T. A. (2002). Abused husbands: A narrative analysis. *Journal of Family Issues, 23*(1), 26–52. https://doi.org/10.1177/0192513X02023001002

Morrissey, B. (2003). *When women kill: Questions of agency and subjectivity*. London: Routledge.

Nilsson, G. & Lövkrona, I. (2015). *Våldets kön. Kulturella förestellningar, funktioner och konsekvenser*. Lund: Studentlitteratur.

Ortner, S. B. (2006). *Anthropology and social theory: Culture, power, and the acting subject*. Durham, NC: Duke University Press.

Plauborg, R. & Helweg-Larsen, K. (2012). *Patnervold mod mænd i Danmark*. København: Statens Institut for Folkesundhed (SIF).

Polletta, F. (2009). How to tell a new story about battering. *Violence Against Women, 15*(12), 1490–1508. https://doi.org/10.1177/1077801209347093

Rosten, M. G. (2019). Cultivating ethical negotiations or fetishising consent in BDSM. I M. B. Heinskou, K. Stefansen, M.-L. Skilbrei (Red.), *Rape in the Nordic countries: continuity and change* (kap. 3). London: Routledge.

Saur, R. & Grøvdal, Y. (2019). Beskyttelse og verdighet: Handlemåter hos kvinner som ikke kontaktet hjelpeapparatet mens de levde med vold fra mannlig partner (Rapport 6/2019). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Stark, E. (2007). *Coercive control. How men entrap women in personal life*. New York: Oxford University Press.

Swan, S. C. & Snow, D. L. (2006). The development of a theory of women's use of violence in intimate relationships. *Violence Against Women, 12*(11), 1026–1045. https://doi.org/10.1177/1077801206293330

Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv* (Rapport nr. 1/2014). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

KAPITTEL 6

Voldsutsatthet blant skeive med innvandrerbakgrunn

Elisabeth Stubberud
NTNU

Helga Eggebø
Nordlandsforskning

Abstract: This chapter analyses experiences of violence among queer immigrants in Norway. The aim of the chapter is to explore the various experiences of violence, and how vulnerability to violence is related to the wider patterns of discrimination and juridical, economic and social marginalisation. Based on an inductive analysis of interviews with 41 lesbian, gay, bisexual, trans and intersex people with immigrant backgrounds, we have identified four key themes: 1) Sexual abuse, 2) violence in relation to coming out as queer, 3) exposure to violence within Norwegian institutions dealing with immigration and integration, and 4) racism and violence. The experiences of violence that the participants talk about include violence from family members, acquaintances, strangers and representatives of public institutions. In order to understand queer immigrants' experiences of violence, it is necessary to focus on the interconnectedness of various forms of violence that take place in different arenas and in different relationships. Moreover, violence needs to be understood in connection to discrimination and marginalisation based on the status as immigrant and queer.

Keywords: violence, lgbtiq, queer, intersectionality, gender, sexual orientation

Introduksjon

Forskning og politikk på feltet for vold i nære relasjoner har historisk sett rettet søkelyset mot kjønn som den mest sentrale ulikhetsdimensjonen for å forstå og bekjempe vold. Men vold og voldsutsatthet er sentrale temaer også

Sitering av denne artikkelen: Stubberud, E. & Eggebø, H. (2020). Voldsutsatthet blant skeive med innvandrerbakgrunn. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge* (Kap. 6, s. 107–125). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. https://doi.org/10.23865/noasp.99.ch6

innenfor forskning på levekår blant ulike minoritetsgrupper i befolkningen. Ulikhetsdimensjoner som klasse, etnisitet, funksjonsevne og seksuell orientering har fått økt oppmerksomhet innenfor forskning og politikk på voldsfeltet. Levekårsforskningen viser at samer (se kapittel 7 i denne boken, Eriksen, 2020), personer med nedsatt funksjonsevne, personer med innvandrerbakgrunn og skeive utsettes for til dels mer og andre former for vold enn befolkningen ellers. Vold i nære relasjoner i innvandrerbefolkningen – og da særlig såkalt æresrelatert vold – har stått høyt på den politiske dagsordenen de siste tiårene (Bredal, 2014). Når det gjelder den skeive befolkningen, har det derimot vært lite oppmerksomhet på partnervold, og kunnskapen om seksuell orientering og kjønnsidentitet synes å være begrenset i hjelpeapparatet. Samtidig som vi vet at det å tilhøre ulike minoriteter kan bidra til økt utsatthet, inkluderer ikke den representative befolkningsundersøkelsen *Vold og voldtekt i Norge* (Thoresen & Hjemdal, 2014) analyser av forskjeller i utsatthet knyttet til verken innvandrerbakgrunn, etnisitet, seksuell orientering eller funksjonsevne.

I løpet av de siste tiårene har begrepet «interseksjonalitet» spilt en sentral rolle i forskning på likestilling og diskriminering som en metafor for hvordan ulike former for makt og marginalisering samvirker. Kimberlé Crenshaw (1989) krediteres gjerne som opphavskvinnen til begrepet, og hun har oppfordret til å studere erfaringene og behovene til de av oss som tilhører flere minoritetsgrupper, og som derfor risikerer å bli utsatt for flere ulike former for diskriminering og marginalisering. Dette kapitlet skriver seg inn i tradisjonen etter Crenshaw og undersøker voldsutsatthet blant skeive – det vil si lesbiske, homofile, bifile, transpersoner og interkjønnpersoner – med innvandrerbakgrunn i Norge.[1] Analysene er basert på dybdeintervjuer med 41 skeive mellom 16 og 61 år med innvandrerbakgrunn, gjennomført i forbindelse med en studie av levekår blant skeive i denne befolkningsgruppen (Eggebø, Stubberud & Karlstrøm, 2018).

1 «Lhbtis», «lhb», «lhbt», «lhbtiq» eller «skeiv» brukes gjerne som samlebetegnelser for personer som på ulike måter kan sies å bryte med hetero- eller cisnormen, det vil si antakelsen om at mennesker utvetydig kan kategoriseres som enten menn eller kvinner, og at de tiltrekkes av det andre kjønn. I denne artikkelen benyttes samlebetegnelsen «skeiv» med unntak av der hvor vi refererer til andre studier og de spesifikke betegnelsene og gruppene som inngår. Når det gjelder begrepet innvandrerbakgrunn, bruker vi i denne artikkelen «person med innvandrerbakgrunn» som en samlebetegnelse for innvandrere og deres etterkommere.

I dette kapitlet gjør vi en grundigere analyse av de dataene som omhandler vold.

Formålet med kapitlet er å undersøke bredden i informantenes erfaringer med og frykt for vold, og spørsmålet vi søker å besvare, er: Hvilke former for vold forteller skeive med innvandrerbakgrunn om, og hvordan samvirker voldserfaringer og frykt med strukturell diskriminering og juridisk, økonomisk og sosial marginalisering? Vi anlegger en bred forståelse av vold som inkluderer fysisk vold, seksuell vold, latent vold og trusler om vold samt psykologisk vold. Voldserfaringene inkluderer vold fra fremmede, vold i nære relasjoner og statlig maktutøvelse som kan ta voldelige former. Vi vil vise hvordan ulike former for vold og vold i ulike relasjoner kan henge sammen, og at det er flytende grenser mellom det som tradisjonelt forstås som vold innenfor forsknings- og praksisfeltet, og diskriminering og hatkriminalitet. I analysen av datamaterialet har vi identifisert fire overordnede temaer som organiserer teksten: 1) seksuelle overgrep, 2) voldsutsatthet og åpenhet om seksuell orientering og kjønnsidentitet, 3) voldsutsatthet i innvandrings- og integreringsinstitusjoner og 4) rasisme og vold. Først i kapitlet presenterer vi nøkkelfunn fra levekårsforskningen om henholdsvis skeive og personer med innvandrerbakgrunn. Deretter beskriver vi metode, herunder datainnsamling, utvalg og analysestrategier. Videre presenterer vi analysene i artikkelen organisert etter de fire ovennevnte temaene. I kapitlets siste del diskuterer vi hvilke implikasjoner studien har for videre forskning.

Voldsutsatthet blant skeive og personer med innvandrerbakgrunn

Vold og voldsutsatthet er et sentralt tema i forskningen på skeives levekår (Anderssen & Malterud, 2013; van der Ros, 2013). Noen tidligere undersøkelser har vist at lesbiske, homofile og bifile er mer utsatt for vold enn andre (Hegna, Kristiansen & Moseng, 1999; Stefansen, Hegna, Valset, von Soest & Mossige, 2009). Den representative studien *Seksuell orientering og levekår* (Anderssen & Malterud, 2013) undersøkte levekår blant lesbiske, homofile og bifile sammenliknet med heterofile. Resultatene viste ingen statistisk signifikante forskjeller mellom voldsutsatthet

hos lesbiske, homofile og heterofile, men bifile kvinner rapporterte om noe høyere forekomst av vold. Blant de voldsutsatte respondentene var det flest som hadde blitt utsatt for vold fra en ukjent person. Blant bifile menn, heterofile og bifile kvinner rapporterte nær én av tre av de voldsutsatte om partnervold (Anderssen & Malterud, 2013, s. 100–104).

Ut over dette vet vi lite om skeives utsatthet for vold i nære relasjoner i norsk sammenheng (Fjær, Gundersen & Mossige, 2013, s. 7). I en omfattende britisk studie av vold i nære relasjoner blant likekjønnspar (Donovan & Hester, 2014) argumenterer forfatterne for nødvendigheten av å forstå hvordan heteronormativitet[2] og homofobi påvirker hvordan volden oppleves, og hvilke muligheter man har til å få hjelp. De fant at skeive som utsettes for vold, gjennomgående har lavere tillit til hjelpeapparatet enn heterofile voldsutsatte. Den vanlige oppfatningen av vold i nære relasjoner – som fysisk vold utøvd av menn mot kvinner i heterofile parforhold – gjør det vanskelig for både de utsatte og hjelpeapparatet å gjenkjenne vold som forekommer i likekjønnsrelasjoner. Utsattes eventuelle frykt for åpenhet om seksuell orientering og kjønnsidentitet – og den homofobien og stigmatiseringen åpenhet kan innebære – kan dessuten fungere som et maktmiddel for overgriperen og en måte å utøve kontroll på (Donovan & Hester, 2014; Fjær, Gundersen & Mossige, 2013, s. 64).

Innvandrerbefolkningen er noe mer utsatt for vold enn befolkningen ellers. En levekårsundersøkelse blant innvandrere viste at særlig unge mellom 16 og 24 år hadde vært utsatt for vold og trusler (Egge-Hoveid, 2017). Dette gjaldt 12,8 prosent, mot 7,2 prosent av de unge i majoritetsbefolkningen. Innvandrerkvinner er mer utsatt for vold enn både innvandrermenn og kvinner i befolkningen ellers. Vold i nære relasjoner blant innvandrerbefolkningen rammes gjerne inn som «æresrelatert vold», og denne formen for vold har fått mye oppmerksomhet i Norge de siste tiårene, både i den offentlige debatten, i politikken, i hjelpeapparatet og i

2 Heteronormativitet beskriver hvordan heteroseksualitet og ciskjønn – altså det kjønnet man ble tildelt ved fødselen, og som mange fortsetter å identifisere seg som videre i livet – blir kulturelt produsert som «tilsynelatende stabile og universelle trekk ved menneskelig erfaring, og hensikten med begrepet er å eksponere denne prosessen» (Svendsen, Stubberud & Djupedal, 2018, s. 165; se også Butler, 1990).

forskning (se kapittel 1, Bredal, Eggebø & Eriksen, 2020). Skeives erfaringer er i liten grad belyst i disse studiene.

Innvandrerbefolkningen er en mangfoldig gruppe hvor noen er i en mer sårbar situasjon enn andre, for eksempel asylsøkere bosatt på mottak. En rapport som undersøker forekomsten av vold på asylmottak, peker på ulike momenter som kan bidra til å forklare voldshendelser, blant annet traumeerfaringer, psykiske helseproblemer, mangel på meningsfylte aktiviteter, usikker oppholdsstatus, trangboddhet og økonomisk marginalisering (Thorbjørnsrud, Staalesen, Rokkan & Hammerlin, 2014). I rapporten gis ikke informasjon om relasjon mellom offer og utøver. Det er verdt å bemerke at det i en institusjonell sammenheng ikke nødvendigvis er et klart skille mellom «nære relasjoner» og «fremmede», ettersom man bor nært på personer man ikke er i familie med eller har noen tidligere relasjon til. Her er det paralleller til personer med nedsatt funksjonsevne som utsettes for vold på institusjon (Olsvik, 2010).

Blant skeive med innvandrerbakgrunn dokumenterer tidligere forskning et bredt spekter av voldserfaringer, blant annet seksuell vold, vold utøvd av familien og hatkriminalitet (Elgvin, Bue & Grønningsæter, 2014; Eggebø, Stubberud & Karlstrøm, 2018; Følner, Dehlholm & Christiansen, 2015). I vår studie av levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn inngikk også en spørreundersøkelse (N = 251). Denne viste at 25 prosent av respondentene noen gang var blitt utsatt for en eller flere former for trusler og vold. Vold eller trusler var omtrent like vanlig fra nære personer (inkludert partner, venner, familiemedlemmer og andre nærstående personer) som fra ukjente. Omtrent halvparten mente at volds- eller trusselepisodene hadde noe med kjønn eller seksuell orientering å gjøre, mens færre mente at innvandrerbakgrunn var årsaken. I tillegg oppga 25 prosent av respondentene at de hadde blitt utsatt for voldtekt, og 45 prosent hadde opplevd å bli presset til seksuelle handlinger (Eggebø, Stubberud & Karlstrøm, 2018).

Hatkriminalitet – herunder vold, trusler, skadeverk og ulovlige ytringer – er kriminelle handlinger «som har sin bakgrunn i negative holdninger til faktisk eller oppfattet etnisitet, religion, homofil orientering og/eller nedsatt funksjonsevne» (Politidirektoratet, 2018, s. 3). Blant anmeldte saker som gjaldt hatkriminalitet (totalt 549) i 2017, var flest knyttet til rase

eller etnisitet (373), religion (120) og seksuell orientering (83). Disse tallene gir imidlertid ikke et dekkende bilde av forekomsten av hatkriminalitet, og det finnes i norsk sammenheng lite forskning på hatkriminalitet rettet mot ulike minoritetsgrupper. Et unntak er en ny rapport om hatefulle ytringer mot skeive (Fladmoe & Nadim, 2019). I den internasjonale forskningen er det mest fremtredende bildet at minoritetsgrupper rapporterer om betydelig forekomst av ulike former for hatkriminalitet (for en gjennomgang, se Eggebø & Stubberud, 2016). Hatkriminalitet kan ha større individuelt skadepotensial enn tilsvarende kriminalitet som ikke er hatmotivert, og den kan dessuten ha alvorlige negative konsekvenser også for personer som tilhører gruppen, men som ikke rammes direkte (Perry, 2014).

Metode

Analysene i dette kapitlet er basert på dybdeintervjuer med 41 skeive med innvandrerbakgrunn. Undersøkelsen var en del av et forskningsprosjekt om levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn i Norge, som også inkluderte en spørreundersøkelse (N = 251). Studien er basert på selvrekruttering via internett samt via interesseorganisasjoner og personlige nettverk. Vi gjennomførte 28 individuelle intervjuer, fire intervjuer med par og to fokusgruppeintervjuer i perioden desember 2017 til september 2018. De fleste intervjuene var livshistorieintervjuer. I tillegg til et åpent spørsmål om livshistorien stilte vi også oppfølgingsspørsmål om levekårstemaer som utdanning og arbeid, helse, relasjoner og nettverk, åpenhet, diskriminering og vold. For mer utfyllende informasjon om rekruttering, gjennomføring av intervjuene og etiske refleksjoner viser vi til prosjektrapporten (Eggebø, Stubberud & Karlstrøm, 2018, s. 21–27).

Utvalget besto av skeive med innvandrerbakgrunn i alderen 16 til 61 år, hvorav de fleste var i slutten av tjueårene eller begynnelsen av trettiårene. Flertallet av deltakerne levde ikke i et parforhold på intervjutidspunktet, og kun et lite mindretall hadde egne barn. 23 av deltakerne identifiserte seg som menn, ti identifiserte seg som kvinner, sju definerte seg innenfor transspekteret og én som interkjønn. Når det gjelder landbakgrunn, hadde åtte informanter bakgrunn fra Øst-Afrika, én fra Vest-Afrika, to

fra Nord-Amerika, én fra Sør-Amerika, én fra Sør-Europa, to fra Øst-Europa, tre fra Sørøst-Asia, én fra det indiske subkontinentet, tre fra Sentral-Asia og 19 fra Midtøsten. Fem informanter var født og/eller oppvokst i Norge med én eller flere utenlandske foreldre, mens de øvrige selv hadde innvandret til Norge i voksen alder. 23 informanter hadde kommet som asylsøkere eller overføringsflyktninger, alene eller sammen med familien. Ni av disse var enslige mindreårige asylsøkere.

Vi har gjort en empirinær og tematisk analyse av datamaterialet (Braun & Clarke, 2006), og formålet var å kartlegge et bredt spekter av ulike temaer som fremkom i datamaterialet, herunder vold og seksuelle overgrep. Vi startet analysearbeidet med et felles arbeidsmøte med «kollektiv kvalitativ analyse» (Eggebø, 2020). Etter arbeidsmøtet fortsatte analysearbeidet som en del av en kollektiv skriveprosess, der vi også la frem foreløpige analyser til en gruppe personer som selv tilhørte målgruppen, og som på ulike måter hadde bistått oss i prosjektarbeidet. I arbeidet med dette kapitlet har vi videreutviklet den tematiske analysen ved å rette søkelyset mot de delene av intervjudataene som omhandler vold og seksuelle overgrep.

Seksuelle overgrep og utvikling av skeive identiteter

Blant deltakerne i intervjuundersøkelsen var det mange som fortalte om erfaringer med å bli utsatt for alvorlig seksuell vold fra enten familiemedlemmer, lærere eller andre i tillitsrelasjoner. Blant informantene som fortalte om seksuelle overgrep, var det flere som mente at overgrepserfaringene hadde formet deres seksuelle orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk. Både blant informantene selv og andre personer de var i kontakt med, syntes det å sirkulere oppfatninger om at seksuelle overgrep produserer homoseksualitet.

En homofil mann i trettiårene svarte som følger på spørsmål om hvordan han definerte sin kjønnsidentitet og seksuelle orientering:

> Så lenge jeg kan huske, har jeg prøvd å finne ut hvorfor jeg er som jeg er. (…) Jeg ble utsatt for gjentakende seksuelle overgrep i mange år. Selv før jeg erkjente

> min egen seksuelle identitet som en mann som liker menn. Kanskje er det på grunn av overgrepene at jeg liker menn?

Denne informanten fortalte om en lang og vanskelig prosess rundt det å forstå og akseptere seg selv som homofil. Et stadig tilbakevendende spørsmål var om det var på grunn av overgrepene at han ble tiltrukket av menn. En annen deltaker fortalte at han hadde vokst opp i en kultur med en utbredt forestilling om at homoseksualitet skyldes at man har blitt voldtatt av far. Deltakeren fortalte hvordan denne forklaringsmodellen gjorde at da han kom ut som homofil, ble faren sosialt isolert og stigmatisert. En av informantene fortalte at fastlegen hennes (i Norge) hadde ment at hun var lesbisk fordi hun hadde blitt voldtatt av en mann, og hun hadde hørt det samme fra flere venner.

Det er altså et gjennomgående poeng blant flere av de overgrepsutsatte informantene at de selv eller andre ser på overgrep som årsak til at de bryter med normer for kjønn og seksualitet. I alle historiene var det menn som hadde vært utøvere av overgrepene. For kvinners del fører angivelig voldtekt og overgrep til en motstand mot menn og en orientering i retning av kvinner, mens det for menn angivelig fører til at man tiltrekkes av og orienterer seg mot menn. På bakgrunn av vårt materiale synes denne forklaringsmodellen å eksistere på tvers av ulike geografiske kontekster og kulturelle forståelser av homoseksualitet. Overgrepserfaringer spiller i disse fortellingene en viktig rolle for utviklingen av en skeiv identitet.

Hvordan kan informantenes og omgivelsenes forklaringsmodeller forstås i lys av forskningen på feltet? Ifølge en amerikansk metastudie er det betydelig høyere forekomst av erfaringer med å bli utsatt for seksuelle overgrep og andre former for vold blant seksuelle minoriteter enn blant heteroseksuelle (Friedman et al., 2011). I en studie av vold i barndommen pekes det på at dårlig emosjonelt klima mellom barn og voksne og negative følelser som skyld, skam, angst og lav selvfølelse kan gi økt sårbarhet for overgrep (Myhre, Thoresen & Hjemdal, 2015, s. 108). Blant våre informanter var det flere som beskrev nettopp slike sårbarhetsfaktorer, som dårlige relasjoner til omsorgspersoner, skam og frykt knyttet til egen skeive identitet samt mistro til at omsorgspersoner kunne forstå dem. Selv om forekomsten av overgrep ser ut til å være høyere blant seksuelle minoriteter, må ikke korrelasjon forveksles med årsak, ettersom vi

mangler kunnskap om hvilke mekanismer som gjør at en høyere andel skeive enn streite rapporterer om seksuelle overgrep og vold i barndommen (Friedman et al., 2011, s. 1491).

Voldsutsatthet og åpenhet om seksuell orientering og kjønnsidentitet

Flertallet av deltakerne i studien hadde vokst opp i sosiale kontekster der det å bryte med hetero- og cisnormen ikke aksepteres, og i land eller samfunn der likekjønnsrelasjoner straffeforfølges eller ikke anerkjennes juridisk. Dette har selvsagt en betydning for i hvor stor grad åpenhet er forbundet med fare for vold. Flere av deltakerne hadde opplevd gjentakende og systematisk vold over tid, og de fortalte om mange voldsepisoder som de koblet direkte til seksuell orientering eller kjønnsidentitet. I disse tilfellene kunne voldsutøverne være familiemedlemmer, lokalsamfunn, institusjoner eller representanter for myndighetene. En av deltakerne berettet at moren hadde fortalte ham om grov homofobisk vold mot en mann som hadde sex med menn. Han oppfattet dette som en advarsel. Den samme deltakeren fortalte også at da han kom ut overfor foreldrene, fikk faren ham fengslet, og dette var den utløsende årsaken til at han besluttet å flykte fra landet. En annen deltaker fortalte at han hadde vært vitne til homofobisk vold mot en feminin mann mens han var i militæret. Han slapp unna selv, men beskrev skam over at han ikke hadde gjort noe for å forsvare mannen, og frykt for at han selv skulle bli utsatt. Flere av deltakerne fortalte også om venner som i likhet med dem selv hadde vært skeive aktivister, og som hadde blitt fengslet eller i noen tilfeller drept av myndighetene.

For mange av informantene er fortellinger om homofobisk vold først og fremst knyttet til hjemlandet, og volden blir beskrevet som noe de har forlatt, enten det er vold fra familiemedlemmer, lokalsamfunnet eller staten. Samtidig fortsetter volden å spille en viktig rolle i livet. Flere hadde opplevd grov vold og trusler under flukten. Enkelte av informantene uttrykte bekymring knyttet til at familie eller andre med samme landbakgrunn skulle få vite at de var skeive, fordi dette kunne sette familiene deres i hjemlandet i fare. De hadde derfor holdt tilbake informasjon om

seksuell orientering i asylintervjuet. Andre uttrykte bekymring for egen sikkerhet blant personer med samme landbakgrunn i Norge, og flere forsøkte derfor å unngå eksilmiljøene, med unntak av andre personer med samme landbakgrunn som også var skeive.

Noen av deltakerne hadde imidlertid vokst opp (helt eller delvis) i Norge, i et samfunn der homotoleranse manifesterer seg i både lovverk og holdninger. Formelle rettigheter og generelt positive holdninger har betydning for muligheten til å leve åpent som skeiv. Det som er verd å merke seg, er at den allmenne toleransen som Norge preges av i dag, ikke er ensbetydende med at det å komme ut overfor sine nærmeste er uproblematisk, verken i minoritets- eller majoritetsbefolkningen (Eggebø, Stubberud & Anderssen, 2019). En av våre informanter, en homofil mann i tjueårene, fortalte om negative erfaringer med å komme ut overfor familien. Han knyttet dette til forestillinger om skam og ære i kulturen han hadde vokst opp i:

> [Da jeg skulle komme ut] var jeg pessimistisk og redd for hva som ville skje. Jeg sa det til mamma og pappa. De tok det dårlig. Pappa gråt. Mamma blånekta. Det var trist. «Her har vi gjort alt for deg!» sa de. Påføring av skyld og skam. «Ingen andre skal få vite om det», sa de. «Du får leve livet uten kjærlighet for vår skyld». Ærestematikk. Etter det har det vært vanskelig å forholde seg til dem for meg (…) Ryktet spredde seg etter at jeg snakka med et av søskenbarna mine. Tante mi ringte og sa hun ville ha meg med på tur til England. Der bor en av slektningene mine, som er voldelig. (…) Det var kaos å komme hjem. Mamma hylte. Jeg prøvde å snakke med henne om mitt perspektiv, men de ser det bare fra sitt eget. (…) Jeg har jobb, kjæreste og leilighet. Men de mener jeg er feil, syk og trenger hjelp. Da jeg fortalte at jeg skulle gifte meg, sa pappa at han skulle drepe meg. (…) Dette er konsekvensen av å være homo og minoritet.

Som det går frem av sitatet, hadde han blitt utsatt for trusler og påført skyld og skam i forbindelse med å komme ut. Han fortalte også om sterk frykt for negativ oppmerksomhet og vold fra personer med samme landbakgrunn, og han valgte derfor å skjule sin seksuelle orientering på offentlige steder. Når det gjaldt farens drapstrussel, virket det som om han var usikker på om han var i reell fare. Han bemerket: «Det er jo noe arabere kan si, da. Men det var noe i alvorligheten i situasjonen. Han var

veldig sint. Og man vet jo at æresdrap foregår.» Informanten, som hadde vokst opp i Norge, inngikk i en sosial kontekst hvor det fantes et tilgjengelig språk for å snakke om æresrelatert vold og kontroll som et sosialt problem. Et viktig poeng her er også at homofobisk hatvold og trusler kan utøves i nære relasjoner.

Oppmerksomheten omkring æresrelatert vold i innvandrermiljøer har også bidratt til stereotype forestillinger og forventninger om at slik vold forekommer i alle innvandrerfamilier. En deltaker som hadde vokst opp i Norge og hadde foreldre fra Midtøsten, fortalte at hun stadig ble møtt med en forventning om at hun som skeiv hadde blitt utsatt for æresrelatert vold fra familien.

> Så spurte de om brødrene og faren min hadde problemer med at jeg var skeiv. Da jeg sa de ikke har det, så ble jeg ikke trodd. Fordi de er menn fra Midtøsten (…) Jeg har aldri opplevd vold hjemme. Legningen min har aldri blitt problematisert. (…) fra brødrene mine og pappa var det lite reaksjon. Bare positiv.

Denne informanten fortalte om hvordan familien, og særlig faren og brødrene, ble mistenkt for vold og homonegativisme på grunn av landbakgrunn, og hun snakket om denne stadige mistanken som en belastning ved å være skeiv med innvandrerbakgrunn.

En annen kvinnelig deltaker hadde vokst opp delvis i Norge og delvis i foreldrenes hjemland. Hun beskrev hvordan hun som jente i praksis kunne «slippe unna» med å være lesbisk fordi kvinners fellesskap og relasjoner ikke var gjenstand for streng kontroll.

> Å være glad i jenter i [landet hun vokste opp] var sånn, «å, så deilig, jeg trenger ikke gjemme meg eller skjule meg eller snike rundt for å treffe gutter, jeg kan bare ha det sånn at ‘dette er venninna mi Fatima, se på henne, hun har på seg niqab’» [ler]. Jeg hadde den delen, det var fantastisk.

Hun fortalte at hun i tenårene gled under radaren til både foreldre, lærere og andre, og hun opplevde stor frihet knyttet til kjæresterelasjoner. Samtidig som potensialet for vold var til stede, beskrev hun ingen reell frykt for slik vold. Det å ha jentekjæreste innebar for henne – så lenge kjæresten ble oppfattet som en venninne – at hun kunne passere innenfor samfunnets rammer for hva kvinner kunne gjøre.

Voldsutsatthet i innvandrings- og integreringsinstitusjonene

Personer som kommer som flyktninger til Norge, må forholde seg til særskilte lovverk og institusjoner, som asylsøknadsprosessen, Utlendingsdirektoratet, ulike typer asylmottak, bosettingsprosessen og introduksjonsprogrammet. 23 av deltakerne i denne studien hadde kommet til Norge som flyktninger og hadde relativt kort botid. Både enslige mindreårige og voksne som hadde kommet som asylsøkere, fortalte om de samme typene problemer. De beskrev ulike former for vold – både verbal trakassering, utfrysing og fysisk vold – innenfor rammene av institusjonene, og konsekvensene av volden var både umiddelbare og langvarige. I alle tilfeller var voldsutøverne andre beboere, samtidig som deltakerne også beskrev at ansatte og andre ansvarlige ikke nødvendigvis tok grep for å sørge for sikkerheten på mottaket eller i botilbudet. Både skeive enslige mindreårige asylsøkere og voksne asylsøkere beskrev mottakene som utrygge steder. Når det gjelder personer som bor på mottak eller omsorgssentre, er definisjonen av hva som er en «nær relasjon» tvetydig og mangfoldig. Man har ikke nødvendigvis emosjonell nærhet til dem man bor med og omgås i det daglige, men kan likevel tvinges inn i nære relasjoner av økonomiske og juridiske grunner. Også i disse relasjonene kan det ligge en risiko for vold.

På tross av forsøk på å holde tilbake informasjon om seksuell orientering eller kjønnsidentitet har ikke alle lyktes med dette. Karim, en av deltakerne som var nyankommen flyktning, fortalte om en opplevelse fra tiden han bodde på asylmottak. Han var ikke åpen overfor de andre beboerne, men noen av dem hadde likevel fått nyss om at han var homofil. Han opplevde at enkelte av de andre beboerne på mottaket oppførte seg truende, og han tok problemet opp med de ansatte. Han ba om tryggere boforhold, og han fikk tildelt et eget rom som han disponerte en kort periode før rommet trengtes til annen bruk. Han fortalte at da han kom tilbake til de andre, hadde de, som følge av denne «spesialbehandlingen», fått bekreftet sin mistanke om at han var homofil. Han følte seg truet og ba igjen de ansatte om hjelp til å flytte til et tryggere sted, men forespørselen hans ble ikke innvilget. En kveld kom en annen mannlig beboer inn

på rommet hans. Han truet, slo og voldtok Karim. Mannen avsluttet med å si at han skulle ødelegge ryktet til Karim blant de andre på mottaket dersom han sa noe til noen, og han påpekte at hans eget rykte ikke var i fare fordi han selv var den seksuelt aktive. Av frykt for mannen og miljøet han tilhørte, besluttet Karim at han ikke ville anmelde voldtekten. Både Karim og andre med voldserfaringer fra mottak beskrev lav tillit til både asylsystemet, politiet, helsevesenet og kommunene.

Deltakerne i vår studie fortalte også om frykt for vold. Dette handlet særlig om frykt for homofobisk vold fra innvandrermiljø, noe de er særlig sårbare for fordi de tvinges til å tilbringe mesteparten av tiden i disse miljøene på asylmottak, omsorgsmottak og introduksjonsprogrammer. Enkelte deltakere fortalte at de vurderte eller hadde besluttet å slutte på introduksjonsprogrammet på grunn av vold, trakassering og utrygghet, selv om det ville medføre bortfall av introduksjonsstønad og tap av norsk- og samfunnsfagopplæring og arbeidspraksis.[3] En av deltakerne fortalte at hen foretrakk å miste alle formelle rettigheter, inkludert økonomisk støtte, fremfor å oppholde seg på et uttrygt sted i hverdagen. Dette illustrerer det umulige dilemmaet en del skeive flyktninger står i, nemlig at potensielle fremtidige rettigheter og muligheter for et trygt liv oppleves som et nødvendig offer i bytte mot umiddelbar trygghet. Deltakerne beskrev også manglende tiltro til asylsystemet. De fortalte om frykt forårsaket av det som fremsto som vilkårlige avslag eller tilbakekall og utsendelser preget av overdreven maktbruk, kombinert med en offentlig politisk retorikk rundt innvandring som ga dem klar beskjed om at de ikke var ønsket i Norge. Statens makt over informantenes liv og muligheter, og det som av flere ble beskrevet som systemisk motstand og mangel på velvilje, fremsto som en stor belastning og en trussel mot deres mulighet til trygghet og frihet fra vold (Stubberud, Akin & Svendsen, 2019).

3 Både inntekt og bestått prøve i norsk og samfunnskunnskap er en forutsetning for å kunne søke om permanent opphold i Norge.

Rasisme og vold

Flere av deltakerne fortalte om rasistisk motivert vold eller frykt for slik vold. Mens den homofobiske volden i hjemlandet og i diasporamiljøene gjerne var mest fremtredende i fortellingene til de deltakerne som hadde bodd i Norge i kort tid, var rasistisk vold og diskriminering mer fremtredende i livshistoriene til de som hadde vokst opp i Norge. En deltaker fortalte at rasistisk motivert hatkriminalitet rettet mot familien var en av hennes første barndomsminner. Disse tidlige barndomsminnene satte hun i sammenheng med en lang rekke erfaringer med mer eller mindre alvorlige former for diskriminering, mobbing og trakassering på grunn av religion, hudfarge, etnisitet og landbakgrunn. En annen deltaker – en ung transkvinne – fortalte også om erfaringer med mobbing:

> Jeg har blitt mobba i mange, mange år på grunn av at jeg verken er helt mann eller kvinne. Jeg har glemt mye av det som har skjedd og fokuserer på det nye livet. Men jeg er blitt skada av mobbingen på ungdomsskolen. Jeg ble kalt jævla homo, jævla pakkis og så videre. Fordi jeg var veldig feminin, pluss at jeg var utlending, liksom.

I sitatet over beskrives systematisk mobbing som handler om både kjønnsidentitet, seksuell orientering og landbakgrunn. Flere av deltakerne, og da særlig kvinnene (både ciskvinner og transkvinner), fortalte om seksuell trakassering kombinert med rasifisert[4] trakassering, som gjerne tok form som hyperseksualisering. I disse tilfellene blir seksualitet, hudfarge og rasifiserte stereotypier vevd sammen. Som en av informantene bemerket: «Du møter en holdning der det er vanskelig å skille det ene fra det andre. Da er det vanskelig å vite hvilken del av identiteten som er katalysator i dag.» Mange negative hendelser og det å gå rundt i en tilstand av kontinuerlig mobilisering bidrar til minoritetsstress. Minoritetsstress er tilleggsbelastningen som enkeltpersoner fra stigmatiserte sosiale kategorier utsettes for på grunn av sin minoritetsposisjon (Bjørkman, 2012, s. 10).

---

4 Rasifisering er et begrep som viser til prosessen med å innskrive forestillinger om «rase», etnisitet eller kultur på menneskers identiteter og sosiale relasjoner og på denne måten skape ulikestilte symbolske og materielle livsvilkår og maktrelasjoner (Groglopo, 2015, s. 199–201).

En av deltakerne fortalte at hun i tjueårene hadde blitt utsatt for voldtekt på et nachspiel. Hun hadde vært nølende til å anmelde voldtekten, og hun hadde unngått å snakke om hendelsen. En av grunnene var at voldtektsmannen hadde samme opprinnelsesland som henne selv, og hun ønsket ikke å «mate rasismen» og forestillingen om at menn fra bestemte land er voldelige og farlige. Som hun selv påpekte, var rasisme og stereotypier knyttet til landbakgrunn noe som rammet også henne i dagliglivet. En annen grunn til at hun ikke ville snakke om det – og til at hun i utgangspunktet ikke ville be om hjelp – var at hun som innvandrerkvinne kjente på en forventning om takknemlighet. Det å be om hjelp ville innebære å ta plass og stille krav, og hun mente dette var vanskelig for både henne og andre med samme landbakgrunn. Dette eksemplet viser hvordan stereotypier og stigma kan være til hinder for å tematisere, anmelde og søke hjelp i forbindelse med vold.

Flere deltakere fortalte om negative opplevelser i møte med skeive miljøer som utesteder, datingplattformer og organisasjoner i Norge. Sara, en skeiv kvinne i trettiårene, fortalte at hun for en del år tilbake hadde blitt banket opp av en annen kvinne på et lesbisk utested. Kvinnen som utøvde volden, hadde kalt Sara heterofil og «jævla neger». Volden var altså knyttet til både rasisme og en mistro til at hun var skeiv. Slik mistro var det flere deltakere som fortalte om. De ble møtt med antakelser om at for eksempel personer fra Midtøsten umulig kunne være skeive fordi homoseksualitet er kriminalisert i de fleste land i regionen. Sara valgte ikke å anmelde voldshendelsen, på tross av at episoden skjedde på et offentlig sted med flere vitner til stede. En deltaker påpekte at «terskelen for å melde på grunn av legning er lavere enn for etnisk diskriminering». Dette indikerer at tiltroen til å få hjelp når man utsettes for vold på grunnlag av seksuell orientering, er større enn når man utsettes på grunn av etnisitet, hudfarge, religion eller landbakgrunn. Samtidig er det ofte ikke mulig å vite om volden rammer med utgangspunkt i det ene eller det andre grunnlaget.

Diskusjon

I dette kapitlet har vi analysert voldserfaringer blant skeive med innvandrerbakgrunn. Den potensielle utsattheten for vold, basert på

henholdsvis seksuell orientering og kjønnsidentitet på den ene siden og innvandrerbakgrunn på den andre siden, er en fellesnevner. Samtidig er det store forskjeller på i hvor stor grad, på hvilke arenaer og av hvem skeive med innvandrerbakgrunn utsettes for vold. Denne variasjonen henger sammen med familie- og bosituasjon, økonomi, tilgang til sosiale nettverk og kjennskap til hjelpeapparat og andre offentlige systemer. Flyktninger med kort botid er i en særlig utsatt situasjon. For det første er det mange som har opplevd alvorlig vold i hjemlandet, fra familiemedlemmer så vel som fra ansatte i offentlige institusjoner. Mange har også blitt utsatt for vold under flukten. Ved ankomst til Norge avhengiggjøres de av det norske innvandrings- og integreringsregimet, og innenfor rammene av disse institusjonene er de sårbare for homofobisk vold. Avslag på asylsøknad og deportasjon er også kilder til frykt for alvorlig vold og maktbruk. Dessuten opplever denne gruppen skeive med innvandrerbakgrunn økonomisk marginalisering, diskriminering på bolig- og arbeidsmarkedet og sosial ekskludering, både fra skeive nettverk og i miljøer med samme landbakgrunn.

De som hadde vokst opp i eller bodd lenge i Norge, var stort sett i en langt mer privilegert situasjon. Disse deltakerne var i arbeid, hadde statsborgerskap, en stabil bosituasjon og større tilgang til støttende nettverk. De hadde også bedre tilgang til skeive (minoritets)fellesskap som bidro med gjensidig bekreftelse, tilgang til beskyttelse og emosjonell støtte, kunnskap om rettigheter, lover og regler og til språk og politisk arbeid som hjalp dem å skape tilhørighet i samfunnet. De fortalte gjennomgående om færre alvorlige voldserfaringer, og dessuten om mindre homofobisk trakassering og vold enn de med flyktningbakgrunn opplevde. Men enkelte fortalte om vold og frykt for vold, både fra familiemedlemmer og andre, i forbindelse med å komme ut. Sosiale, materielle og strukturelle forhold påvirker både utsattheten for vold, forståelsen av vold og betingelsene for å håndtere volden.

Et sentralt poeng i våre analyser er at vold i nære relasjoner ikke kan forstås uavhengig av vold i andre relasjoner. Dessuten må også ulike former for vold, for eksempel seksuell, fysisk og verbal vold, ses i sammenheng. Alle disse formene for vold kan ta form av homofobisk, transfobisk og rasistisk motivert hatvold. Hatvold og annen hatkriminalitet har fått

noe mer oppmerksomhet innenfor offentligheten og politikken de siste årene. Riksadvokaten har instruert politiet om å prioritere hatkriminalitet, og politiet har opprettet en egen enhet som arbeider med tematikken. Men både innenfor forskning, politiske satsinger og hjelpetilbud er det en tendens til at volden deles opp og håndteres separat, dels etter hvem som er utøver, og dels etter voldens form. Slike inndelinger kan være både analytisk og politisk hensiktsmessige. Men for skeive med innvandrerbakgrunn gir det lite mening å avgrense vold i nære relasjoner fra andre former for vold. Eksempelvis er ikke homofobisk hatvold begrenset til offentlige steder eller internett, den kan også skje i nære relasjoner. Dessuten er det et spørsmål hva «nære relasjoner» betyr for de av oss som bor på asylmottak eller er bosatt i bofellesskap sammen med andre flyktninger. Når vi søker å forstå hvordan vold oppleves, hvilke konsekvenser den får i livene til de av oss som utsettes, og hvordan ulike former for makt og marginalisering samvirker, er det nødvendig å se ulike former for vold, vold i ulike relasjoner og på ulike arenaer i sammenheng.

Når det gjelder skeive med innvandrerbakgrunn og voldsutsatthet, er det flere ulike sammenvevinger å ta hensyn til. For det første veves seksualitet, kjønnsidentitet, hudfarge, etnisitet, landbakgrunn og religion sammen og bidrar til utsatthet. Volden må for det andre ses i sammenheng med utsatthet for trakassering, mobbing, diskriminering og mikroaggresjoner som minoritetsgrupper utsettes for. Dette er relaterte – og i noen tilfeller også overlappende – fenomener (Eggebø & Stubberud, 2016). Også mindre alvorlige krenkelser kan ha stor innvirkning når de skjer gjentakende ganger over tid (Joof, 2018). Gjentakende negative hendelser kan skape minoritetsstress, det vil si en kontinuerlig tilstand av mobilisering og risikovurdering. Videre er det ikke gitt at det er et veldig tydelig skille mellom egne erfaringer av diskriminering, mobbing og vold, og handlinger som er rettet mot andre. Egne erfaringer kombinert med kjennskap til vold og diskriminering rettet mot andre i gruppen man tilhører, kan bidra til å skape frykt for potensielle krenkelser (Perry, 2014). I likhet med Donovan og Hester (2014) vil vi derfor argumentere for viktigheten av et interseksjonelt perspektiv på vold. Vold – både erfaringer med og forståelser av den og tilgangen til hjelp og beskyttelse mot den – påvirkes av homofobi, transfobi og rasisme.

Referanser

Anderssen, N. & Malterud, K. (2013). *Seksuell orientering og levekår*. Bergen: Uni Helse.

Bjørkman, M. (2012). Lesbisk selvtillit – lesbisk helse. Utfordringer og mestringsstrategier hos lesbiske kvinner (Doktoravhandling). Institutt for global helse og samfunnsmedisin, Universitetet i Bergen.

Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, *3*(2), 77–101.

Bredal, A. (2014). Ordinary v. other violence? Conceptualising honour-based violence in Scandinavian public policies. I A. K Gill, C. Strange & K. Roberts (Red.), *'Honour' killing and violence: Theory, policy and practice*. London: Palgrave Macmillan.

Bredal, A., Eggebø, H. & Eriksen, A. M. A. (2020). Mangfoldsperspektiver i forskning på vold i nære relasjoner. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity.* New York: Routledge.

Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *The University of Chicago Legal Forum*, *1989*, 139–167.

Donovan, C. & Hester, M. (2014). *Domestic violence and sexuality. What's love got to do with it?* Bristol: Policy Press.

Egge-Hoveid, K. (2017). Utsatthet for lovbrudd. I S. Vrålstad & K. S. Wiggen (Red.), *Levekår blant innvandrere i Norge 2016* (Rapport 2017/13). Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Eggebø, H. & Stubberud, E. (2016). *Hatefulle ytringer. Delrapport 2: Forskning på hat og diskriminering*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Eggebø, H., Stubberud, E. & Karlstrøm, H. (2018). *Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn i Norge* (NF-rapport nr. 9/2018). Bodø: Nordlandsforskning.

Eggebø, H., Stubberud, E. & Anderssen, N. (2019). *Skeive livsløp. En kvalitativ studie av levekår og sammensatte identiteter blant lhbtis-personer i Norge* (NF rapport nr. 6/2019). Bodø: Nordlandsforskning.

Eggebø, H. (2020). Kollektiv kvalitativ analyse. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 4, 106–122.

Elgvin, O., Bue, K. & Grønningsæter, A. B. (2014). *Åpne rom, lukkede rom: LHBT i etniske minoritetsgrupper 2014* (Fafo-rapport 2014:49, rev. utg.). Oslo: Fafo.

Eriksen, A. M. A. (2020). Omfang av vold og seksuelle overgrep blant samer og ikke-samer. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge.* Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Fjær, E. G., Gundersen, T. & Mossige, S. (2013). *Lesbiske, homofile, bifile og transpersoners utsatthet for vold i nære relasjoner. En kunnskapsoversikt* (Rapport

nr. 5/13). Oslo: Norsk institutt for forsking om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).

Fladmoe, A. & Nadim, M. (2019). *Erfaringer med hatytringer og hets blant LHBT-personer, andre minoritetsgrupper og den øvrige befolkningen* (Rapport 2019:4). Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Friedman, M. S., Marshal, M. P., Guadamuz, T. E., Wei, C., Wong, C. F., Saewyc, E. & Stall, R. (2011). A meta-analysis of disparities in childhood sexual abuse, parental physical abuse, and peer victimization among sexual minority and sexual nonminority individuals. *American Journal of Public Health*, *101*(8), 1481–1494.

Følner, B., Dehlholm, M. & Christiansen, J. M. (2015). *Nydanske LGBT-personers levevilkår*. København: Als Research.

Groglopo, A. (2015). *Antirasistisk Ordbok.* Malmö: Antirasistiska Akademin.

Hegna, K., Kristiansen, H. W. & Moseng, B. U. (1999). Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn (Rapport 1/1999). Oslo: NOVA.

Joof, C. L. (2018). *Eg snakkar om det heile tida.* Oslo: Samlaget.

Myhre, M., Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (2015). *Vold og voldtekt i oppveksten. En nasjonal intervjuundersøkelse av 16- og 17-åringer* (Rapport 1/2015). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Olsvik, V. M. (2010). *Overgrep mot kvinner med nedsatt funksjonsevne. En kunnskapsoversikt*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Perry, B. (2014). Exploring the community impacts of hate crime. I A. C. N. Hall, P. Giannasi & J. Grieve (Red.), *The Routledge international handbook on hate crime.* London: Routledge.

Politidirektoratet. (2018, 24. mai). *Hatkriminalitet. Anmeldelser 2017*. Oslo: Politifag/ Seksjon for straffesak.

Van der Ros, J. (2013). *Alskens folk: Levekår, livssituasjon og livskvalitet for personer med kjønnsidentitetstematikk*. Hamar: Likestillingssenteret.

Stefansen, K., Hegna, K., Valset, K., von Soest, T. & Mossige, S. (2009). Vold mot «homofil» ungdom: forekomst og tolkninger. *Sosiologi i dag*, *39*(2), 43–71.

Stubberud, E., Akin, D. & Svendsen, S. H. B. (2019). A wager for life: Queer children seeking asylum in Norway. *Nordic Journal of Migration Research*, *9*(4), 445–460.

Svendsen, S., Stubberud, E. & Djupedal, E. (2018). Skeive ungdommers identitetsarbeid: SKAM etter homotoleransen. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 42, 162–183.

Thorbjørnsrud, T., Staalesen, P. D., Rokkan, T. & Hammerlin, Y. (2014). *Undersøkelse av vold og uønskede hendelser i asylmottak* (Rapport 2014–08). Oslo: Proba samfunnsanalyse.

Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv* (Rapport nr. 1/2014). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

KAPITTEL 7

Omfang av vold og seksuelle overgrep blant samer og ikke-samer

Astrid Margrethe Anette Eriksen

Senter for samisk helseforskning (SSHF), UiT Norges arktiske universitet, OsloMet – storbyuniversitetet

Abstract: Sami ethnicity has previously not been included in national population-based surveys. Hence, knowledge about violence and sexual abuse among the indigenous Sami in Norway has been sparse. This study is based on data from SAMINOR 2, a population-based, cross-sectional survey on health and living conditions in areas with both Sami and non-Sami in Central and Northern Norway. It includes a total of 11,296 participants: 2,197 (19.4 percent) Sami respondents and 9,099 non-Sami (80.6 percent) respondents. The aim was to assess the prevalence and investigate ethnic differences in sexual, physical, and emotional violence among a population of both Sami and non-Sami women and men. The results show that more Sami women reported emotional, physical, and sexual violence compared to non-Sami women. Almost half of the Sami women and one-third of the non-Sami women reported any lifetime violence. Sami men were more likely to report emotional and physical violence compared to non-Sami men. However, the ethnic differences in sexual violence among men were not significant. Over one-third of the Sami men reported any lifetime violence compared to less than a quarter of the non-Sami men, and most respondents reported violence in childhood. The findings indicate that Sami ethnicity is a risk factor for exposure to lifetime interpersonal violence. The differences remained significant after adjusting for age, educational level, living area, religion, and alcohol intake. For all types of violence, a known perpetrator outside the family was more commonly reported.

Keywords: ethnicity, Sami, SAMINOR, sexual violence, emotional violence, physical violence

Sitering av denne artikkelen: Eriksen, A. M. A. (2020). Omfang av vold og seksuelle overgrep blant samer og ikke-samer. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge* (Kap. 7, s. 127–144). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. https://doi.org/10.23865/noasp.99.ch7

Introduksjon

Norske omfangsundersøkelser om vold og seksuelle overgrep omfatter ikke Norges urbefolkning, samene (Mossige & Stefansen, 2007; Thoresen & Hjemdal, 2014). Denne komparative studien er derfor den første i sitt slag som kartlegger ulike former for vold og overgrep i barndommen, i voksen alder og i et livsløpsperspektiv blant samer sammenliknet med ikke-samer. Kapitlet undersøker etniske forskjeller i voldsforekomst og sammenhengen mellom vold i barndommen og psykiske helseplager som voksen. Relasjon til voldsutøver er også kartlagt. Analysene er basert på surveyundersøkelsen SAMINOR 2, som er en helse- og levekårsundersøkelse i områder med en fleretnisk bosetning.

På grunn av manglende nasjonal oppmerksomhet på voldsproblematikk i samiske miljøer og et manglende kunnskapsgrunnlag har det vært vanskelig å få en debatt om temaet. Samiske kvinneorganisasjoner satte imidlertid tidlig søkelys på vold mot samiske kvinner, for eksempel da Norggá Sáráhkká tok opp vold mot kvinner på et møte i 2001. Selv om vold i samiske miljøer har vært preget av taushet, er det likevel et par saker som har fått nasjonal oppmerksomhet. En av disse er Kautokeino-saken fra 2006–2007, som gjaldt seksuelle overgrep med mindreårige jenter. Over et dusin menn ble siktet, og det ble flere domfellelser i saken. I 2007 sendte en far fra Tysfjord et brev til statsministeren der han bønnfalt om hjelp til å stoppe seksuelle overgrep mot samiske barn i Tysfjord. I kjølvannet av dette sto også flere samiske ofre frem og fortalte sine historier. Det skapte mange nyhetsoppslag i nasjonale medier, men mindre debatt i samiske miljøer. Forfatterens artikkel fra 2015 (Eriksen, Hansen, Javo & Schei, 2015) om utbredelsen av vold og overgrep skapte også nasjonal debatt (Berglund, Henriksen, Johansen & Gulbrandsen, 2015). Vold og overgrep blant samer ble da satt på agendaen på flere fagkonferanser. Den 11. juni året etter, altså i 2016, publiserte VG Helg en reportasje der samiske kvinner og menn fortalte om vold og seksuelle overgrep i Tysfjord. Journalistene hadde i alt 47 navn på personer, alle samiske, som hadde fortalt sine personlige historier om vold og overgrep (Berglund, Henriksen, Amdal & Hætta, 2016). I etterkant av denne saken ble det skrevet en politirapport (Nordland politidistrikt, 2017) samt satt i gang et prosjekt med navn Jasska/Trygg. Sametingsrådet har nedfelt arbeid mot vold i nære relasjoner i sin handlingsplan

for likestilling 2009–2013 (Sametingsrådet, 2008), og rådet satte i 2015–2016 vold og overgrep på den politiske agendaen for alvor (Keskitalo, 2016). De siste årene har det vært omfattende oppmerksomhet på denne problematikken, både hos nasjonale myndigheter, i Sametinget, ved Senter for samisk helseforskning (SSHF), ved Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM), ved Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern og rus (SANKS) og i andre samiske interesseorganisasjoner.

Formålet med dette kapitlet er å gi et kunnskapsgrunnlag for omfanget av vold og seksuelle overgrep blant samer sammenliknet med ikke-samer. Kapitlet er en bearbeidet versjon av doktorgradsavhandlingen *«Breaking the silence» – interpersonal violence and health among Sami and non-Sami in Mid- and Northern Norway* (Eriksen, 2017). Først i kapitlet vil forekomsten av ulike former for vold presenteres. Her vil kvinner og menn sammenliknes ut fra etnisitet (samisk kontra ikke-samisk) samt ut fra når volden rammet (som barn, som voksen og i et livsløpsperspektiv). Da det kan eksistere en forestilling om at samer tåler vold og seksuelle overgrep i større eller mindre grad, vil kapitlet også rette søkelys mot sammenhengen mellom vold i barndommen og helseplager som voksen. Denne sammenhengen har i liten grad vært undersøkt blant samer i Norge. Formålene har også vært å undersøke om voldsofre forteller om sine opplevelser til andre, og å se nærmere på om det er særskilte kulturelle trekk som fremmer taushet om vold. Åpenhet om vold og seksuelle overgrep er viktig av flere årsaker. Det å fortelle og dele vil kunne være terapeutisk i seg selv, det gir mulighet til å få hjelp fra det profesjonelle hjelpeapparatet, og det kan stoppe nye overgrep. Men slik åpenhet gir også økt sårbarhet hvis den ikke blir møtt. Sosial utstøting kan være svært smertefullt og en tilleggsbelastning som oppleves for stor å håndtere for voldsofre. Til slutt i kapitlet diskuterer jeg om det finnes en samisk taushetskultur knyttet til vold og overgrep, samt mulige likheter og forskjeller mellom den samiske kulturen og majoritetskulturen.

Metode

Data som analyseres i dette kapitlet, er hentet fra SAMINOR 2, en spørreundersøkelse om helse og levekår i områder med samisk og norsk bosetning i distriktsområder i Nord-Norge og Trøndelag (Brustad, Hansen,

Broderstad, Hansen & Melhus, 2014). Alle innbyggere i alderen 18–69 år i 25 kommuner med samisk og norsk bosetning ble invitert til å delta, og deltakerne inkluderte 2197 samer (19 prosent) og 9099 ikke-samer (81 prosent). Undersøkelsen ble gjennomført i 2012 av Senter for samisk helseforskning ved UiT Norges arktiske universitet (Brustad et al., 2014). SAMINOR 2 er en oppfølging av SAMINOR 1, men i tillegg inkluderte den nye spørsmål om vold og overgrep og om symptomer på posttraumatisk tress (for nærmere informasjon om metode, se Brustad et al. (2014), Eriksen et al. (2015) og Eriksen (2017). Studien var godkjent av Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK).

Klassifisering av etnisitet ble definert ut fra språklig tilhørighet hos besteforeldre, foreldre eller deltaker i tillegg til selvdefinering. Begge disse kriteriene anvendes av Sametinget som kriterier for å melde seg inn i Sametingets valgmanntall. Etnisk norske, kvener og andre ble definert som ikke-samer (Eriksen et al., 2015). Majoriteten av ikke-samer var etnisk norske. Tre spørsmål i spørreskjemaet var knyttet til vold og overgrepserfaringer. Spørsmålene omfattet emosjonell, fysisk og seksuell vold, og de ble hentet fra et validert kartleggingsverktøy som måler vold, The NorVold Abuse Questionnaire (NorAQ), som også er anvendt i annen forskning (Stene, Dyb, Tverdal, Jacobsen & Schei, 2012; Swahnberg & Wijma, 2003). Det ble spurt om relasjon til voldsutøver med svaralternativene «fremmed person», «samlivspartner», «familie, slektning» og «andre kjente». Videre ble det stilt spørsmål om hvorvidt de som hadde vært utsatt for vold, hadde fortalt dette til noen, og deltakerne kunne velge mellom svaralternativene «nei», «familie», «venner» og «fagfolk». Spørreskjemaet inneholdt en rekke spørsmål om levekår og helse, herunder utdanning, inntekt, tilknytning til religion, bruk av rusmidler og helseplager. Symptomer på angst og depresjon ble målt ved HSCL-10. Dette er et internasjonalt validert spørreskjema (Strand, Dalgard, Tambs & Rognerud, 2003) som også er validert i samisk befolkning (Sørlie, Hansen & Friborg, 2018). Informasjon om alder, kjønn og bostedskommune ble koplet av Statistisk sentralbyrå (SSB) (Eriksen et al., 2015).

Der er gjort deskriptive analyser av forekomsten av de ulike formene for vold, fordelt på kjønn og etnisitet. Kjikvadrattest ble gjennomført for å sammenlikne gruppene. Logistiske regresjonsanalyser ble gjennomført for å undersøke om samisk identitet ga økt risiko for vold og

overgrep. Her ble det justert for sosioøkonomiske og demografiske faktorer, tilknytning til læstadianismen samt inntak av alkohol. Logistiske regresjonsanalyser ble også gjennomført for å undersøke sammenhengen mellom vold og overgrep i barndommen og helseplager som voksen. Her ble det gjennomført separate analyser for samiske kvinner, ikke-samiske kvinner, samiske menn og ikke-samiske menn. I tillegg ble det gjennomført mediatoranalyser for å finne ut om vold i barndommen kunne forklare noen av de etniske forskjellene vi fant i psykiske helseplager. I disse analysene ble det justert for alder og utdanningsnivå (Eriksen, 2017; Eriksen et al., 2018). For å undersøke hvem som var voldsutøver, ble analysene stratifisert på de som besvarte at de hadde opplevd vold, fordelt på etnisitet. Videre ble det utført deskriptive analyser for å undersøke om de som hadde vært utsatt for vold, hadde fortalt det til noen, fordelt på kjønn og etnisitet. Kjikvadrattest ble gjennomført for å sammenlikne gruppene.

Resultater

Analysene viste at vold og seksuelle overgrep er et betydelig samfunnsproblem også blant samer i Norge. Den samiske svargruppen rapporterte om høyere forekomst av alle typer vold sammenliknet med ikke-samer, unntatt når det gjaldt seksuelle overgrep blant menn, der det ikke var etniske forskjeller (tabell 1, 2 og 3). Dette gjaldt både vold i barndommen, som voksen og i et livsløpsperspektiv (som barn og/eller som voksen). Tabell 1–3 viser hvor mange i antall og prosent som rapporterte om emosjonell, fysisk og/eller seksuell vold i barndommen, som voksen og i et livsløpsperspektiv (som barn og/eller som voksen) blant samiske og ikke-samiske kvinner og menn.

Tabell 1. Forekomst av emosjonell, fysisk og seksuell vold i barndom fordelt på etnisitet og kjønn.

	Kvinner (n = 6303)			Menn (n = 4993)		
Vold	Samer n = 1242 (%)	Ikke-samer n = 5061 (%)	p	Samer n = 955 (%)	Ikke-samer n = 4038 (%)	p
Emosjonell	254 (20,5)	635 (12,5)	<0,001	199 (20,8)	489 (12,1)	<0,001
Fysisk	147 (11,8)	477 (9,4)	0,011	129 (13,5)	290 (7,2)	<0,001
Seksuell	208 (16,7)	583 (11,5)	<0,001	47 (4,9)	145 (3,6)	0,065
Total	489 (39,4)	1339 (26,5)	<0,001	309 (32,4)	728 (18,0)	<0,001

Tabell 2. Forekomst av emosjonell, fysisk og seksuell vold som voksen fordelt på etnisitet og kjønn.

	Kvinner (n = 6303)			Menn (n = 4993)		
Vold	**Samer n = 1242 (%)**	**Ikke-samer n = 5061 (%)**	**p**	**Samer n = 955 (%)**	**Ikke-samer n = 4038 (%)**	**p**
Emosjonell	300 (22,2)	824 (16,3)	<0,001	139 (14,6)	331 (8,2)	<0,001
Fysisk	178 (14,3)	460 (9,1)	<0,001	67 (7,0)	116 (2,9)	<0,001
Seksuell	84 (6,8)	244 (4,8)	<0,001	–(0,1)	–(0,4)	-
Total	466 (37,5)	1243 (24,6)	<0,001	202 (21,2)	471 (11,7)	<0,001

Tabell 3. Forekomst av emosjonell, fysisk og seksuell vold i et livsløpsperspektiv fordelt på etnisitet og kjønn.

	Kvinner (n = 6303)			Menn (n = 4993)		
Vold	**Samer n = 1242 (%)**	**Ikke-samer n = 5061 (%)**	**p**	**Samer n = 955 (%)**	**Ikke-samer n = 4038 (%)**	**p**
Emosjonell	479 (38,6)	1296 (25,6)	<0,001	303 (31,7)	750 (18,6)	<0,001
Fysisk	297 (23,9)	863 (17,1)	<0,001	180 (18,8)	385 (9,5)	<0,001
Seksuell	271 (21,8)	791 (15,6)	<0,001	48 (5,0)	164 (4,1)	0,191
Total	610 (49,1)	1758 (34,7)	<0,001	379 (39,7)	935 (23,2)	<0,001

Resultatene viser at en betydelig høyere andel samiske kvinner rapporterer emosjonell, fysisk og seksuell vold, både som barn, som voksen og i et livsløpsperspektiv, sammenliknet med ikke-samiske kvinner. En betydelig høyere andel samiske menn rapporterte om emosjonell og fysisk vold, både som barn, som voksen og i et livsløpsperspektiv, sammenliknet med ikke-samiske menn. Det var ingen etnisk forskjell blant menn når det gjaldt seksuell vold. I tillegg rapporterte en betydelig høyere andel samiske kvinner (13 prosent) om vold *både* i barndommen og som voksen sammenliknet med ikke-samiske kvinner (7 prosent). Det samme mønsteret gjaldt også menn (samiske 7 prosent og ikke-samiske 3 prosent). En betydelig høyere andel samer (i overkant av 4 prosent) enn ikke-samer (i underkant av 3 prosent) rapporterte også om vold siste tolv måneder (Eriksen et al., 2015).

I multivariate statistiske analyser ble samisk etnisitet funnet å være en risikomarkør for vold i et livsløpsperspektiv med en oddsratio (OR) på 1,8 for samiske kvinner, og 2,2 for samiske menn (Eriksen et al., 2015). I analysene ble det justert for sosioøkonomiske og demografiske faktorer,

tilknytning til læstadianismen samt inntak av alkohol. I den justerte modellen sank risikoen for vold og overgrep noe, men den fortsatte å være betydelig forhøyet (OR = 1,6 for samiske kvinner og 1,9 for samiske menn). Separate analyser for de ulike typene vold ga de samme resultatene (tabell 4) (Eriksen, 2017).

Tabell 4. Innledende og justert oddsratio for ulike typer vold i et livsløpsperspektiv.

	Kvinner (n = 6303)				Menn (n = 4993)			
Vold	**OR**	**P**	**aOR***	**P**	**OR**	**p**	**aOR***	**p**
Emosjonell								
Same	1,8	<0,001	1,6	<0,001	2,0	<0,001	1,9	<0,001
Ikke-same	1		1		1		1	
Fysisk								
Same	1,5	<0,001	1,3	0,004	2,2	<0,001	1,9	<0,001
Ikke-same	1		1		1		1	
Seksuell								
Same	1,5	<0,001	1,3	0,002	1,2	0,192	1,2	0,328
Ikke-same	1		1		1		1	

*Justert for alder, utdanningsnivå, bosted, tilknytning til læstadianismen og inntak av alkohol.

Tidligere forskning har vist at voldsutøver ofte er kjent for den voldsutsatte (Thoresen & Hjemdal, 2014). Funn viser at også i denne studien var voldsutøver i hovedsak kjent for voldsofferet (Eriksen, 2019).

Tabell 5. Oppgitt type overgriper blant dem som rapporterer vold og overgrep i et livsløpsperspektiv blant samer og ikke-samer.

Overgriper	**Samer (n = 989)**	**%**	**Ikke-samer (n = 2693)**	**%**	**p**
Samlivspartner	242	25	684	25	0,564
Ukjent	248	25	488	18	<0,001
Familie, slektning	310	31	877	33	0,482
Andre kjente	539	54	1298	48	0,001

Summen fordeler seg til over 100 %, da flere har rapportert flere overgripere tilhørende flere kategorier.

Ut fra tabell 5 ser vi at de fleste, både samer og ikke-samer, oppga at voldsutøver var i kategorien «andre kjente», mens færre (cirka 30 prosent) rapporterte voldsutøver i kategorien «familie, slektning», og 25 prosent

rapporterte partnervold. I kategoriene «familie, slektning» og «samlivspartner» er det ingen vesentlig etnisk forskjell blant samer og ikke-samer (tabell 5). Det er imidlertid en tydelig etnisk forskjell når det gjelder kategoriene «ukjent» og «andre kjente», det vil si at en høyere andel i den samiske svargruppen rapporterte voldsutøver til å være «ukjent» (25 prosent kontra 18 prosent) og «andre kjente» (54 kontra 48 prosent) sammenliknet med den ikke-samiske svargruppen.

Analysene viste at når det gjaldt å fortelle om vold og overgrep, var det ingen betydelig etnisk forskjell blant kvinner, men en betydelig etnisk forskjell blant menn. Blant kvinner hadde omtrent 30 prosent fortalt om vold til familie (samer 32 prosent og ikke-samer 32 prosent) og venner (samer 32 prosent og ikke-samer 30 prosent). Færre hadde fortalt det til fagfolk, men heller ikke her var det betydelige etniske forskjeller blant kvinner (samer 26 prosent og ikke-samer 23 prosent). Blant mennene var det færre som hadde fortalt om vold i begge grupper, men det var ingen tydelig etnisk forskjell når det gjaldt å fortelle til familie (samer 20 prosent og ikke-samer 19 prosent) eller venner (samer 13 prosent og ikke-samer 14 prosent). Det var derimot betydelig færre menn – og en tydelig etnisk forskjell blant menn – når det gjaldt å fortelle om vold til fagfolk. Det var spesielt få samiske menn som hadde fortalt fagfolk om voldserfaringer; kun 8 prosent sammenliknet med 11 prosent ikke-samiske menn (Eriksen, 2019).

Sammenhengen mellom vold i barndommen og psykiske helseplager som voksen blant samer og ikke-samer ble også undersøkt. Analysene viste at det var en sterk sammenheng mellom rapportert vold i barndommen og symptomer på angst, depresjon og posttraumatisk stress som voksen blant både samer og ikke-samer. De som rapporterte om vold og overgrep i barndommen, hadde over tre ganger så høy risiko for psykiske helseplager sammenliknet med dem som ikke hadde vært utsatt for vold (Eriksen et al., 2018). Data viste en noe høyere andel av psykiske plager blant den samiske svargruppen, og at vold i barndommen kan forklare en betydelig del av denne etniske forskjellen (Eriksen et al., 2018). Tabell 6 og 7 viser at det er en betydelig risiko for helseplager som voksen når man har vært utsatt for vold og overgrep som barn eller ungdom, både for samer og ikke-samer (sammenliknet med dem som ikke har vært utsatt for vold og overgrep).

Tabell 6. Sammenhengen mellom vold i barndommen og psykiske plager blant samer, ikke-samer og i hele utvalget.

Vold	Samer		Ikke-samer		Alle	
	OR (KI)	aOR* (KI)	OR (KI)	aOR* (KI)	OR (KI)	aOR* (KI)
Kvinner						
Ja	3,2 (2,3-4,3)	3,3 (2,4-4,6)	3,9 (3,3-4,7)	3,8 (3,1-4,5)	3,7 (3,2-4,4)	3,7 (3,1-4,3)
Nei	1	1	1	1	1	1
Menn						
Ja	3,3 (2,2-4,9)	3,7 (2,4-5,7)	3,7 (2,9-4,8)	3,6 (2,8-4,6)	3,7 (3,0-4,6)	3,7 (2,9-4,6)
Nei	1	1	1	1	1	1

*Justert for alder og utdanningsnivå.

Tabell 7. Sammenhengen mellom vold i barndommen og symptomer på posttraumatisk stress blant samer, ikke-samer og i hele utvalget.

Vold	Samer		Ikke-samer		Alle	
	OR (KI)	aOR* (KI)	OR (KI)	aOR* (KI)	OR (KI)	aOR* (KI)
Kvinner						
Ja	2,4 (1,7-3,2)	2,4 (1,8-3,0)	3,2 (2,7-3,8)	3,1 (2,6-3,7)	3,0 (2,6-3,5)	3,0 (2,5-3,5)
Nei	1	1	1	1	1	1
Menn						
Ja	3,6 (2,4-5,5)	3,9 (2,6-5,9)	3,4 (2,7-4,3)	3,3 (2,6-4,2)	3,5 (2,9-4,3)	3,5 (2,8-4,3)
Nei	1	1	1	1	1	1

*justert for alder og utdanningsnivå.

Diskusjon

Analysene viser at en høyere andel av den samiske svargruppen rapporterer om vold og seksuelle overgrep sammenliknet med den ikke-samiske svargruppen, bortsett fra når det gjelder seksuell vold blant menn. Etniske forskjeller blir ofte forklart ut fra sosioøkonomiske faktorer som alder, utdanning eller inntekt. Andre faktorer som i stor grad kan knyttes til økt risiko for vold, er manglende likestilling mellom kvinner og menn, fattigdom, rus, psykiske lidelser, traumer og tidligere voldsopplevelser. Da risikoen i denne undersøkelsen forblir betydelig også i

justerte analyser, betyr dette at sosioøkonomiske og demografiske faktorer, tilknytning til religion samt inntak av alkohol kan forklare litt av den etniske forskjellen, men langt fra alt. Det er derfor ukjente, umålte faktorer som bidrar til at samisk etnisitet er en risikomarkør for vold og overgrep.

Videre viser funnene en sterk sammenheng mellom vold og overgrep i barndommen og psykiske plager som voksen. De som rapporterer om vold og overgrep i barndommen, har over tre ganger så høy risiko for psykiske helseplager sammenliknet med dem som ikke har vært utsatt for vold. Det var ikke etnisk forskjell i denne sammenhengen (Eriksen et al., 2018). Dette er i tråd med internasjonal forskning og understøtter at vold og overgrep mot barn kan påvirke helsen negativt, uavhengig av etnisitet (Norman et al., 2012; Thoresen, Myhre, Wentzel-Larsen, Aakvaag & Hjemdal, 2015). Noe av den etniske forskjellen i psykiske helseplager kan forklares med vold i barndommen (Eriksen et al., 2018). Dette betyr at det å bekjempe vold og overgrep mot barn er en viktig samfunnsoppgave, også i samiske miljøer.

Økt forekomst av voldsutsatthet blant samer sammenliknet med ikke-samer er i samsvar med studier av voldsutsatthet i urbefolkningsgrupper i andre land, for eksempel Canada (Daoud, Smylie, Urquia, Allan & O'Campo, 2013). I flere av disse studiene blir voldsforekomst diskutert i lys av historiske og samtidige kolonialiseringsprosesser (Daoud et al., 2013; Kirmayer, Gone & Moses, 2014). I kolonialiseringsteorien fremheves spesielt tre faktorer som kan bidra til å foreklare økt voldsutsatthet. Den ene faktoren er knyttet til assimileringen av urfolk. Tap av språk og kultur, etnisk diskriminering og følelse av skam over å være urfolk (same) er en del av konsekvensene av dette (Hansen & Sørlie, 2012). Dette er brudd på grunnleggende menneskerettigheter (Daoud et al., 2013). Forskning viser at mange voldsofre opplever mye skam i forbindelse med vold og overgrep. Da mange samer i tillegg opplever skam på grunn av sin etnisitet, kan dette oppleves som en dobbel skam, og av den grunn velger de kanskje å tie om overgrep. I tillegg kan man frykte «å legge stein til byrden», altså ytterligere å stigmatisere den samiske befolkningen, spesielt den samiske mannen. Kuokkanen (2014) hevder at mange kvinnelige voldsofre lider i stillhet for å beskytte den samiske mannen,

og i kapittel 6 beskriver Stubberud og Eggebø (2020) hvordan noen skeive med innvandrerbakgrunn tier om overgrep for ikke å bidra til ytterligere stigmatisering av den minoriteten de selv tilhører.

Den andre faktoren som fremheves i kolonialiseringsteorien, er en forskyvning av kjønnsrollemønster fra et tidligere mer balansert mønster til patriarkalske strukturer. En teori er at det tidligere var et mer balansert kjønnsrollemønster blant urbefolkningsgrupper, noe som virket beskyttende mot vold og overgrep. Tilslutning til kristendommen og patriarkalske strukturer har etter denne teorien økt forekomsten av vold og overgrep, spesielt mot kvinner og barn. Hvorvidt kjønnsrollemønsteret blant samene var mer balansert tidligere, har vi lite kunnskap om, men globalt er patriarkalske strukturer ansett som en driver for vold og overgrep mot kvinner og barn (Krug, Mercy, Dahlberg & Zwi, 2002; Mikton, Butchart, Dahlberg & Krug, 2016). Et eksempel på miljøer med patriarkalsk struktur, er religiøse miljøer. Læstadianismen, en religiøs vekkelse ledet av den svenske presten Læstadius fra midten av 1800-tallet, fikk raskt stor betydning for mange samer over store deler av Nordkalotten (Hætta, 2010). Som flere andre religiøse miljøer har også den læstadianismen en patriarkalsk struktur. En masteroppgave om seksuelle overgrep innen luthersk-læstadianske miljøer viser at seksualitet, og spesielt kvinnelig seksualitet, har vært svært tabubelagt, og at de luthersk-læstadianske miljøene bærer med seg en kulturell taushet knyttet til slektsforhold og ære, lik den samiske slektstradisjonen (Norbakken, 2012). Flere ofre for vold og seksuelle overgrep med tilknytning til de læstadianske miljøene forteller at verken politi eller helsemyndigheter har blitt kontaktet ved tilfeller av alvorlige seksuelle overgrep (Berglund, Henriksen, Amdal & Hætta, 2016; Berglund & Henriksen, 2016; Nordland politidistrikt, 2017). I forbindelse med overgrepssakene i Tysfjord uttalte en talsperson for den læstadianske forsamlingen at det ikke var deres plikt å melde vold og overgrep til politiet. Daværende barne- og likestillingsminister i Norge reagerte sterkt og uttalte at det var straffbart ikke å melde fra om vold og overgrep (Nordby, Fjelltveit, Barstad & Winther 2016). Fortellinger om vold og seksuelle overgrep begått av og skjult i religionens navn, er ikke bare et lokalt eller nasjonalt fenomen. Andre religiøse retninger, for eksempel Jehovas vitner (Skoglund, 2015) og Den katolske kirke, har vært

beskyldt for å skjule vold og seksuelle overgrep. Det er kanskje derfor mer riktig å omtale dette som en utfordring i enkelte religiøse miljøer, og ikke som et kulturelt problem knyttet til bestemte etniske grupper.

Det tredje punktet i kolonialiseringsteorien omhandler barn på internatskole som del av fornorskingspolitikken og assimileringen av samene. I tillegg til barnas tap av språk og kultur (Minde, 2005) ble de også fratatt tryggheten ved å være sammen med – og beskyttet av – sine foreldre og familier. Mange barn ble utsatt for vold og overgrep på internatskolene (Eira, 2007; Tjelle, 2000). Alt dette innebar potensielt traumatiserende hendelser på individnivå, og hendelsene har skapt et sterkt ytre press på de samiske samfunnene. Slike livserfaringer er antatt å ha negativ påvirkning gjennom flere generasjoner (Daoud et al., 2013; Kirmayer et al., 2014). Hvordan kolonialiseringsteorien kan forstås i en samisk sammenheng, trenger vi mer kunnskap om. Imidlertid advarer flere, blant andre den finsk-samiske forskeren Kuokkanen, mot kun å bruke kolonialiseringsteorien for å forklare vold og overgrep. Dette kan resultere i en offerrolle og gjøre oss blinde for at volden er normalisert av mange, hevder Kuokkanen (2014).

Det er en utbredt antakelse at taushet om vold og overgrep kan øke sjansen for at volden blir normalisert, noe som både kan innebære at voldshandlingene fortsetter og medføre en høy risiko for nye voldsofre. Resultatene fra denne studien viser at de færreste forteller om sine opplevelser (Eriksen, 2017). Dette er i tråd med resultater fra den nasjonale forekomststudien om vold og voldtekt i Norge (Thoresen & Hjemdal, 2014). I vår studie var det imidlertid ingen etniske forskjeller blant kvinner når det gjaldt å fortelle om sine voldserfaringer til familie, venner eller fagfolk (Eriksen, 2017). Dette er noe overraskende funn, da det eksisterer en viss oppfatning om at det i særlig grad er knyttet taushet til vold og overgrep i samiske miljøer. Flere har hevdet at taushet rundt vold og overgrep blant samer skyldes blant annet manglende tillit til hjelpeapparatet (Øverli, Bergman & Finstad, 2017). Hvis taushet om vold handler om tillit, har alle kvinnene i utvalget like lav tillit til fagfolk. Det var færre menn enn kvinner som fortalte om sine voldopplevelser til fagfolk. Dette er i tråd med annen forskning som viser det samme mønsteret, altså at menn tier om voldsopplevelser i større grad enn kvinner (Thoresen &

Hjemdal, 2014). Men det var ingen etnisk forskjell blant menn når det gjaldt å fortelle til familie og venner. Taushet om overgrep i nære relasjoner og nettverk synes altså å være like utbredt blant både samer og ikke-samer, og den kan derfor ikke tilskrives en særlig kulturelt forankret taushet i samiske miljøer. Det var imidlertid en tydelig etnisk forskjell blant menn når det gjaldt å fortelle om vold og overgrep til fagfolk. Årsaken(e) er ukjent, men innenfor det offentlige helseapparatet bør man være oppmerksom på denne etniske forskjellen blant menn.

En annen årsak til taushet fra voldsofre kan være trusler fra voldsutøver som gjør at voldsofferet ikke tør å melde fra om vold og overgrep. Trusler fra overgriper og andre som ønsker taushet rundt vold og overgrep, kan fremme fortielse. Det er mange måter overgripere truer voldsofre på, og hensikten er å skape frykt og taushet. I samiske miljøer har flere hevdet at overgriper(e) truer med såkalt ganning, som betyr «å sette ondt på folk» ved hjelp av overnaturlige og mørke krefter. Uttalelser som «det skal ikke gå bra med de som snakker med andre» eller «vi skal nå se hvordan det går med ho» har en klar hentydning til at «hvis du ikke tier stille, så blir det satt ondt på deg». Å bli gannet kan innebære at du eller noen du er glad i, blir syke eller utsatt for en ulykke, eller at det generelt går en person dårlig i livet. Politietterforskningen fra Tysfjord viser også til at enkelte personer i lokalmiljøet sprer frykt og uro ved å snakke om «at det ikke skal gå noen vel» og ved å «gå på gravene», det vil si å oppsøke graver for å få kontakt med de døde (Nordland politidistrikt, 2017). Dette har hentydning til at det er hentet ondskap fra de døde, noe som er et meget sterkt virkemiddel i enkelte samiske miljøer. NRK har laget noen reportasjer om dette tema, og flere omtaler dette som «psykologisk vold» og «psykisk terror» (Idivuoma & Aslaksen, 2020). Man kan kanskje si at det noen steder eksisterer et slags psykologisk trusselregime mellom folk i nærmiljøet.

Det eksisterer en forestilling i samiske miljøer om at samer er særlig psykisk sterke (Kuokkanen, 2014), og kanskje kan en slik tankegang føre til antakelsen om at samer tåler alt, også vold og overgrep. Den kan også føre til at volden ikke blir rapportert og håndtert, og til en normalisering av volden (Kuokkanen, 2014). Våre analyser viser at det er en betydelig sammenheng mellom rapportert vold i barndommen og psykiske helseplager som

voksen, uansett etnisitet. Forestillingen om at samer tåler vold og overgrep bedre, støttes derfor ikke av våre analyser (Eriksen et al., 2018). Dette betyr at volden rammer like hardt enten man er same eller ikke-same, og at forestillingen om samers særlige resiliens mot vold er en myte.

Storfamilien har tradisjonelt hatt – og har fremdeles – stor betydning for mange samer. Forskning viser at samiske ungdommer rapporterer at det sosiale nettverket er oppbygd rundt familie og slektninger, og at disse nettverkene er viktige faktorer i utviklingen av samisk identitet (Nystad, 2016). Storfamilien gir felles goder og gjensidige forpliktelser, men den kan også fungere som en barriere mot å anerkjenne og stoppe vold og overgrep (Gerhardsen, 2010; Kuokkanen, 2014). Innad i storfamilien kan det eksistere sterke normer om hvilke temaer det er lov å snakke om, men også om *hvem* det er lov å omtale når det gjelder vold og overgrep. En sterk kulturell norm er å beskytte slektens omdømme, noe som kan være en barriere mot å oppsøke hjelp. Politiet melder at fornærmede i Tysfjord-saken ofte vegret seg for å fortelle på grunn av sterk lojalitet til storfamilien, slekten og egen etnisk gruppe. De var redde for å oppløse familiebånd og sin samiske identitet (Nordland politidistrikt, 2017). Mange samiske voldsofre opplever at storfamilien ofte beskytter overgriperen i stedet for å støtte voldsofferet (Berglund, Henriksen, Amdal & Hætta, 2016; Kuokkanen, 2014). Det å omtale voldsofferet i negative termer er vanlig i mange miljøer, og i internasjonal litteratur kalles dette «victim-blaming», altså at man skylder på voldsofferets atferd for å bortforklare voldshandlinger utført av andre (Gravelin, Biernat & Bucher, 2018). Kanskje kan denne sanksjonsmetoden ramme samiske voldsofre spesielt hardt på grunn av storfamiliens betydning. Det at storfamilien har stor betydning for mange samer, kan bety at hjelpeapparatet i større grad bør inkludere storfamilien som en ressurs for voldsofre, og at storfamilien trenger veiledning og støtte. Pårørende kan spiller en sentral rolle for mange pasienter i ulike behandlingsforløp.

Konklusjon

Oppsummerende viser funn at en høyere andel av den samiske svargruppen rapporterer vold og seksuelle overgrep sammenliknet med

den ikke-samiske svargruppen, bortsett fra når det gjelder seksuell vold blant menn. Funnene er i samsvar med internasjonal forskning der urbefolkning blir sammenliknet med majoritetsbefolkningen i samme land. Årsakene er ukjente, men det eksisterer en rekke normer som kan fungere som barrierer mot å anerkjenne og stoppe vold og overgrep i samiske miljøer. Dette blir en tilleggsdimensjon for samiske voldsofre og kan fremme en taushetskultur. Et mer kultursensitivt hjelpetilbud vil kunne styrke tilliten mellom samiske voldsofre og deres pårørende og det offentlige hjelpeapparatet. Åpenhet om temaet er viktig. Samtidig kan åpenhet innebære en trussel mot langvarige tabuer, og sosial utstøting kan være en effektiv sanksjon i et miljø der slekten betyr mye for identitet. Videre viser funn en sterk sammenheng mellom vold og overgrep i barndommen og psykiske plager som voksen. Dette er i tråd med internasjonal forskning, og det understøtter at vold og overgrep mot barn kan påvirke helsen negativt, uavhengig av etnisitet. Dette betyr at det å bekjempe vold og overgrep mot barn, også i samiske miljøer, er en viktig samfunnsoppgave.

Referanser

Berglund, H., Henriksen, T. H., Johansen, I. C. & Gulbrandsen, E. A. (2015). Ny forskning: samiske kvinner mer utsatt for seksuell vold. *Verdens Gang.* Hentet fra https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/mJXB1/ny-forskning-samiske-kvinner-mer-utsatt-for-seksuell-vold

Berglund, H., Henriksen, T. H., Amdal, H. & Hætta, K. (2016). Den mørke hemmeligheten. *Verdens Gang.* Hentet fra *https*://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/3A5gX/den-moerke-hemmeligheten

Brustad, M., Hansen, K. L., Broderstad, A. R., Hansen, S. & Melhus, M. (2014). A population-based study on health and living conditions in areas with mixed Sami and Norwegian settlements – the SAMINOR 2 questionnaire study. *International Journal of Circumpolar Health, 73*, 23147. https://doi.org/10.3402/ijch.v73.23147

Daoud, N., Smylie, J., Urquia, M., Allan, B. & O'Campo, P. (2013). The contribution of socio-economic position to the excesses of violence and intimate partner violence among Aboriginal versus non-Aboriginal women in Canada. *Canadian Journal of Public Health, 104*(4), e278-e283. https://doi.org/10.17269/cjph.104.3724

Eira, S. K. (2007). Internatbarn har fått varige mén. NRK Sápmi. Hentet fra https://www.nrk.no/sapmi/internatbarn-har-fatt-varige-men-1.2576430

Eriksen, A. M. A., Hansen, K. L., Javo, C. & Schei, B. (2015). Emotional, physical and sexual violence among Sami and non-Sami populations in Norway: The SAMINOR 2 questionnaire study. *Scandinavian Journal of Public Health, 43*(6), 588–596. https://doi.org/10.1177/1403494815585936

Eriksen, A. M. A., Schei, B., Hansen, Sørlie, T., Fleten, N. & Javo, C. (2016). Childhood violence and adult chronic pain among indigenous Sami and non-Sami populations in Norway: A SAMINOR 2 questionnaire study. *International Journal of Circumpolar Health, 75*, 32798. https://doi.org/10.3402/ijch.v75.32798

Eriksen, A. M. A. (2017). *'Breaking the silence': Interpersonal violence and health among Sami and non-Sami – a population-based study in Mid- and Northern Norway* (nr. 180). Tromsø: UiT The Arctic University of Tromsø, Faculty of Health Sciences, Department of Community Medicine.

Eriksen, A. M. A., Hansen, K. L., Schei, B., Sørlie, T., Stigum, H., Bjertness, E. & Javo, C. (2018). Childhood violence and mental health among indigenous Sami and non-Sami populations in Norway: A SAMINOR 2 questionnaire study. *International Journal of Circumpolar Health, 77*(1), 1508320. https://doi.org/10.1080/22423982.2018.1508320

Eriksen, A. M. A. (2019). *Vold, overgrep og helseplager blant samer i Norge*. Hentet fra http://samilogutmuitalit.no/sites/default/files/publications/3.vold_amae_hele_artikkelen28.08.2019_1-2_ok.pdf

Gerhardsen, E. (2010). Hvorfor er det så vanskelig å fortelle om vold og seksuelle overgrep? Erfaringer fra behandling av barn og unge i samiske miljøer. I A. S. Silviken & V. Stordahl (Red.), *Samisk psykisk helsevern. Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer* (s. 123–149). Karasjok: ČálliidLágádus.

Gravelin, C. R., Biernat, M. & Bucher, C. E. (2018). Blaming the victim of acquaintance rape: Individual, situational, and sociocultural factors. *Frontiers in Psychology, 9*, 2422. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02422

Hansen, K. L. & Sørlie, T. (2012). Ethnic discrimination and psychological distress: A study of Sami and non-Sami populations in Norway. *Transcultural Psychiatry, 49*(1), 26–50. https://doi.org/10.1177/1363461511433944

Henriksen, T. H. & Berglund, E. L. (2016). Kvinne fortalte predikant om overgrep-ble ikke hørt. *Verdens Gang*. Hentet fra https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/jG5pL/kvinne-fortalte-predikant-om-overgrep-ble-ikke-hoert.

Henriksen, T. H., Berglund, E. L. & Amdal, H. (2016). Kvinne følte seg forpliktet til å tilgi overgriperen. *Verdens Gang*. Hentet fra https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/92waq/kvinne-foelte-seg-forpliktet-til-aa-tilgi-overgriperen

Hætta, O. M. (2010). *Samene. Nordkalottens urfolk* (3. utg.). Kristiansand: Høgskoleforlaget.

Idivuoma, M. & Aslaksen, E. A. (2020). Ble truet med «ondskap» hvis hun fortale om overgrepene. *NRK Sápmi*. Hentet fra https://www.nrk.no/sapmi/overgrepoffer-ble-truet-med-ganning-hvis-hun-fortalte-om-overgrepene-i-tysfjord-1.15013932

Keskitalo, A. (2016). Vår voldelige virkelighet. *Nordnorsk debatt*. Hentet fra https://nordnorskdebatt.no/article/var-voldelige-virkelighet

Kirmayer, L. J., Gone, J. P. & Moses, J. (2014). Rethinking historical trauma. *Transcultural Psychiatry, 51*(3), 299–319. https://doi.org/10.1177/1363461514536358

Krug, E. G., Mercy, J. A., Dahlberg, L. L. & Zwi, A. B. (2002). The world report on violence and health. *The Lancet, 360*(9339), 1083–1088. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(02)11133-0

Kuokkanen, R. (2014). Gendered violence and politics in indigenous communities: The cases of Aboriginal people in Canada and the Sámi in Scandinavia. *International Feminist Journal of Politics, 17*(2), 271–2881. https://doi.org/10.1080/14616742.2014.901816

Mikton, C. R., Butchart, A., Dahlberg, L. L. & Krug, E. G. (2016). Global status report on violence prevention 2014. *American Journal of Preventive Medicine, 50*(5), 652–659. https://doi.org/10.1016/j.amepre.2015.10.007

Minde, H. (2005). Fornorskning av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger? *Gáldu čála,* (3).

Mossige, S. & Stefansen, K. (2007). *Vold og overgrep mot barn og unge: en selvrapporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole* (NOVA-rapport nr. 20/2007). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Norbakken, E. H. (2012). *Når ord mangler: om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer* (Masteroppgave). Diakonhjemmet Høgskole, Oslo.

Nordland politidistrikt (2017). Overgrepene i Tysfjord- erfaringer og funn fra politiets etterforskning. Hentet fra https://www.politiet.no/aktuelt-tall-og-fakta/aktuelt/nyheter/2017/11/28/politiets-erfaringer-og-funn-fra-politiets-etterforskning-av-overgrepene-i-tysfjord/

Nordby, K. J., Fjelltveit, I., Barstad, S. & Winther, P. (2016). Barneministeren: det er straffbart å unnlate å melde fra. *Aftenposten.* Hentet fra https://www.aftenposten.no/norge/i/APPGj/Menigheten-Ikke-var-oppgave-a-melde-fra-om-overgrep-Barneministeren-Det-er-straffbart-a-unnlate-a-melde-fra

Norman, R. E., Byambaa, M., De, R., Butchart, A., Scott, J. & Vos, T. (2012). The long-term health consequences of child physical abuse, emotional abuse, and neglect: A systematic review and meta-analysis (consequences of child nonsexual maltreatment). *9*(11), e1001349. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1001349

Nystad, K. (2016). *Sámi adolescents' pathways to adulthood.* Ph.D. thesis. Department of Community Medicine, Institute of Health and Society, Faculty of Medicine, University of Oslo, Oslo.

Sametingsrådet. (2008). *Sametingets handlingsplan for likestilling 2009–2013*. Karasjok: Sametingsrådet.

Skoglund, A. (2015). Jehovas Vitners fortielse. *Stavanger Aftenblad*. Hentet fra https://www.aftenbladet.no/meninger/i/4LlXV/jehovas-vitners-fortielse

Stene, L. E., Dyb, G., Tverdal, A., Jacobsen, G. W., & Schei, B. (2012). Intimate partner violence and prescription of potentially addictive drugs: Prospective cohort study of women in the Oslo Health Study. *BMJ Open, 2*(2), e000614. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2011-000614

Strand, B. H., Dalgard, O. S., Tambs, K. & Rognerud, M. (2003). Measuring the mental health status of the Norwegian population: A comparison of the instruments SCL-25, SCL-10, SCL-5 and MHI-5 (SF-36). *Nordic Journal of Psychiatry, 57*(2), 113–118. https://doi.org/10.1080/08039480310000932

Stubberud, E. & Eggebø, H. (2020). Voldsutsatthet blant skeive med innvandrerbakgrunn. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Swahnberg, I. M., & Wijma, B. (2003). The NorVold abuse questionnaire (NorAQ): Validation of new measures of emotional, physical, and sexual abuse, and abuse in the health care system among women. *European Journal of Public Health, 13*(4), 361–366.

Sørlie, T., Hansen, K. L. & Friborg, O. (2018). Do Norwegian Sami and non-indigenous individuals understand questions about mental health similarly? A SAMINOR 2 study. *International Journal of Circumpolar Health, 77*(1). https://doi.org/10.1080/22423982.2018.1481325

Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv* (Rapport nr. 1/2014). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Thoresen, S., Myhre, M., Wentzel-Larsen, T., Aakvaag, H. F. & Hjemdal, O. K. (2015). Violence against children, later victimization, and mental health: A cross-sectional study of the general Norwegian population. *European Journal of Psychotraumatology, 6*(6). https://doi.org/10.3402/ejpt.v6.26259

Tjelle, I. (2000). *Bortsendt og internert: møter med internatbarn.* Tromsø: Polar forlag.

Øverli, I. T., Bergman, S. H. & Finstad, A.-K. (2017). *«Om du tør å spørre, tør folk å svare»: Hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn* (Rapport 2/2017). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress

KAPITTEL 8

Sammenhenger mellom opplevd kontroll fra foreldre og vold mot barn og ungdom

Else-Marie Augusti og Gertrud Sofie Hafstad
Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS)

Abstract: In this chapter we explore the associations between parental control behaviors and domestic violence. Limited autonomy in adolescence has been linked to child abuse. Autonomy is a primary developmental task in adolescence, and a successful resolution of this task is associated with well-being and adaptation in adult life. However, autonomy does not develop in isolation, but rather in the context of parents' support on the one hand or parental control on the other, the latter hampers autonomy development in children and adolescents. The present chapter is based on a large national prevalence study on child abuse and neglect among 12–16-year-olds in Norway (N = 9240). In line with parenting standards in Norway, findings suggest that Norwegian adolescents in general experience a low degree of control. However, a high degree of controlling behaviors from parents is associated with both physical and psychological abuse. Age is not associated with degree of control, except for a decrease in parental supervision with age. Findings are discussed in light of parents' country of origin.

Keywords: adolescence, autonomy development, minority families, parental control, violence against children

Introduksjon

De senere årene har det i den norske offentligheten vært økt oppmerksomhet på den såkalte negative sosiale kontrollen som noen ungdom, særlig i etniske minoritetsmiljøer, utsettes for. I begrepet negativ sosial

Sitering av denne artikkelen: Augusti, E.-M. & Hafstad, G. S. (2020). Sammenhenger mellom opplevd kontroll fra foreldre og vold mot barn og ungdom. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge* (Kap. 8, s. 145–166). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. https://doi.org/10.23865/noasp.99.ch8

kontroll inngår både den intrafamiliære kontrollen, altså den kontrollen som foreldre og andre som bor med barnet, kan utøve, men også den ekstrafamiliære kontrollen, som utvidet familie og andre fra familiens miljø utøver. I dette kapitlet vil kontrollen som skjer fra foreldre mot barnet, forstås som negativ sosial kontroll. Denne formen for sosial kontroll anses ofte som innskrenkende på barns og ungdoms autonomi, og som en trussel mot deres utvikling til sunne og velfungerende voksne. Høy grad av sosial kontroll fra foreldre og andre familiemedlemmer er en av flere mulige forløpere til det som i litteraturen ofte omtales som æresrelatert vold. Den har også vært knyttet til bruk av fysisk og psykisk vold mot ungdommene. Det er derfor nødvendig med mer kunnskap om disse sammenhengene i den norske ungdomsbefolkningen. I dette kapitlet undersøker vi disse sammenhengene i et stort og representativt utvalg av norske ungdommer i alderen 12–16 år. Vi undersøker om ungdom som rapporterer høy grad av kontroll fra foreldre, også opplever mer psykisk eller fysisk vold i hjemmet. Videre ser vi på hvilken betydning ungdommens kjønn og alder og foreldres landbakgrunn kan ha, for å forstå sammenhengen mellom kontroll og vold. Disse fenomenene vil bli diskutert i lys av et folkehelseperspektiv på vold samt ut fra psykologisk teori om utvikling av autonomi og betydningen av foreldrestiler for barns utvikling av autonomi. Begrepene «barn» og «ungdom» benyttes litt om hverandre i kapitlet, avhengig av litteraturen som siteres. Når utvalget for studien omtales, vil begrepet «ungdom» benyttes, og det samme gjelder når resultatene fra undersøkelsen presenteres.

En psykologisk forståelse av barns utvikling av autonomi og foreldres kontroll

En av de viktigste oppgavene foreldre har, er å beskytte barna sine mot fare. En av mange strategier foreldre bruker for å utføre denne oppgaven, er å sette grenser og restriksjoner for hva barnet får lov til. Grensesetting er en krevende øvelse som må følge barnets utvikling og endres i takt med at barnet modnes og utvikler seg. Vanligvis utøver foreldre mer inngripen og kontroll i barnas liv mens barna er små, men med modning

og utvikling vil også barn ta flere selvstendige valg og få økt selvbestemmelse. Økt selvbestemmelse knyttes i psykologien til utvikling av autonomi, også omtalt som selvstendighet. I et psykologisk perspektiv anses autonomi som en sentral del av individets selvforståelse og agens, og den defineres som den oppfatningen man har av seg selv som et selvstendig individ med evne og rett til å ta egne valg om det som angår en selv (Deci & Ryan, 1985). Høy grad av autonomi øker også oppfatningen av kontroll over eget liv (Ryan & Deci, 2000). Barns utvikling av autonomi påvirkes av foreldres grad av kontroll. I psykologisk forskning på foreldreatferd har man skilt mellom *kontroll av atferd* og *psykologisk kontroll*. Det første, kontroll av atferd, omtales ofte også som grensesetting og er forbundet med en positiv utvikling. Foreldre som setter tydelige grenser, lærer barnet hvilken atferd som er akseptabel og ikke, og hvordan man forholder seg til andre mennesker. Selv om god og forutsigbar grensesetting er et viktig fundament for positiv utvikling, er det viktig å påpeke at det er ulike grader av grensesetting, og at en uforholdsmessig sterk grensesetting eller kontroll av atferd vil virke negativt på barnet. Psykologisk kontroll er ansett som negativt for barns utvikling. Denne kontrollen omhandler foreldres tendens til å kontrollere barns tanker og følelser med mål om å forandre barnet, og den skjer på en invaderende måte (Joussemet, Landry & Koestner, 2008). I tillegg er denne formen for kontroll også forbundet med at barnet blir fratatt kjærlighet og anerkjennelse når han eller hun bryter foreldrenes forventninger (Grolnick & Pomerantz, 2009; Joussemet et al., 2008). Smetana (2002) har videre studert ulike områder for beslutninger der foreldre kan utsette barnet sitt for kontroll, og disse områdene deles inn i ulike kategorier. Den første kategorien er omtalt som *personlige valg*, for eksempel når ungdommen kan ta egne valg knyttet til utseende (klær, hårfrisyre, sminke og så videre), ivareta egne eiendeler og rommet sitt og styre bruken av lommepenger. Den andre kategorien er en blanding av *personlige og fornuftsbaserte valg* (for eksempel når man kan bestemme om man vil røyke, drikke alkohol eller ha sex), mens den tredje ser ut til å være en blanding av *fornuftsbaserte, personlige og sedvanlige områder for valg* (for eksempel innetider og om man kan ha kjæreste). Når det gjelder disse formene for valg, trenger ungdom foreldre som setter grenser på en veiledende, sensitiv og

støttende måte. Det motsatte, det vil si foreldre som praktiserer autoritære og kontrollerende former for oppdragelse, øker sjansen for en negativ utvikling hos barnet (Aquilino & Supple, 2001).

I dag har vi lite systematisert kunnskap om norske ungdommers opplevelse av foreldres kontroll når det gjelder å ta egne valg knyttet til utdanning, venner og kjæresteforhold samt direkte kontroll av barns eiendeler og aktiviteter på nett. Sammenheng mellom foreldres kontroll på disse områdene og vold i hjemmet er også lite utforsket. I Norge har grad av foreldres kontroll og ungdoms autonomi blitt nært knyttet til foreldres landbakgrunn. Det er særlig i visse land (for eksempel Somalia, Pakistan og Sri Lanka) stor grad av foreldrekontroll har blitt identifisert, og at denne overskrider det som i majoritetssamfunnet er akseptert grad av kontroll (Friberg & Bjørnset, 2019). I noen sammenhenger knyttes denne typen kontroll fra foreldre til bruk av vold for å oppnå ønsket atferd hos ungdommen (Aquilino & Supple, 2001).

Forskjeller i foreldres kontroll i ulike kulturer

Vi vet at det kan variere i noen grad på tvers av ulike kulturer i hvor stor grad ungdom får bestemme selv på ulike områder i livet. Ofte har skillelinjene blitt trukket mellom individualistiske og kollektivistiske kulturer (Smetana, 2002), der autonomi og unge individers gradvise løsrivelse og selvstendighet blir ansett som viktig i individualistiske kulturer, mens man i kollektivistiske kulturer setter fellesskapet foran individuelle behov og autonomi. Det har vært antatt at kollektivistiske kulturer anser overføring av sosiale normer og verdier som mer sentralt enn individets rettigheter, mens foreldre i individualistiske kulturer legger vekt på personlige rettigheter og plikter (Smetana, 2002). Denne dikotomien og forståelsen av sammenhenger mellom kultur og foreldres kontroll har blitt utfordret i psykologisk litteratur (Smetana, 1995a, 2002). Blant annet har Smetana (2002) i en rekke studier av familier med ulik etnisk tilhørighet sett på hvordan ungdom og foreldre forstår konflikter seg imellom. Uavhengig av kultur opplever foreldre at de ønsker å videreføre bestemte sosiale normer og verdier til sine barn, mens barna opplever at konfliktene dreier seg om deres rettigheter og innskrenking av disse.

Dette har ført til at Smetana (2002) i sin omfattende gjennomgang og forskning på tematikken konkluderer med at foreldreskap og kilder til konflikt mellom foreldre og barn er noe mer sammensatt og heterogent enn man tidligere har antatt, også innad i kulturer. Det som varierer mellom kulturer, er snarere hvor åpne eller trange rammene for personlig frihet er (Smetana, 1995b). Hvor mye barn og ungdom utfordrer grensene foreldrene setter – noe som kan føre til konflikt mellom barn og foreldre – avhenger av barnets individuelle egenskaper, men også av den påvirkningen barnet har vært gjenstand for, fra foreldrene og fra samfunnet og oppvekstmiljøet for øvrig (Rivindran, Hu, McElwain, & Telzer, 2019). Forskere har kartlagt utviklingen av barns og unges autonomi i ulike kulturer, og hvilke områder barn og ungdom får ta egne valg på. Forskning har blant annet vist at ungdom som har foreldre fra såkalte individualistiske kulturer, gir barna sine større frihet til å ta selvstendige valg tidligere enn foreldre fra kollektivistiske kulturer (Feldman & Quatnam, 1988; Smetana & Daddis, 2001). Men uavhengig av kulturelle forskjeller i utviklingsforløpet for autonomi forventes det, på tvers av kulturer, at personer kan anses som autonome ved slutten av ungdomstiden og i tidlig voksen alder. Dette henger sammen med at den primære utviklingsoppgaven i ungdomstiden er å bli et selvstendig individ (Smetana, 2002).

Det har i den senere tid blitt rettet økt oppmerksomhet mot foreldrepraksiser som kjennetegnes av sterk kontroll. En slik kontroll betegnes ofte som innskrenkende på barns og ungdoms autonomi, og som en trussel mot deres utvikling til selvstendige voksne. Man har også blitt mer oppmerksom på at ungdom som opplever høy grad av kontroll fra foreldre eller eldre søsken, kan ha økt risiko for å bli utsatt for vold hjemme (Lidén & Bredal, 2017).

Er høy grad av kontroll knyttet til vold?

Med *fysisk vold* mener vi i denne sammenhengen handlinger utført av en voksen, som innebærer villet bruk av fysisk makt som resulterer i, eller har potensial til å resultere i, fysisk skade, eller som har som formål å påføre barnet smerte (definisjonen er tilpasset av Aakvaag, Thoresen, &

Øverlien [2016] ut fra definisjonen på fysisk vold fra Centers for Disease Control and Prevention [CDC) og Verdens helseorganisasjon [WHO]). I norsk forskning har man ofte skilt mellom *alvorlig* og *mindre alvorlig* vold mot barn. Med alvorlig vold menes for eksempel slag med knyttneve eller hard gjenstand, spark og juling. Mindre alvorlig vold kan inkludere handlinger som lugging, klyping, risting eller slag med flat hånd. Det er viktig her å understreke at også handlinger som i litteraturen kategoriseres under mindre alvorlig vold, kan oppleves som alvorlige for barnet. I dette kapitlet er disse formene for vold sett under ett og dermed ikke differensiert, men begge typer fysisk vold er inkludert. Psykisk vold handler i denne sammenhengen om verbale krenkelser, trusler og isolasjon. Når omsorgspersoner gjentatte ganger sier eller gjør ting som skremmer, sårer eller ydmyker barnet, eller de får barnet til å føle seg verdiløst, har WHO definert dette som psykisk vold. Det kan være vanskelig å sette en grense for når krenkende kommentarer blir til psykisk vold. Noen vil også hevde at selv om en person opplever å bli krenket, vil ikke atferden som fører til dette, nødvendigvis kunne defineres som vold. Ut fra et helseperspektiv vet vi imidlertid at det å bli såret, ydmyket eller fornedret gjentatte ganger av sine omsorgspersoner, kan føre til minst like alvorlige helsekonsekvenser som fysisk vold (Thoresen et al., 2015). Vi velger derfor å bruke begrepet psykisk vold om handlingene som er beskrevet over. Psykologisk kontroll og psykisk vold kan av noen hevdes å være to sider av samme sak. Og studier har vist at der hvor det utøves mer psykologisk kontroll av foreldrene, opplever også ungdom mer konflikt mellom seg og foreldrene (Fung et al., 2017). I forskning på foreldrestiler har studier vist at det er en sammenheng mellom autoritær foreldrestil og fysisk og psykisk avstraffelse av barna (Rodriguez, 2010). Selv om en autoritær foreldrestil, som kjennetegnes av mer kontrollerende atferd fra foreldrene, ikke i seg selv er ensbetydende med utøvelse av vold i barneoppdragelsen, kan det altså se ut til at det har sammenheng med utøvelse av vold mot barn. I en nylig publisert rapport om sammenhengen mellom vold i hjemmet og kontroll fra foreldrene rapporterte forskerne at ungdom som ikke fikk bestemme hvem som skulle være deres fremtidige partner, også hadde langt flere erfaringer med vold og omsorgssvikt i hjemmet (Jernbro & Landberg, 2018).

Denne studien

I dette kapitlet skal kvantitative data fra en stor omfangsundersøkelse blant ungdom danne grunnlaget for å kartlegge sammenhenger mellom ungdommers opplevelse av grad av foreldrekontroll på hverdagslige områder i livet og deres erfaringer med psykisk og fysisk vold i hjemmet. Basert på tidligere kvalitative og kvantitative studier forventer vi, uavhengig av ungdommenes etniske tilhørighet, at høy grad av kontroll er forbundet med mer erfaring med psykisk og fysisk vold fra foreldrene. Vi forventer også at ungdom med foreldre født utenfor Europa vil rapportere mer kontroll fra foreldrene sammenliknet med barn av foreldre født i Norge, Norden og Europa. I tillegg forventer vi at det vil være en sammenheng mellom ungdommenes alder og hvor mye de selv får velge på ulike områder i livet, og at denne utviklingen vil være ulik mellom ungdom med norsk- eller nordiskfødte foreldre, ungdom med foreldre født i Europa, og de med foreldre som er født utenfor Europa. Med økende alder forventer vi at ungdom med norsk- eller nordiskfødte foreldre i større grad sier seg enig i påstander om at de får velge selv, sammenliknet med ungdom med foreldre født i land utenfor Europa. Ungdom med foreldre født i Europa, ikke i Norden, vil være mer like sine norsk- og nordiskfødte jevngamle.

Kapitlet er basert på tall fra omfangsundersøkelsen *Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten* (UEVO-studien), der 9240 ungdommer i alderen 12–16 år ble spurt om vold- og overgrepserfaringer samt helse, daglig fungering og opplevelser hjemme og på fritiden. I dette kapitlet vil data om ungdommers opplevelse av foreldres kontroll på visse områder i livet ses i sammenheng med alder, kjønn, foreldres landbakgrunn og erfaringer med fysisk og psykisk vold i hjemmet.

Metode og utvalg

9240 ungdommer svarte på spørreskjema om ungdommers erfaring med vold og overgrep i den såkalte UEVO-studien (Hafstad & Augusti, 2019). Et representativt utvalg av åttende-, niende- og tiendeklassinger deltok i studien. Undersøkelsen hadde en høy responsrate; 86 prosent av ungdom på de deltakende skolene besvarte spørreskjemaet. Ungdommenes

gjennomsnittsalder var 14 år på tidspunktet for undersøkelsen, og dette samsvarer med gjennomsnittsalderen til norske ungdomsskoleelever. Av disse ungdommene hadde 74 prosent (n = 6705) foreldre som var født i Norge eller Norden, 8 prosent (n = 802) var barn av foreldre født i Europa (ikke Norden), mens 17 prosent (n = 1535) var barn av foreldre født utenfor Europa. Fordelingen av foreldres fødeland var lik i de tre årskullene av ungdom som deltok i studien. Data ble samlet inn gjennom et nettskjema som elevene fylte ut i løpet av en klokketime (60 minutter) i skoletiden. Selve undersøkelsen tok 45 minutter å gjennomføre, og informasjon om studien og deltakernes rettigheter ble gjennomgått i forkant slik at ungdommene kunne stille spørsmål og ta stilling til deltakelse. Deltakelse var frivillig, og alle elever som ikke ønsket å delta, fikk automatisk muligheten til å gjøre skolerelaterte oppgaver på internett.

Ungdommenes alder og kjønn ble registrert, og det samme gjaldt i hvilken del av verden ungdommene og foreldrene var født. Fødeland for ungdommen ble registrert ved at barnet oppga fødeland manuelt dersom han eller hun svarte nei på spørsmålet om han eller hun var født i Norge. Da deltakerne oppga foreldrenes fødeland, ble de bedt om å oppgi hvorvidt henholdsvis mor og far var født i Norge, Norden (ikke Norge), Europa (ikke Norden) eller utenfor Europa. For å minimere muligheten for identifikasjon i etterkant og unngå for detaljerte opplysninger om tredjepart (foreldrene) kunne vi ikke samle inn mer spesifikke opplysninger om foreldrenes landbakgrunn.

Undersøkelsen inneholdt videre spørsmål om ungdommenes hverdag, inkludert spørsmål om erfaringer med psykisk og fysisk vold. Erfaringer med fysisk og psykisk vold ble kartlagt ved at det ble stilt en rekke spørsmål om ulike, konkrete handlinger som barn og unge kan utsettes for av foreldrene, og disse var basert på spørsmål stilt i tidligere studier på vold og overgrep (Jernbro & Janson, 2017; Mossige & Stefansen, 2016; Myhre, Thoresen, & Hjemdal, 2015). Fysisk vold omfattet for eksempel det å ha blitt kløpet, klapset, slått med en gjenstand eller banket opp, mens psykisk vold omfattet for eksempel det å ha blitt ydmyket, gjort narr av, truet med vold eller låst inne i en kjeller eller bod. For både fysisk og psykisk vold måtte ungdommene oppgi hvorvidt de hadde vært utsatt for de ulike handlingene, beskrevet på en skala fra 0 («aldri») til 3 («ofte»). Svar på

enkeltspørsmål ble deretter bearbeidet og sammenstilt, slik at hver ungdom fikk en ja- og nei-skår for hvorvidt de hadde opplevd henholdsvis fysisk eller psykisk vold. Dersom man svarte ja på minst ett spørsmål knyttet til fysisk vold, indikerte dette at man hadde opplevd fysisk vold, og man ble plassert i den gruppen av ungdommer som hadde denne erfaringen. Fordi vi for psykisk vold ønsket å avdekke et samhandlingsmønster heller enn enkelthandlinger, måtte ungdommene indikere gjentatte tilfeller av én eller flere påstander knyttet til psykiske krenkelser for at det skulle bli definert som psykisk vold (se Hafstad & Augusti [2019, s. 69] for en drøfting av denne fremgangsmåten).

For å kartlegge grad av opplevd kontroll fra foreldre ble ungdommene spurt hvor enig eller uenig de var i påstander knyttet til sentrale valg i livet til tenåringer, som valg av venner, fritidsinteresser, utdanning og kjæreste. Ungdommene ble også bedt om å ta stilling til påstander som omhandlet hvorvidt de måtte ha følge av foreldre eller eldre søsken på fritiden, om noen hjemme sjekket vesker, rommet eller andre eiendeler mot deres vilje, og om noen hjemme fulgte med på hva de foretok seg på sosiale medier og nettet, mot ungdommens vilje. Ungdommene ble bedt om å angi «stemmer veldig bra» (0), «stemmer ganske bra» (1), «stemmer ganske dårlig» (2) og «stemmer veldig dårlig» (3) på disse påstandene. For de tre sistnevnte påstandene ble svarene reversert slik at de kunne sammenliknes med de andre påstandene. Spørsmålene var tilpasset denne studien, men de var basert på liknende spørsmål stilt i flere studier på negativ sosial kontroll og æresrelatert vold (f.eks. Socialstyrelsen, 2007; Jernbro & Landberg, 2018). I tråd med tidligere studier ble alle svar gruppert i to kategorier, det vil si de som mente at påstandene stemte veldig eller ganske bra, og som dermed opplevde liten grad av kontroll på disse områdene, og de som svarte «stemmer ganske dårlig» eller «stemmer veldig dårlig» på påstandene, og som dermed opplevde stor grad av kontroll knyttet til beskrevne livsvalg.

Vi beskriver først forekomsten av ungdommenes voldserfaringer for deretter å presentere funn knyttet til ungdommenes opplevelse av foreldrekontroll. Vi omtaler disse erfaringene først generelt i ungdomsgruppen og dernest fordelt i ulike etniske minoriteter, kjønns- og aldersgrupper. For å se på sammenhenger mellom erfaringer med fysisk og psykisk vold

og stor grad av kontroll gjorde vi en rekke logistiske regresjoner med henholdsvis fysisk og psykisk vold som avhengig variabel. Disse analysene ble gjort separat for ungdom med foreldre født i henholdsvis Norge eller Norden, Europa og utenfor Europa. Vi justerte i tillegg for andre kjente risikofaktorer for voldsutsatthet, som kjønn, ungdommenes opplevelse av familiens sosioøkonomiske status samt foreldres vansker knyttet til rus, psykiatri og kriminalitet.

Det overordnede bildet

I hele utvalget rapporterte 19 prosent (n = 1742) av ungdommene at de hadde vært utsatt for noen form for fysisk vold, mens 18 prosent (n = 1600) rapporterte om minst to hendelser av psykiske krenkelser, og dermed at de hadde opplevd psykisk vold. Majoriteten (86–97 prosent) av dem som svarte på spørsmålene om kontroll, opplevde i ganske stor eller veldig stor grad at de fikk bestemme selv på de områdene i livet som påstandene omhandlet. Det var med andre ord et mindretall (3–14 prosent) som opplevde stor grad av kontroll fra foreldrene på påstandene om hvorvidt de fikk velge selv på sentrale områder i livet, som vennerelasjoner, fritidsinteresser og utdanning. Det var likevel noen områder hvor flere av ungdommene opplevde høy grad av kontroll, og dette gjaldt særlig med tanke på å få velge selv om man ville ha en kjæreste, og for det at man ikke fikk gå alene på fritidsaktiviteter, men måtte ha med seg foreldre eller eldre søsken. Omtrent 7 prosent sa at de i liten grad fikk velge selv om de ville ha kjæreste. På påstanden om at man måtte ha med seg foreldre eller eldre søsken på fritidsaktiviteter, svarte 7 prosent av ungdommene i UEVO-studien at dette stemte ganske eller veldig bra med deres situasjon. Når det gjaldt overvåking og kontroll knyttet til internett, mobil, sosiale medier og personlige eiendeler, var dette mer vanlig i dette utvalget. Mellom 14 og 16 prosent av ungdommene sa at det stemte ganske bra eller veldig bra at noen hjemme sjekket mobilen, PC-en, skolesekken, veska eller rommet mot ungdommens vilje, og at noen hjemme fulgte med på hva de foretok seg eller hvem de møtte på nett og i sosiale medier. Det er med andre ord betydelig mer hyppig at ungdom opplever overvåking eller kontroll av sine eiendeler eller aktiviteter på internett og sosiale medier enn på andre områder i livet.

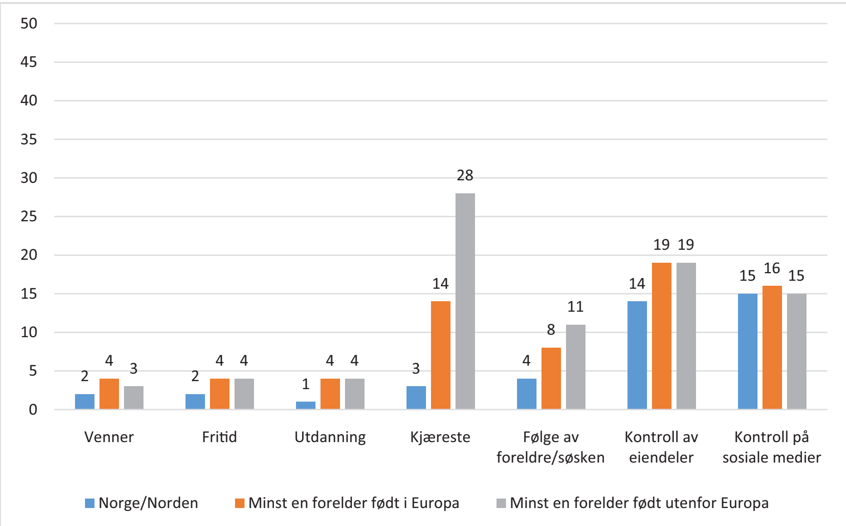
Tabell 1. Ungdoms opplevelse av stor grad av kontroll fra foreldrene på utvalgte områder i livet.

	n	%
Får være sammen med venner på fritiden	250	3
Får velge fritidsinteresser selv	243	3
Får velge utdanning	208	2
Får velge om jeg vil ha kjæreste	606	7
Følge av foreldre eller eldre søsken*	635	7
Noen hjemme kontrollerer eiendeler*	1422	16
Noen hjemme kontrollerer aktivitet på sosiale medier*	1270	14

*For de tre siste påstandene er det de som sier seg helt enig eller ganske enig, som er representert.

Forskjeller knyttet til foreldres landbakgrunn og ungdommens kjønn

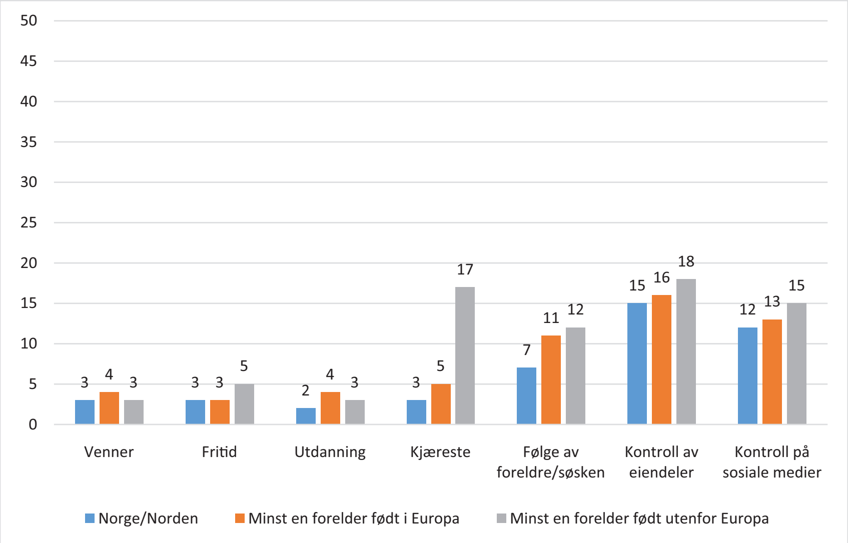
Funnene våre tyder på at det er få forskjeller avhengig av både kjønn og kultur når det kommer til å ta autonome valg knyttet til venner, fritid og utdanning, og det samme gjelder kontroll på sosiale medier.

Figur 1. Jenters opplevelse av høy grad av kontroll fordelt på foreldres landbakgrunn (oppgitt i prosent).

Det er likevel ett område for foreldres kontroll der det i større grad ser ut til å være et vesentlig skille mellom spesielt jenter av foreldre født i eller

utenfor Europa, sammenliknet med de som hadde foreldre som var født i Norge eller Norden. Over 25 prosent av jentene med minst én forelder som var født utenfor Europa, sa at de ikke fikk velge selv om de skulle ha en kjæreste. Knapt 15 prosent av alle jenter med minst én europeiskfødt forelder rapporterte det samme, mens mindre enn 5 prosent av jentene som hadde foreldre født i Norge eller Norden, rapporterte at de ikke fikk velge om de skulle ha kjæreste. Blant guttene finner vi et noe annet mønster. For det første var det lite (cirka 3–5 prosent) som skilte gutter med minst én forelder født i Europa og gutter med norsk- eller nordiskfødte foreldre når det gjaldt spørsmålet om de fikk velge om de skulle ha kjæreste. I motsetning rapporterte i underkant av 20 prosent av guttene med minst én forelder født utenfor Europa at de ganske sjelden eller veldig sjelden fikk velge om de skulle ha kjæreste.

Figur 2. Gutters opplevelse av høy grad av kontroll fordelt på foreldres landbakgrunn (oppgitt i prosent).

Om enn i mindre omfang enn for spørsmålet om valg av kjæreste, viser også tallene at både gutter og jenter med foreldre født utenfor Norden i større grad rapporterte at de ganske ofte eller veldig ofte måtte ha med foreldre eller eldre søsken på fritidsaktiviteter. Jenter med foreldre født utenfor Norge eller Norden opplevde også mer kontroll av eiendeler. I

alt viser tallene fra UEVO-studien at ungdom i alderen 13–16 år opplever liten grad av kontroll på områder i livet som fritid, venner og utdanning, men at det på andre områder er forskjeller i grad av kontroll knyttet til foreldres landbakgrunn. Dette gjelder særlig kjærestevalg og det å ha følge av foreldre eller eldre søsken på fritiden.

Sammenheng mellom alder, kjønn og foreldres landbakgrunn

Funnene over viser at det er særlig på fire områder ungdom rapporterer at foreldrene utøver mer kontroll, og der de selv opplever mindre grad av autonomi. Disse områdene er knyttet til valg av kjæreste, følge av foreldre eller eldre søsken på fritidsaktiviteter, kontroll av eiendeler og kontroll eller overvåkning på nett og sosiale medier. De to første områdene fordeler seg ulikt når det kommer til jenter og gutter og foreldres innvandringsbakgrunn. Det er kun det å ha følge av foreldre som endrer seg med alderen, og ingen av de andre områdene for kontroll. Med høyere alder opplever ungdom mindre følge av foreldrene sine eller eldre søsken, også når foreldres landbakgrunn er tatt i betraktning. Det er med andre ord ikke slik at det er betydelige forskjeller mellom aldersgruppene i denne undersøkelsen og i hvilken grad de får bestemme over egne valg, verken for ungdom med foreldre født i Norge, Norden eller andre deler av verden.

Sammenhengen mellom fysisk vold og kontroll av eiendeler og kontroll på internett og sosiale medier er betydelig for alle. Uavhengig av foreldrenes landbakgrunn øker sjansene for fysisk vold mellom to og fire ganger dersom man opplever høy grad av kontroll på disse områdene i livet. Det er med andre ord en tydelig sammenheng mellom høy grad av kontroll på disse områdene og fysisk vold mot ungdom.

Når det gjaldt opplevelsen av selv å kunne velge om man ville ha kjæreste, var bildet noe annerledes. Her var sjansen for å oppleve fysisk vold doblet for ungdom som hadde foreldre som var født i Norge eller Norden, og som opplevde mye kontroll knyttet til valg av kjæreste, sammenliknet med andre ungdommer. Dette gjaldt uavhengig av kjønn. For ungdom med norsk eller nordisk foreldrebakgrunn så det altså ut til at ikke

å kunne velge kjæreste var en form for kontroll som var forbundet med fysisk vold.

Det var ingen sammenhenger mellom fysisk vold og foreldres kontroll når det kom til det å ha følge av foreldrene på fritiden.

Tabell 2. Sammenhenger mellom foreldres kontroll og fysisk vold (referanseverdi 1) fordelt på foreldres landbakgrunn (oppgitt i oddsratio [OR] og konfidensintervaller [KI]).*

	Foreldre født i Norge eller Norden		Foreldre født i Europa (utenfor Norden)		Foreldre født utenfor Europa	
	OR	**KI**	**OR**	**KI**	**OR**	**KI**
Får ikke velge om de vil ha kjæreste (ref. 1)	2,2	1,6–3,1	1,7	1,0–3,0	1,2	1,0–1,7
Må ha følge av foreldrene (ref. 0)	1,0	0,7–1,3	1,0	0,5–1,7	1,1	0,7–1,7
Foreldrene kontrollerer eiendeler (ref. 0)	3,1	2,7–3,7	4,2	2,7–6,5	2,1	1,6–2,9
Foreldrene kontrollerer på sosiale medier (ref. 0)	2,1	1,8–2,5	3,6	2,3–5,8	2,0	1,5–2,8

*Analysene er justert for ungdommenes alder, kjønn, familiens sosioøkonomiske status og foreldres problemer med rus, psykiatri eller kriminalitet.

Tabell 3. Sammenhenger mellom foreldres kontroll og psykisk vold (referanseverdi 1) fordelt på foreldres landbakgrunn (oppgitt i oddsratio [OR] og konfidensintervaller [KI]).*

	Foreldre født i Norge eller Norden		Foreldre født i Europa (utenfor Norden)		Foreldre født utenfor Europa	
	OR	**KI**	**OR**	**KI**	**OR**	**KI**
Får ikke velge om de vil ha kjæreste (ref. 1)	2,3	1,6–3,3	2,0	1,1–3,5	1,7	1,2–2,3
Må ha følge av foreldrene (ref. 0)	1,3	0,9–1,8	1,3	0,6–2,6	0,9	0,6–1,4
Foreldrene kontrollerer eiendeler (ref. 0)	3,8	3,2–4,5	4,6	2,9–7,2	3,6	2,6–4,9
Foreldrene kontrollerer på sosiale medier (ref. 0)	2,9	2,4–3,4	3,4	2,1–5,4	2,9	2,1–4,0

*Analysene er justert for ungdommenes alder, kjønn, familiens sosioøkonomiske status og foreldres problemer med rus, psykiatri eller kriminalitet.

Det mønsteret som viste seg av sammenhenger når det gjaldt fysisk vold, ble replikert da sammenhenger med psykisk vold ble undersøkt. Dette var tilfellet med ett unntak, da også det å ha liten grad av bestemmelsesrett på om man ville ha en kjæreste, var forbundet med psykisk vold i utvalgene av ungdom med foreldre som var født i andre

land enn Norge og Norden. Totalt sett var også sammenhengene med psykisk vold noe sterkere enn for fysisk vold uavhengig av kulturell bakgrunn.

Diskusjon

Det har hersket bekymring for at ungdom i minoritetsfamilier opplever mindre grad av autonomi på visse områder i livet, og at dette er forbundet med vold. Vi finner imidlertid i denne studien at liten grad av autonomi er forbundet med voldsutsatthet, uavhengig av landbakgrunn. På tross av sammenhengen mellom vold og høy grad av kontroll, fant vi blant et landsrepresentativt utvalg av norske ungdom at ungdommene opplevde relativt liten grad av foreldrekontroll. Generelt i utvalget var det imidlertid noe forhøyet forekomst av kontroll fra foreldrenes side når det gjaldt kontroll av eiendeler (som det å gå gjennom vesker, sekker eller ungdommens rom) og kontroll eller overvåkning på nettet og sosiale medier. Blant ungdom med foreldre født utenfor henholdsvis Norge eller Norden og Europa var det mindre rom for at ungdommene kunne velge om de ville ha kjæreste, og det var høyere forekomst av at foreldre eller eldre søsken fulgte ungdommene på fritidsaktiviteter. Uavhengig av hvor foreldrene hadde sin opprinnelse, avtok sistnevnte i løpet av ungdomsskoleårene. Det var ingen sammenheng mellom ungdommenes alder og foreldres landbakgrunn når det gjaldt opplevd kontroll fra foreldrene. Dette er delvis i tråd med litteraturen om utviklingen av autonomi (Smetana, 2002), men det står i motsetning til antakelsen om at ungdoms autonomi vil tilta i mer individualistisk orienterte kulturer, mens den vil avta i kollektivistisk orienterte kulturer. I det følgende vil vi diskutere flere faktorer knyttet til sammenhengen mellom vold og foreldres utøvelse av kontroll.

Våre funn viser at ungdom med norsk- og nordiskfødte foreldre som rapporterer lav grad av autonomi når det gjelder valg av kjæreste, har større sjanse for å ha erfart både fysisk og psykisk vold. Vi finner ikke denne sammenhengen mellom lav grad av autonomi i valg av kjæreste og fysisk vold blant ungdom med foreldre født utenfor Europa. Dette er i tråd med Judith Smetanas (1995) studier som viser at i familier der

ungdom forventer større grad av autonomi, for eksempel i vestlige kulturer, vil det også oppstå flere krangler mellom foreldre og barn dersom brudd på slike forventninger finner sted. I en relativt liten andel familier kan dette eskalere til å innebære voldsbruk fra foreldrene, og dermed kan dette forklare hvorfor det blant ungdom med mindre autonomi i familier der foreldrene er født i Norge eller Norden, også forekommer mer bruk av vold mot ungdommen. Siden foreldre utøver ulik grad av kontroll over sine barn i alle kulturer, men at rammene for hva som skal og bør kontrolleres av foreldrene, styres av kulturelle normer og verdier, kan det hende at jenter i minoritetskulturer der de ikke tillates å ha kjæreste, aksepterer dette. De forventer med andre ord ikke autonomi på dette området i samme grad som jenter i familier der foreldrene tilhører majoritetsbefolkningen i Norge. Dermed vil heller ikke denne restriksjonen være forbundet med konflikt, som i noen familier også kan bety voldsbruk. I tillegg er det sjelden at jenter med norskfødte foreldre opplever at de ikke kan velge om de vil ha kjæreste. Det var likevel noen få som svarte at de ikke fikk velge kjæreste selv. Denne gruppen skiller seg noe ut fra barn av norskfødte foreldre for øvrig, blant annet ved at de har opplevd mer vold enn andre.

Samlet sett viser studier at alder har større betydning for barnets autonomi enn hvilket land eller kultur foreldrene kommer fra (Smetana, 2002). På tvers av en rekke studier foretatt i ulike land med utvalg i ulik alder (f.eks. Chuang, 2000; Nucci & Smetana, 1996; Nucci & Weber, 1995; Smetana & Chuang, 2001), ble det funnet større variasjon avhengig av barnas alder sammenliknet med hvilken kultur foreldrene tilhørte. At vi ikke fant store aldersforskjeller, kan skyldes at vi kartla områder for autonomi som ikke varierer like mye i de aldersgruppene som var inkludert i studien (12–16-åringer). Hadde vi målt autonomi innenfor flere ulike domener, slik Smetana beskriver i sin modell, kan det hende at vi hadde funnet ulikheter mellom aldersgruppene, men også på tvers av foreldres fødeland. Forskning har også vist at ungdommer som lever i utrygge nabolag, opplever mindre autonomi enn ungdom i tryggere nabolag. Med andre ord er også andre kontekstuelle faktorer enn foreldrenes landbakgrunn utslagsgivende for i hvor stor grad foreldre utøver kontroll.

Lidén og Bredal (2017) har i sin følgeevaluering av den norske regjeringens handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlig begrensning av unges frihet anbefalt at vold knyttet til ære eller sosial kontroll, er å anse som en del av det vi forstår som vold i nære relasjoner. Derfor hevder de også at denne typen vold bør forebygges og avdekkes i de samme instansene som avdekker andre former for vold og overgrep i familier. Våre funn støtter opp om en slik forståelse av fenomenet, da vi også finner sammenheng mellom voldsbruk og høy grad av kontroll fra foreldrene på flere områder i ungdommenes liv. Våre funn antyder at foreldres bruk av vold for å få kontroll over barna sine handler om strategier som ikke entydig er basert på foreldres landbakgrunn. Det kan snarere handle om oppdragerstrategier som er mindre hensiktsmessige, uavhengig av hvilken kultur de blir utøvd i. I en studie av foreldres oppdragerstil og bruk av fysisk og psykisk vold i oppdragerøyemed fant Rodriguez (2010) at foreldre som rapporterte en mer autoritær foreldrestil, og til dels de foreldrene som rapporterte en forsømmende foreldrestil, også rapporterte mer bruk av fysisk vold i forelder–barn-interaksjonen. Dette kan derfor tyde på at måten man håndterer forhandlinger om autonomi med sine barn på, har større sammenheng med foreldres oppdragerstil enn med etnisk tilhørighet. Forskning på kulturelle forskjeller i oppdragerstiler i ikke-vestlige land samt i minoritetsbefolkningen i USA og blant grupper med lavere sosioøkonomisk status viser større forekomst av autoritær foreldrestil (Smetana, 2017). Samtidig viser barn av foreldre som praktiserer en mer autoritativ foreldrestil, bedre helse og fungering, også i land der det tradisjonelt praktiseres en mer autoritær foreldrestil sammenliknet med for eksempel Norge og USA (Baumrind, Larzelere & Owens, 2010). Den samme forskningen viser også at det i veldig mange kulturer i ulike deler av verden er slik at foreldre i stor grad praktiserer foreldreskapet på en sensitiv, varm og passe kontrollerende måte, slik Baumrind beskriver den foretrukne autoritative foreldrestilen (Kim, Wang, Orozco-Lapray, Shen & Murtuza, 2013; Smetana & Ahmad, 2018). Forskning på norske etniske minoriteter har vist at foreldrene praktiserer en mer autoritær foreldrestil som innebærer mindre grad av autonomi for deres barn, fordi de opplever at det innad i deres kulturelle eller religiøse miljø forventes av dem at de skal oppdra sine

barn på en bestemt måte, som en respons på det som oppleves som en for ettergivende majoritetskultur (Smette & Rosten, 2019). Samtidig sier de samme foreldrene at de ønsker et tettere og mer tillitsbasert forhold til sine barn, noe som også innebærer mer autonomi for ungdommene (Smette & Rosten, 2019). Ifølge rapporten til Smette og Rosten opplever også foreldrene et press når det gjelder valget mellom å oppfylle kulturelle normer for oppdragelse og deres egne ønsker for sitt foreldreskap (Smette & Rosten, 2019). Altså kjemper foreldrene en kamp for autonomi i barneoppdragelsen, samtidig som barna deres, ut fra egne psykologiske behov, krever mer autonomi fra sine foreldre. Friberg og Bjørnset (2019) viser i en annen norsk studie at de mer restriktive foreldrepraksisene avtar med lengden på foreldrenes botid i Norge. Det skjer tilsynelatende en tilpasning i minoritetsforeldres oppdragerstil avhengig av hvor lenge de har bodd i Norge. Denne formen for tilpasning i foreldres utøvelse av kontroll har også blitt vist i internasjonale studier på andre etniske grupper (Fung et al., 2017). Rammene for autonomiutvikling, altså balansen mellom foreldres lydhørhet overfor barnas behov veid opp mot foreldres kontroll, viser seg å være en dynamisk størrelse som blir formet av samspillet mellom den kulturen man oppdrar barna i, og den kulturen man selv er oppdratt i.

En svakhet ved denne studien er at inndelingen basert på foreldres landbakgrunn ikke er presis nok, og dermed skjuler den sammenhenger som man kanskje ville ha funnet dersom inndelingen hadde vært mer nøyaktig. Den drøyt 70 prosent store andelen ungdom med norsk- eller nordiskfødte foreldre er nok veldig heterogen, og denne gruppen kan også representere ungdom med foreldre født i Norge som har en annen etnisk, kulturell eller religiøs bakgrunn enn den majoritetssamfunnet representerer. Dette sett i sammenheng med at mye av litteraturen som er referert i dette kapitlet, er fra USA og Canada samt andre steder i verden der ulike kulturelle normer og verdier eksisterer, gjør at funn og tolkninger må ses i lys av disse begrensningene og den vitenskapelige konteksten som preger feltet. Det er for eksempel fortsatt lite litteratur om etniske og religiøse minoriteter, og i hvor stor grad minoritetsforeldre utøver kontroll sammenliknet med foreldre fra majoritetskulturen. En annen svakhet ved litteraturen om foreldres kontroll og

ungdoms autonomiutvikling er at den i for liten grad omhandler sosial ulikhet og klassetilhørighet. Både i dette kapitlet og innenfor psykologisk forskning er det derfor fortsatt en litt begrenset forståelse av sammenhenger mellom foreldres kontroll og eventuelle sammenhenger med fysisk og psykisk avstraffelse. Mye av den kontrollen som er omtalt, kan også i ulik grad likne på psykisk vold, og fremtidig forskning bør i større grad fremskaffe kunnskap om grensedragningene mellom foreldrekontroll og psykisk vold.

I alt viser denne studien at norsk ungdom, uavhengig av foreldres landbakgrunn, opplever relativt liten grad av kontroll på de områdene vi har kartlagt i denne studien. Samtidig er det en liten, men sårbar gruppe som opplever enten fysisk vold, psykisk vold eller begge deler, og som i tillegg opplever høy grad av kontroll fra foreldrene i hverdagen. Denne gruppen er likt fordelt mellom kjønnene, og den er også relativt likt fordelt mellom grupper av ungdom som har foreldre fra ulike etniske minoriteter. Denne studien er den første som er gjort på en landsrepresentativ gruppe ungdommer, og den gir også således en indikasjon på ungdomsforeldres grad av kontroll og sammenhenger med vold i Norge.

Referanser

Aakvaag, H. F., Thoresen, S. & Øverlien, C. (2016). Vold og overgrep mot barn og unge – definisjoner og typologisering. I C. Øverlien, M.-I. Hauge og J.-H. Schulz (Red.), *Barn, vold og traumer. Møter med unge i utsatte livssituasjoner* (s. 265–280). Oslo: Universitetsforlaget.

Aquilino, W. S. & Supple, A. J. (2001). Long-term effects of parenting practices during adolescence on well-being: Outcomes in young adulthood. *Journal of Family Issues, 22*, 289–308.

Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monograph*, *4*(1, Pt. 2), 1–103.

Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance abuse. *Journal of Early Adolescence, 11*(1), 56–95.

Baumrind, D. (1996). The discipline controversy revisited. *Family Relations, 4*(4), 405–414.

Baumrind, D. (2005). Patterns of parental authority and adolescent autonomy. *New Directions for Child and Adolescent Psychology, 2005*(108), 61–69. https://doi.org/10.1002/cd.128

Baumrind, D., Lazerele, R. E. & Owens, E. B. (2010). Effects of preschool parents' power assertive patterns and practices on adolescent development. *Parenting: Science and Practice, 10*(3), 157–201.

Chuang, S. S. (2000). *Chinese mothers' parenting beliefs about the personal domain for young children* (Doktoravhandling). University of Rochester, New York.

Daddis, C. & Smetana, J. (2005). Middle-class African American families' expectations for adolescents' behavioural autonomy. *International Journal of Behavioral Development*, *29*(5), 371–381.

Deci, E. L. & Ryan, R. M. (1985). Intrinsic motivation and self-determination in human behavior. New York: Plenum.

Feldman, S. & Quatman, T. (1988). Factors influencing age expectations for adolescent autonomy: A study of early adolescents and parents. *Journal of Early Adolescence, 8*(4), 325–343.

Friberg, J. H. & Bjørnset, M. (2019). *Migrasjon, foreldreskap og sosial kontroll* (Fafo-rapport 2019:01). Oslo: Fafo.

Fung, J., Kim, J. J., Jin, J., Wu, Q., Fang, C. & Lau, A. S. (2017). Perceived social change, parental control, and family relations: A comparison of Chinese families in Hong Kong, Mainland China, and the United States. *Frontiers in psychology*, *8*, 1671.

Grolnick, W. S. & Pomerantz, E. M. (2009). Issues and challenges in studying parental control: Toward a new conceptualization. *Child Development Perspectives*, *3*(3), 165–170.

Hafstad, G. S. & Augusti, E.-M. (2019). *Ungdommers erfaringer med vold og overgrep i oppveksten. En nasjonal undersøkelse av norsk ungdom i alderen 12 til 16 år* (Rapport 4/19). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Haskett, M. E., Scott, S. S. & Fann, K. D. (1995). Child abuse potential inventory and parenting behavior: Relationships with high-risk correlates. *Child Abuse & Neglect, 19*(12), 1483–1495.

Jernbro, C. & Janson, S. (2016). *Våld mot barn 2016. En nationell kartläggning.* Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Jernbro, C. & Landberg, Å. (2018). *Det är mitt liv. Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Joussemet, M., Landry, R. & Koestner, R. (2008). A self-determination theory perspective on parenting. *Canadian Psychology, 49*(3), 194–200.

Kim, S. Y., Wang, Y., Orozco-Lapray, D., Shen, Y. & Murtuza, M. (2013). Does 'tiger parenting' exist? Parenting profiles of Chinese Americans and adolescent developmental outcomes. *Asian American Journal of Psychology, 4*(1), 7–18.

Lidén, H. & Bredal, A. (2017). *Fra særtiltak til ordinær innsats. Følgeevaluering av handlingsplanen mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet* (Rapport 2017:1). Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Maccoby, E. E. & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. I E. M. Hetherington (Red.), *Handbook of child psychology: Socialization, personality, and social development* (4. utg.). New York; Wiley.

Mossige, S. & Stefansen, K. (2016). *Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 200–2015* (NOVA-rapport 5/2016). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Myhre, M., Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (2015). *Vold og voldtekt i oppveksten. En nasjonal intervjuundersøkelse av 16- og 17-åringer.* (NKVTS-rapport 1: 2015). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Nucci, M. & Smetana, J. G. (1996). Mothers' concepts of young children's arenas of personal freedom. *Child Development, 1996*(67), 1870–1886.

Nucci, M. & Weber, E. K. (1995). Social interactions in the home and the development of the young children's development of the personal. *Child Development,* 66, 1438–1452.

Ravindran, N., Hu, Y., McElwain, N. L. & Telzer, E. H. (2020). Dynamics of mother–adolescent and father–adolescent autonomy and control during a conflict discussion task. *Journal of Family Psychology, 34*(3), 312–321. https://doi.org/10.1037/fam0000588

Rodriguez, C. M. (2010). Parent-child aggression: Association with child abuse potential and parenting style. *Violence and Victims, 25*(6), 728–741.

Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*, 68–78. https://doi.org/10.1037110003-066X.55.1.68

Smetana, J. G. (1995a). Context, conflict, and constraint in parent-adolescent authority relationships. I M. Killen & D. Hart (Red.), *Morality in everyday life: Developmental perspectives* (s. 225–255). Cambridge, MA: Cambridge University Press.

Smetana, J. G. (1995b). Parenting styles and conceptions of parental authority during adolescence. *Child Development, 66*, 299–316.

Smetana, J. G. & Chuang, S. (2001). Middle-class African American parents' conceptions of parenting in the transition to adolescence. *Journal of Research on Adolescence, 11*, 177–198.

Smetana, J. G. (2002). Culture, autonomy, and personal jurisdiction in adolescent-parent relationships. *Advances in Child Development and Behavior, 29*, 51–87.

Smetana, J. G. (2017). Current research on parenting styles, dimensions, and beliefs. *Current Opinion in Psychology, 15*, 19–25.

Smetana, J. G. & Ahmad, I. (2018). Heterogeneity in perceptions of parenting among Arab refugee adolescents in Jordan. *Child Development,* 5, 1786–1802.

Smette, I. & Rosten, M. G. (2019). *Et iakttatt foreldreskap. Om å være foreldre og minoritet i Norge* (NOVA-rapport nr. 3/2019). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Socialstyrelsen. (2007). Frihet och ansvar. En undersökning om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma över sina liv. Artikkelnummer 2007-131-27. Stockholm: Socialstyrelsen.

Thoresen, S., Myhre, M., Wentzel-Larsen, T., Aakvaag, H. F. & Hjemdal, O. K. (2015). Violence against children, later victimisation, and mental health: A cross-sectional study of the general Norwegian population. *European journal of psychotraumatology*, *6*(1), 26259.

KAPITTEL 9

Ungdoms voldsutsatthet og foreldres landbakgrunn

Patrick Lie Andersen

NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet

Ingrid Smette

Universitetet i Oslo

Anja Bredal

NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet

Abstract: Earlier studies from the Nordic countries have shown that youth from immigrant backgrounds are more likely to be exposed to parental violence compared with non-immigrant youth. However, few studies have investigated differences on a more detailed level and analyzed the risk after parents' country of origin. Moreover, to what extent cultural, psychosocial, stress and resource-based factors can account for a relationship between parents' country of origin and youths' exposure to violence has not been investigated in a Norwegian context. Therefore, we first examine the prevalence of fear of and exposure to violence among young people from different immigrant backgrounds. Then we control for various factors that can be related to country differences. We use data from the Young in Oslo survey from 2018, a school-based self-report study conducted among youth aged 16–19. In the analyses, we distinguish between youth from major immigration countries and those from other geographic regions. Overall, and in line with earlier research, we find that a higher proportion of youth with immigrant backgrounds fear violence and have been subjected to violence by someone in the family, compared to youth with two Norwegian-born parents. However, the results show large variation in the level of exposure after parents' country of origin. In addition, the results indicate that this variation is largely related to families' socio-economic resources, but also, to some extent, family structure (parents living together or not). Few socio-economic resources and a weak economic situation indicate a higher exposure risk for all youth, including those with Norwegian-born parents. Even after controlling for socio-economic resources, family structure and religious affiliation, there is a higher risk of violence among youth with origin from some countries and regions.

Keywords: parental violence, parental abuse, youth, immigrants, country of origin, religion, social inequality

Sitering av denne artikkelen: Andersen, P. L., Smette, I. & Bredal, A. (2020). Ungdoms voldsutsatthet og foreldres landbakgrunn. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge* (Kap. 9, s. 167–195). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. https://doi.org/10.23865/noasp.99.ch9

Introduksjon

Dette kapitlet handler om ungdoms frykt for og erfaring med vold fra familiemedlemmer. Tidligere forskning har påvist høyere grad av voldsutsatthet blant ungdom med innvandrerbakgrunn generelt (Bakken, 2018; Hafstad & Augusti, 2019) og blant ungdom med «ikke-vestlig» innvandrerbakgrunn spesielt (Mossige & Stefansen, 2016) når man har sammenliknet med den øvrige ungdomsbefolkningen. Det foreligger imidlertid ikke studier av voldsutsatthet med mer finmaskede inndelinger av innvandrerbakgrunn. I dette kapitlet undersøker vi derfor om det er sammenhenger mellom voldserfaringer og det å ha foreldre med bestemte landbakgrunner. I tillegg undersøker vi hva som kan ligge til grunn for slike sammenhenger ved å se på om en eventuell betydning av landbakgrunn i hovedsak relaterer seg til andre kjente risikofaktorer for voldsutsatthet.

Et grunnpremiss for analysene er at foreldre som har innvandret fra samme land, kan ha noen felles erfaringer. Som mål i en spørreundersøkelse kan dermed landbakgrunn fange opp flere forhold som har betydning for det fenomenet vi er interessert i – om ungdom har blitt utsatt for vold fra voksne i familien, eller om de frykter å bli utsatt for vold i familien. Det kan dreie seg om idealer for barneoppdragelse knyttet til kultur eller religion, eller om erfaringer med utspring i selve migrasjonen, altså hvordan og hvorfor gruppen kom til Norge. I tillegg – eller alternativt – kan landbakgrunn fange opp typiske «samfunnssituasjoner», for eksempel om familier fra enkelte land har vanskelige bolig- eller arbeidssituasjoner, har lite sosialt nettverk eller opplever diskriminering.

Det å undersøke variasjon i ungdoms voldsutsatthet etter foreldres landbakgrunn er viktig av flere grunner. Det kan bidra til å nyansere eksisterende kunnskap om høyere utsatthet for vold blant barn av innvandrere generelt, og det kan bidra til å avlive feilaktige antakelser om hvem som er mest utsatt. Mer differensierte analyser kan også gi en bedre forståelse av hvorfor noen utsettes mer enn andre, og de kan dermed gi grunnlag for mer treffsikre tiltak.

Et skritt mot økt forståelse er en nyansering av brede kategorier som «innvandrerbakgrunn» og «ikke-vestlige innvandrere». Vi vil derfor kartlegge hvordan voldsutsatthet henger sammen med et mer detaljert mål på landbakgrunn enn man har hatt mulighet til å bruke tidligere.

Videre vil vi undersøke betydningen av tre faktorer som statistisk sett kan bidra til å forklare eventuelle sammenhenger mellom voldsutsatthet og frykt for vold på den ene siden og landbakgrunn på den andre siden. Den første faktoren handler om begrensninger eller utfordringer knyttet til materielle forhold, som svak familieøkonomi og vanskelige bolig- og arbeidsforhold. Den andre faktoren er familierelasjoner, der vi utforsker om høyere forekomst av samlivsbrudd og eneforsørgere i enkelte grupper kan bidra til å forklare voldsutsatthet blant ungdom. En tredje faktor er religion. Vi undersøker om en eventuell betydning av foreldres landbakgrunn først og fremst handler om variasjoner i religiøs tilhørighet.

Kapitlet bygger på data fra spørreundersøkelsen Ung i Oslo 2018, som ble gjennomført på nesten alle videregående skoler i Oslo, og hvor rundt 11 000 respondenter i alderen 16–19 år deltok.

Hvor vanlig er det at ungdom frykter eller blir utsatt for vold fra foreldrene?

De siste 40–50 årene har holdningen i Norge til fysisk avstraffelse som ledd i oppdragelsen gått fra aksept for mildere typer vold til nulltoleranse for alle former for vold (Janson, Jernbro, & Långberg, 2011 i Sommerfeldt, Hauge, & Øverlien, 2014). I tråd med holdningsendringen viser tall fra norske undersøkelser at foreldres vold mot barn og ungdom har blitt mindre vanlig over tid. I Mossige og Stefansens landsrepresentative Ung-Vold-studie (Mossige & Stefansen, 2016) fant man en nedgang i andelen 18–19-åringer som hadde opplevd vold fra foreldrene. Mens det i 2007 var 25 prosent som oppga utsatthet for vold i løpet av oppveksten, var tilsvarende tall 21 prosent i 2015. Undersøkelsen viste imidlertid at omfanget av grov vold, som å ha fått juling eller å ha blitt slått med knyttneven eller en gjenstand, ikke hadde avtatt i samme periode. Både i 2007 og i 2015 var det om lag 6 prosent av ungdommene som hadde opplevd grov vold fra foreldre. Det er altså omfanget av den milde volden som har avtatt.

Tross en utvikling i riktig retning er det likevel mange foreldre som utsetter barna sine for vold, eller som får ungdom til å være redde for vold. I Ung i Oslo 2018 ble deltakerne spurt om de hadde blitt utsatt for vold fra voksne i familien, og om de var redde for å bli utsatt for vold i

familien (Bakken, 2018). Analysene viste at 6 prosent av ungdommene i alderen 13 til 19 år var svært (2 prosent) eller litt (4 prosent) redde for å bli utsatt for vold. Ungdommene ble også spurt om en voksen i familien hadde slått dem med vilje i løpet av det siste året. 9 prosent svarte at de hadde opplevd dette, hvorav 5 prosent sa at det hadde skjedd én gang, mens rundt 3,5 prosent sa at det hadde skjedd to ganger eller oftere. I ungdomsundersøkelsen om erfaringer med vold og overgrep (UEVO-studien), gjennomført blant skoleungdom i alderen 12 til 16 år i 2018, fant Hafstad og Augusti (2019) at 19 prosent hadde opplevd vold fra foreldrene i oppveksten, mens 4 prosent hadde opplevd det som forskerne kategoriserer som alvorlig vold. Nivået er nokså likt det Mossige og Stefansen fant i UngVold-studien, der man også undersøkte forekomst i løpet av hele oppveksten. Dette til tross for at UEVO-utvalget var noe yngre enn utvalget i UngVold-studien.

Den tidligere forskningen (Hafstad & Augusti, 2019; Mossige & Stefansen, 2016) viser at det er systematiske forskjeller i utsatthet. Noen av risikofaktorene det pekes på, er vanskelige levekår (indikert med for eksempel lav sosioøkonomisk status, lav inntekt, dårlig økonomi), stress hos eller konflikt mellom foreldrene, brudd i familierelasjonene, psykiske og rusrelaterte problemer blant foreldrene, at foreldrene selv har blitt utsatt for vold, samt strenge oppdragerstiler. Det er også kjent at de som utsettes for vold, ofte eksponeres for flere risikofaktorer (Hafstad & Augusti, 2019, s. 19).

En annen risikofaktor for å oppleve vold i familien som belegges i flere av de nyere norske studiene, som UngVold, Ung i Oslo og UEVO, er innvandrerbakgrunn. UngVold-studien viste at ikke-vestlig bakgrunn (foreldre født i Asia, Afrika og Sør-Amerika) er relatert til høyere utsatthet for vold i familien (Mossige & Stefansen, 2016). Den siste Ung i Oslo-undersøkelsen (Bakken, 2018) viser at ungdom med innvandrerbakgrunn er mer utsatt for vold, og at nær dobbelt så mange av dem er redde for å bli utsatt for vold i familien, sammenliknet med ungdom med norskfødte foreldre. I en litteraturgjennomgang av nordiske studier fant man også flere indikasjoner på at ungdom med innvandrerbakgrunn er mer utsatt for vold fra foreldrene enn ungdom med majoritetsbakgrunn (Sommerfeldt et al., 2014). Det er altså flere undersøkelser som viser at ungdom

med innvandrerbakgrunn er overrepresentert blant dem som er mest utsatt for foreldrevold.

Risikofaktorer i familier med innvandrerbakgrunn

Som nevnt innledningsvis er foreldres landbakgrunn (her forstått som foreldres fødeland) et mål som kan fange opp flere bakenforliggende forhold, først og fremst knyttet til foreldrene, men også til ungdommene.

En første mulighet er at foreldres landbakgrunn fanger opp kulturelle idealer eller praksiser som gir økt risiko for voldsutøvelse mot barn og unge. Foreldre med bakgrunn fra land der fysisk disiplinering anses som en akseptabel del av barneoppdragelsen, kan dermed tenkes å fortsette med å oppdra barn på samme måte etter migrasjon (Sommerfeldt et al., 2014). I en kvalitativ studie av minoritetsforeldre i Norge (Smette & Rosten, 2019) kom det frem at en del av informantene hadde opplevd fysisk vold fra foreldre både i hjemlandet og i Norge, noe de forklarte med at foreldrene deres var vant til det fra sitt hjemland. Selv var de opptatt av ikke å videreføre dette når de skulle oppdra egne barn, men de bekreftet at vold som ledd i oppdragelsen forekom i andre familier med samme landbakgrunn. Dette innebærer at foreldreoppdragelsesidealene kan «henge igjen» og trolig varierer mellom foreldre med ulike landbakgrunner. Blant annet kan dette gjelde hvor mye kontroll av barn og ungdoms autonomi som anses som nødvendig. Augusti og Hafstads analyser i kapittel 8 (Augusti og Hafstad, 2020) viser at noen typer foreldrekontroll er mer utbredt blant ungdom med foreldre født utenfor Europa enn blant øvrige unge i befolkningen. Dermed kan foreldrekontroll være noe av det som fanges opp av landbakgrunn og noe som kan bidra til å forklare økt voldsutsatthet for ungdom fra enkelte land.

Et annet forhold som kan fanges opp av målet «foreldres landbakgrunn», er en bestemt type migrasjonshistorie. Noen innvandrergrupper har kommet til Norge for å få beskyttelse fra utrygghet, undertrykking eller krig i hjemlandene. Andre grupper har kommet først og fremst som arbeidsinnvandrere. Ulike migrasjonshistorier kan innebære ulike erfaringer. Noen har for eksempel opplevd traumer som kan disponere for

vanskelige familiesituasjoner i Norge (Johansen & Varvin, 2019), noe som igjen kan øke risikoen for utrygghet eller vold.

Denne typen forklaringer, som har med kultur eller migrasjonshistorie å gjøre, settes ofte opp mot forklaringer som handler om materielle levekår eller fattigdom. Fra omfangsstudier (Hafstad & Augusti, 2019; Mossige & Stefansen, 2016; Sommerfeldt et al., 2014) er det kjent at vanskelige levekår kan være en faktor med betydning for voldsutsatthet. Denne sammenhengen forklares blant annet med at frustrasjon og bekymringer er høyere i familier med få materielle ressurser, og at dette så er det som faktisk utløser volden. Mange livssituasjoner kan bli mer utfordrende på grunn av forhold som arbeidsledighet, lav inntekt og usikker boligsituasjon, og dette kan igjen bidra til at de voksne i familiene får dårligere selvfølelse, opplever mer stress eller utvikler konfliktfylte relasjoner (Sommerfeldt et al., 2014, s. 31). At slike forklaringer kan være aktuelle i våre analyser, underbygges av at innvandrerbefolkningen i Norge har generelt dårligere levekår sammenliknet med majoritetsbefolkningen. Flere i innvandrerbefolkningen har for eksempel lav inntekt og opplever trangboddhet (Vrålstad & Wiggen, 2017), men her er det også store forskjeller mellom innvandrere fra forskjellige land. Når lav inntekt eller annen materiell knapphet fremsettes som forklaring, så er det altså ikke holdninger eller egenskaper man har med seg fra hjemlandet, som medfører risiko for å bruke eller true med vold. I stedet handler det om at mange som kommer fra samme land, befinner seg i samme type fattigdoms- eller lavinntektssituasjon i landet de har innvandret til, og at det er den nåværende situasjonen som innebærer en risiko.

En annen faktor som kan bidra til å forklare forskjeller i ungdommenes voldsutsatthet, er om familiene har vært gjennom et samlivsbrudd. Skilsmisse er en kjent risikofaktor fra mer generell forskning på vold i familier (Anderson, 2014), men dette har hittil ikke vært mye diskutert i litteraturen om vold i innvandrerfamilier. Studier viser en tydelig sammenheng, selv om årsaksrekkefølgen ikke alltid er like opplagt. Konflikt eller vold kan ha forårsaket samlivsbruddet, men det kan også være at konflikter eskalerer etter at foreldrene har flyttet fra hverandre. I den internasjonale forskningslitteraturen kobles samlivsbrudd til en rekke negative utfall for både foreldrene og barn. Blant annet vises det til at aleneforeldre oftere

utsetter barn for fysisk mishandling og vold, og at samlivsbrudd har sammenheng med blant annet svekkede forelder–barn-relasjoner, partnervold og sinne mot partner (Anderson, 2014).

Disse funnene blir relevante i vår sammenheng, siden tidligere forskning tilsier at opprinnelsesland har betydning for familiestruktur i bosettingslandet – altså om ungdom har opplevd skilsmisse, om de har fått nye steforeldre, eller om de bor med kun den ene forelderen. Analyser av norske registerdata om skilsmisse (Wiik, 2015) viser ulike mønstre avhengig av om personene er født i Norge eller i utlandet, og av om foreldreparene har bakgrunn fra samme eller forskjellige land. Risikoen for samlivsbrudd er like høy for majoritetsbefolkningen som for norskfødte med innvandrerbakgrunn, mens den er lavere dersom begge parter er innvandrere.

I tillegg er det noe dokumentasjon på at skilsmisse er vanligere blant innvandrere fra noen land, for eksempel Somalia, sammenliknet med andre land (Friberg & Bjørnset, 2019). Det kan være flere grunner til disse mønstrene. En mulighet er at samlivsbrudd bunner i utfordringer som er mer vanlige for innvandrere fra enkelte land, for eksempel sosioøkonomiske belastninger over tid eller konflikter knyttet til om mødrene og fedrene har ulike kulturelle orienteringer, normer og idealer. En svensk studie (Darvishpour, 2002) trakk frem at motsetninger mellom svenske likestillingsidealer og et mannsdominert kjønnsrollemønster i iranske innvandrerfamilier var en kime til konflikt innad i mange familier. Darvishpour (2002) pekte tidlig på 2000-tallet på dette som en forklaring på høyere skilsmissetall i denne gruppen. Samtidig vet vi at skilsmisse er sosialt stigmatisert i flere grupper, særlig for kvinner (se Bredal 2020, kapittel 3 i denne boken). Grunnen til at samlivsbrudd trekkes inn når vi analyserer vold og trusler, er ikke bare at det er ulik forekomst av samlivsbrudd i ulike innvandrergrupper. Det er også fordi rammene for og betydningen av samlivsbrudd kan variere mellom land, blant annet mellom land der skilsmisse er stigmatisert, og der det er vanlig og akseptert.

En tredje faktor som kan bidra til å forklare landvariasjon i unges voldsutsatthet, er religion. Friberg og Bjørnset (2019) har pekt på at religion tradisjonelt sett har handlet om regulering av sosiale relasjoner. I deres undersøkelse fant de at grad av religiøsitet hos foreldrene var relatert til strenge restriksjoner overfor ungdom. I offentligheten brukes

gjerne religion som forståelsesramme for vold som defineres som æresrelatert, mens man i forskningslitteraturen er mer forsiktig med å betrakte religion som forklaring (Beller, Kröger & Hosser, 2019). Et synspunkt er at religion ikke er den utløsende faktoren, men at æresrelatert vold først og fremst har sammenheng med øvrige kulturelle og tradisjonelle praksiser (Elakkary et al., 2014). Med bakgrunn i den omdiskuterte betydningen av religion er det i alle fall nærliggende å argumentere for at man også bør trekke inn religion når man skal undersøke ungdoms frykt og utsatthet for vold fra familien. Det kan da være aktuelt å undersøke forbindelsen mellom foreldres landbakgrunn, religion og voldsutsatthet, ettersom innvandrerfamilier fra enkelte land i stor grad har andre typer religiøse tilhørigheter enn mange i majoritetsbefolkningen.

Data og metode

Ung i Oslo 2018 hadde som formål å undersøke oppvekstsituasjon blant ungdom i Oslo. Det ble stilt en rekke spørsmål om hvordan ungdommene har det, hva de gjør på fritiden, hvordan de opplever egen helse, hvilken relasjon de har til skolen, foreldrene og vennene sine, rusmiddelbruk, problematferd og sosialt engasjement. Studien omfattet elever fra alle trinn på ungdomsskole og videregående skole. I våre analyser bruker vi imidlertid kun svar fra videregående, fordi flere av spørsmålene bare ble stilt der. Her har man svar fra 10 825 elever fra 28 skoler, hvorav fem privatskoler (for detaljer, se Bakken, 2018). Respondenter som var eldre enn 19 år (320 personer), er tatt ut fordi de på mange måter skiller seg ut fra de øvrige respondentene. De som ikke har besvart alle spørsmålene vi bruker, er også ekskludert. Vårt materiale omfatter dermed mellom 8771 og 8822 unge i alderen 16 til 19 år.

Undersøkelsen var nettbasert og ble gjennomført i skoletiden. Elevene fikk én skoletime til å fylle ut skjemaet. Svarprosenten var på 65 prosent på videregåendetrinnet. I likhet med alle andre Ungdata-undersøkelser har dataene fra Ung i Oslo 2018 gjennomgått en kvalitetssikring der man identifiserer og «vasker bort» useriøse besvarelser.

I analysene bruker vi to mål for vold i familien. Begge er «grove» mål i den forstand at de enten spør om vold generelt eller om en spesifikk type

fysisk vold, som å bli slått. Ungdommene kunne ikke angi hvem i familien de fryktet vold fra, eller hvem i familien som hadde utsatt dem for vold. Det første målet var «frykt for å bli utsatt for vold i familien». Her ble ungdommene spurt om de var redde for å bli utsatt for vold i fire ulike kontekster, det vil si «i sentrum», «i området der de bor» «på skolen» og «i familien». Det er det siste alternativet, «i familien», vi ser på her. I analysene skiller vi mellom de som svarte «litt redd» eller «svært redd», kontra de som sa «nei, aldri».

Det siste målet var «å ha vært utsatt for vold». Her var spørsmålene som følger: «Tenk på de siste tolv månedene. Har en voksen i familien din slått deg med vilje?». Her kunne respondentene velge mellom kategoriene «nei, aldri», «ja, 1 gang», «2–4 ganger», «5–10 ganger» og «mer enn 10 ganger». I analysen skiller vi mellom de som ikke hadde blitt slått, og de som hadde blitt slått minst én gang.

Foreldres landbakgrunn ble målt med spørsmål om fødeland. Hvis respondentene oppga at minst én av foreldrene var født i utlandet, fikk de spørsmål om hvilket land moren og faren var født i. Her fikk de presentert åpne felt for å skrive inn begge landene. Vi har definert landbakgrunn på følgende vis: Hvis respondentene oppga at begge foreldrene var født i samme land, ble dette landet valgt som landbakgrunn. Hvis mor eller far var fra Norge, så var det den utenlandske forelderens fødeland som definerte landbakgrunnen. Hvis begge foreldrene var født i utlandet, men i forskjellige land, valgte vi enten morens eller farens land på bakgrunn av en tilfeldig sortering. Blant disse fikk halvparten morens land, og halvparten fikk farens land. Denne måten å definere landbakgrunn på er delvis pragmatisk begrunnet. En grunn er at vi får flere respondenter i samtlige landkategorier og dermed nok statistisk styrke til å analysere flere av dem. Av samme grunn bruker vi en kombinasjon mellom enkeltland og geografiske landområder basert på FNs statistiske landgruppeinndeling M49[1] (United Nations, 2019). Vi valgte først ut de landbakgrunnene

1 Det er flere varianter i FNs M49. Her har vi tatt utgangspunkt i en inndeling med følgende nivå: Northern Africa, Eastern Africa, Middle Africa, Southern Africa, Western Africa, Caribbean, Central America, South America, Northern America, Central Asia, Eastern Asia, South-eastern Asia, Southern Asia, Western Asia, Eastern Europe, Northern Europe, Southern Europe, Western Europe, Australia and New Zealand, Melanesia, Micronesia & Polynesia.

som hadde mer enn hundre respondenter. De resterende respondentene ble så tilordnet landgrupper som vi laget med utgangspunkt i M49-inndelingen. Fordi det var for få respondenter innen enkelte landgrupper, og for ikke å ende opp med for mange kategorier, slo vi sammen kategorier slik at vi ble sittende igjen med følgende grupper: «Nord- og Vest-Europa, Nord-Amerika, Oceania», «Europa (Sør/Øst)», «MENA (Midtøsten/Nord-Afrika)», «Afrika (Sør/Vest/Øst)», «Sør-Amerika/Karibia», «Asia (Vest/Sentral/Sør)» og «Asia (Øst/Sørøst)».

Vi inkluderer flere variabler som måler ungdommenes sosiale bakgrunn. For å måle den økonomiske og ressursmessige situasjonen i familiene bruker vi to mål. Subjektivt opplevd *familieøkonomi* ble målt ved å spørre: «Har familien din hatt god eller dårlig råd/økonomi de siste to årene?» Her kunne de velge mellom disse svaralternativene: «Vi har hatt god råd hele tiden.», «Vi har stort sett hatt god råd.», «Vi har verken hatt god råd eller dårlig råd», «Vi har stort sett hatt dårlig råd» og «Vi har hatt dårlig råd hele tiden».

I tillegg inkluderer vi en variabel om familiens *sosioøkonomiske ressurser* som ble utviklet i forbindelse med en studie av sosial ulikhet i unges liv (Bakken, Frøyland, & Sletten, 2016). For å lage dette målet brukes flere spørsmål om familienes økonomiske og kulturelle ressurser, som antall biler, ferier, datamaskiner, bøker, hvorvidt ungdommene har eget soverom, og om foreldrene har høyere utdanning. Målene for økonomiske og kulturelle ressurser ble så kodet om og kombinert i et samlemål fra 0 til 3, hvor lave verdier indikerer få økonomiske og kulturelle ressurser, mens høye verdier tilsier mange ressurser.

For å fange opp *religiøs tilhørighet* ble følgende spørsmål stilt: «Hvilken religion eller trosretning tilhører du?» Svaralternativene var disse: «Jeg tilhører ingen religion eller trosretning», «Kristendommen», «Islam», «Hinduismen», «Buddhismen» og «Annet».

Vi inkluderer også et mål på *familiestruktur*. Respondentene ble spurt «Hvilke voksne bor du sammen med nå?» De fikk følgende svaralternativer: «Jeg veksler mellom å bo hos mor og far», «Jeg bor sammen med begge foreldrene mine», «Jeg bor sammen med den ene av foreldrene mine og en stemor eller stefar», «Jeg bor kun sammen med den ene av foreldrene mine» og «Annet». I analysene bruker vi alle svaralternativene

som dummyvariabler, der de som bor med begge foreldrene, utgjør referansekategorien.

Analyser

Vi presenterer først fordelingen på alle variablene som brukes i analysene. Dette ser vi i tabell 1. De respondentene som ikke hadde besvart alle spørsmålene vi bruker, er ekskludert i analysene. En slik «listwise deletion» kan gi skjevhet i datamaterialet ettersom enkelte grupper av ungdom hopper over spørsmål oftere enn andre. Det gjelder for eksempel gutter, yngre respondenter, de med lave karakterer, de med få hjemlige ressurser og de med utenlandsfødte foreldre. Vi vurderer imidlertid at frafallet ikke er så stort at det gir misvisende resultat.

De avhengige variablene er kategoriske, det vil si at de er forenklet til å skille mellom de som frykter og de som ikke frykter vold i familien, og mellom de som har vært utsatt for og de som ikke har vært utsatt for vold i familien. For å undersøke hvordan forklaringsvariabelen vår – landbakgrunn – virker inn på disse utfallene, bruker vi logistiske regresjonsanalyser. En generell utfordring med logistisk regresjon er at koeffisientene kan være vanskelige å fortolke. I tillegg stilles det spørsmål om man i det hele tatt kan sammenlikne estimater på tvers av modeller og mellom grupper med logistiske modeller (se f.eks. Mood, 2010). Vi har derfor beregnet gjennomsnittlige marginaleffekter (average marginal effects, AME), som er en løsning på begge disse problemene. Slike mål er enklere å fortolke enn logistiske regresjonskoeffisienter, ettersom de uttrykker endring i sannsynligheten for utfallene i prosentpoeng.

Resultater

I tabell 1 ser vi fordelingene til alle respondentene på de variablene som inngår i analysene. I analysene av frykt for vold har vi 8772 respondenter, mens det er 8822 i analysene av voldsutsatthet. Med unntak av subjektiv familieøkonomi og sosioøkonomiske ressurser (som er variabler med flere verdier) ser vi prosentfordelingen på de ulike variablene i analysene våre.

Først ser vi at 5,6 prosent sier at de er redde for å bli utsatt for vold i familien, og at 7,7 prosent har blitt utsatt for vold fra en voksen i familien i løpet av det siste året. Tabellen viser også at variablene er moderat korrelert med en Pearsons *r* på 0,35. Selv om mange av de som utsettes for trusler også har opplevd vold så er det ikke et én-til-én-forhold. Dernest ser vi fordelingen på landbakgrunnsvariabelen. I utvalget har 56 prosent to norskfødte foreldre. Den nest største kategorien er de med foreldre fra «Nord- og Vest-Europa, Nord-Amerika, Oceania», som omfatter 7 prosent. Den tredje største gruppen, 5 prosent, er de med foreldre fra Pakistan. Etter dette følger «Europa (Sør/Øst)» med 4,5 prosent, «Sri Lanka» med 3,1 prosent, «Afrika (Sør/Vest/Øst)» med 2,8 prosent og «Somalia» med 2,4 prosent. For resten av landene ligger andelene som regel mellom 1 og 2 prosent.

Tabell 1. Deskriptiv statistikk – alle variabler.

Variabel	Prosent, gjennomsnitt og median	Antall
Redd vold i familien (N = 8772)	5,6 %[a]	491
Utsatt for vold fra noen i familien (N = 8822)	7,7 %[a]	680
Norge	55,8 %	4903
Nord- og Vest-Europa, Nord-Amerika, Oceania	7,1 %	630
Europa (Sør/Øst)	4,5 %	392
MENA (Midtøsten/Nord-Afrika)	1,5 %	127
Afrika (Sør/Vest/Øst)	2,8 %	252
Asia (Vest/Sentral/Sør)	1,8 %	161
Asia (Øst/Sørøst)	1,8 %	160
Sør-Amerika/Karibia	2,0 %	176
Polen	1,2 %	109
Storbritannia	1,2 %	105
Tyrkia	1,4 %	120
Marokko	1,6 %	136
Somalia	2,4 %	203
Sri Lanka	3,1 %	271
Filippinene	1,4 %	122
Irak	1,2 %	103
Iran	1,2 %	100
Pakistan	5,0 %	433
Vietnam	1,5 %	135
USA	1,5 %	133

Variabel	Prosent, gjennomsnitt og median	Antall
Subjektiv familieøkonomi (god råd hele tiden = 1, dårlig råd hele tiden = 5)	1.8($\bar{x}$), 2(M)	
Sosioøkonomiske ressurser (få = 0, mye = 3)	2,1($\bar{x}$), 2,3(M)	
Bor: veksler hos mor og far	13,1 %	1149
Bor: med begge foreldrene mine	64,8 %	5684
Bor: med den ene forelderen og stemor/stefar	5,0 %	439
Bor: med kun én forelder	14,0 %	1228
Bor: annet	3,0 %	263
Religion: ingen	41,4 %	3632
Religion: kristendommen	37,0 %	3246
Religion: islam	14,7 %	1289
Religion: hinduismen	2,6 %	228
Religion: buddhismen	1,2 %	877
Religion: annet	3,1 %	263

[a]korrelasjon mellom «redd for vold i familien» og «utsatt for vold fra noen i familien»: r = 0.35 $\bar{x}$ = gjennomsnitt, M = *median.*

I bolken med økonomivariabler ser vi først at gjennomsnittet på variabelen «subjektiv familieøkonomi» er 1,8 (standardavvik [SD] = 0,97, median = 2). Det betyr at de fleste har svart at de enten har hatt god råd hele tiden eller stort sett god råd. På samlemålet for sosioøkonomiske ressurser er gjennomsnittet 2,1 (SD = 0,63, median = 2,3). Når minimum og maksimum er henholdsvis verdiene null og tre, betyr det at de aller fleste skårer høyt på dette ressursmålet. Når vi ser på familiestruktur, så bor nesten to av tre hos begge foreldrene sine. En mindre gruppe på 14 prosent bor hos kun én av foreldrene, og 13 prosent veksler mellom å bo hos mor og far. 5 prosent bor hos den ene forelderen med en stemor eller stefar, mens 3 prosent bor med andre enn foreldrene. Til sist ser vi at majoriteten av ungdommene, 41 prosent, sa at de ikke tilhører noen religion, mens 37 prosent tilhører kristendommen. Andelene for islam, hinduismen og buddhismen er henholdsvis 15, 3 og 1 prosent, mens 3 prosent svarte «annet».

I tabell 2 ser vi resultatene fra analysene av «frykt for vold i familien». Her er det gjort fem logistiske regresjonsanalyser.[2] I den første modellen er kun land og landområde inkludert. Vi ser at ungdom fra en rekke områder har høyere sannsynlighet for å frykte vold i familien,

2 Fulle regresjonsmodeller med alle standardfeil finnes som tabell 2b i appendiks.

sammenliknet med ungdom fra andre områder. Resultatene fra denne analysen kan også ses i figur 1. I modell 1 ser vi de høyeste estimatene for land og landområder i Asia samt for kategoriene «Europa (Sør/Øst)» og «Afrika (Sør/Vest/Øst)». Riktignok er det en del usikkerhet omkring estimatene. Disse er illustrert i konfidensintervallene som representeres av den horisontale linjen rundt punktestimatene. Grunnen til at usikkerheten rundt estimatene varierer, er at antallet observasjoner i hver gruppe varierer. Når konfidensintervallene overlapper mye, er ikke estimatene signifikant forskjellige fra hverandre. Det er derfor ikke sikkert at nivået er høyere for de med tyrkiske foreldre enn for de med foreldre fra Storbritannia. Likevel ser vi noen signifikante forskjeller også. Noen av disse forskjellene gjelder for land og landområder innenfor kategorier som tidligere forskning har betegnet som «vestlig» og «ikke-vestlig». Blant vestlige land ser vi for eksempel et høyere estimat for kategorien «Europa (Sør/Øst)» enn for «Nord- og Vest-Europa, Nord-Amerika, Oceania», mens for ikke-vestlige land er for eksempel sannsynligheten for å være redd for å bli utsatt for vold høyere for ungdom med foreldre fra Sri Lanka og Filippinene enn for ungdom med foreldre fra Iran og Tyrkia.

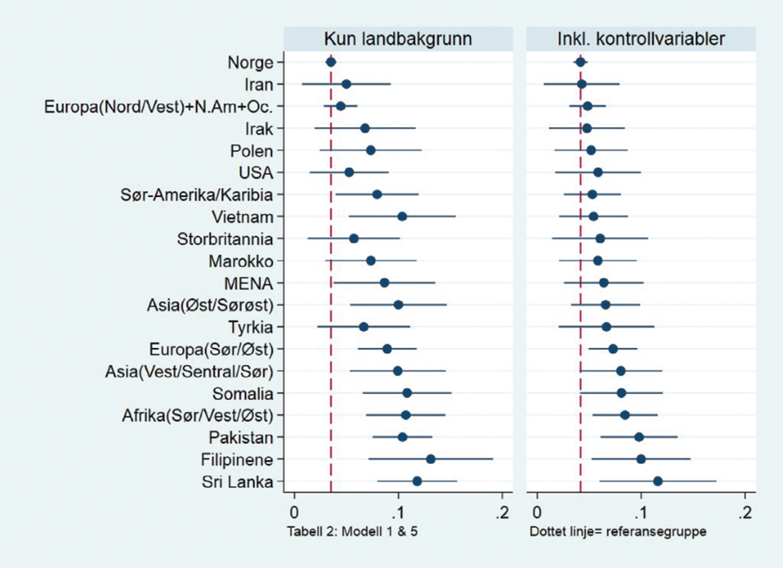
I den neste kolonnen har vi inkludert mål på familieøkonomi og sosioøkonomiske ressurser. Kontrollert for landbakgrunn er sannsynligheten for å være redd for vold i familien høyere jo dårligere man vurderer familieøkonomien, og jo mindre sosioøkonomiske ressurser familien har. Vi ser at forskjellene har blitt mindre mellom referansegruppen, altså de med to norskfødte foreldre og de med foreldre som er født i andre land. Vi ser også at modellen som har disse variablene inkludert, forklarer mer av variasjonen i ungdoms frykt for å oppleve vold i familien enn modellen med bare landbakgrunn. Dette innebærer at dersom vi sammenlikner ungdom med tilsvarende «familieøkonomiske» bakgrunner, så blir utslagene av innvandrerbakgrunn mindre. Estimatene for en del av landbakgrunnene er likevel høyere enn for referansegruppen. Tross lik sosioøkonomisk bakgrunn har for eksempel ungdom med foreldre fra «Sør- og Øst-Europa» 3 prosentpoeng høyere sannsynlighet for å frykte vold i familien sammenliknet med referansegruppen. Tilsvarende estimat for «Afrika (Sør/Vest/Øst)» er 4,2, mens det er 4 for «Asia (Øst/Sørøst)», 5,3 for «Sri Lanka», 6,2 for «Filippinene» og 3,6 for «Pakistan».

Tabell 2. Frykt for vold i familien etter ulike bakgrunnsfaktorer.

	(1) Land	(2) SØS/ Familie-økonomi	(3) Familie-struktur	(4) Religion	(5) Full modell
Norge (ref.)					
Nord- og Vest-Europa, Nord-Amerika, Oceania	0,009	0,009	0,008	0,009	0,007
Europa (Sør/Øst)	0,054***	0,030*	0,045***	0,058***	0,031*
MENA (Midtøsten/Nord-Afrika)	0,052*	0,013	0,042	0,058*	0,022
Afrika (Sør/Vest/Øst)	0,072***	0,042**	0,059***	0,078***	0,043**
Asia (Vest/Sentral/Sør)	0,064**	0,032	0,058*	0,073**	0,039
Asia (Øst/Sørøst)	0,065**	0,040*	0,049*	0,048*	0,024
Sør-Amerika/Karibia	0,044*	0,016	0,029	0,044*	0,011
Polen	0,038	0,014	0,027	0,040	0,010
Storbritannia	0,022	0,019	0,020	0,021	0,019
Tyrkia	0,032	0,014	0,030	0,039	0,025
Marokko	0,038	0,005	0,034	0,047	0,017
Somalia	0,073***	0,020	0,059**	0,088**	0,039
Sri Lanka	0,083***	0,053**	0,088***	0,122**	0,074*
Filippinene	0,096**	0,062*	0,086**	0,103**	0,058*
Irak	0,033	–0,002	0,029	0,041	0,006
Iran	0,015	0,000	0,009	0,016	0,001
Pakistan	0,069***	0,036**	0,071***	0,083***	0,056**
Vietnam	0,069**	0,027	0,061*	0,040	0,013
USA	0,018	0,018	0,016	0,018	0,017
Familien har hatt dårlig råd/ økonomi siste to år (1–5)		0,022***			0,021***
Sosioøkonomiske ressurser (0–3)		–0,018***			–0,018***
Bor: veksler mor og far			v0,010		–0,019**
Bor: med begge foreldrene (ref.)					
Bor: med én forelder og stemor/ stefar			0,060***		0,038**
Bor: med kun én forelder			0,023**		–0,004
Bor: annet			0,082***		0,036*
Religion: ingen (ref.)					
Religion: kristendommen				–0,009	–0,006
Religion: islam				–0,013	–0,018
Religion: hinduismen				–0,027*	–0,023
Religion: buddhismen				0,052	0,029
Religion: annet				–0,003	–0,002
N (antall respondenter)	8771	8771	8771	8771	8771
Pseudo R^2	3,5	7,6	5,0	3,7	8,5

Gjennomsnittlige marginaleffekter (AME) etter logistisk regresjon
$*p < 0,05$, $**p < 0,01$, $***p < 0,001$

I den tredje kolonnen inkluderes familiestruktur. Her ser vi også en reduksjon i forskjellene mellom referansegruppen og de ulike landbakgrunnene, sammenlignet med modell 1. Dette kan tyde på at noe av utslaget for de ulike landene har med familiestruktur å gjøre. Riktignok endres ikke koeffisientene kontra modell 1 i like stor grad når vi inkluderer familiestruktur, som når vi inkluderer familieøkonomivariablene, og for noen variabler ser vi ingen nevneverdige endringer. Analysene viser for øvrig at det å bo med den ene forelderen og stemor eller stefar, eller det å bo med andre enn foreldrene, er relatert til høyere frykt for vold i familien – uavhengig av hvilken landbakgrunn ungdommene har.

Figur 1. Frykt for vold i familien. Predikert sannsynlighet fra logistiske regresjoner for ungdom med foreldre fra ulike land, uten og med kontrollvariabler.

I modell 4 inkluderer vi religiøs tilhørighet. Når vi kontrollerer for landbakgrunn, gir ikke noen av de ulike religiøse tilhørighetene utslag på frykt for vold, men enkelte av koeffisientene for landbakgrunn blir noe sterkere. Dette er fordi religion virker som en såkalt suppressor for noen land. Dette innebærer at når estimatet for et av disse landene beregnes, og når det gjøres innenfor hver av de religiøse tilhørighetene, og man så beregner gjennomsnittseffekten for landet, så blir den høyere enn om man utelater religion.

I den siste modellen har vi inkludert alle kontrollvariablene samtidig. Totalt sett forklarer denne modellen mest av variasjonen i frykt for vold i

familien, ettersom vi her ser den høyeste pseudo R2 på 6,1. Som i modell 2 for familieøkonomi er det ennå noen landbakgrunner som er forbundet med å ha høyere sannsynlighet for slik frykt, enn det som er tilfellet for de med to norskfødte foreldre. Det gjelder de med foreldre fra «Europa (Sør/Øst)», «Afrika (Sør/Vest/Øst)», «Somalia», «Sri Lanka», «Filippinene» og «Pakistan».

I tabell 3 har vi gjort tilsvarende analyser som i tabell 2, men denne gangen med «å ha blitt utsatt for vold i familien» i løpet av det siste året.[3] Her ser vi at ungdom med foreldre fra noen land og landgrupper skiller seg ut med signifikant høyere sannsynlighet. Resultatene fra denne analysen er også illustrert i figur 2. Det er verdt å bemerke at det er nokså stor usikkerhet omkring mange av estimatene. I figuren kan vi se dette av relativt store konfidensintervaller. Likevel ser vi høyere estimater for noen land og landområder enn for andre. Vi ser de høyeste utslagene for de med foreldre fra «Afrika (Sør/Vest/Øst)» og «Asia (Vest/Sentral/Sør)» samt «Sri Lanka». Vi ser også variasjoner mellom land og landområder som i tidligere analyser har blitt betegnet som ikke-vestlige. Estimatene er for eksempel høyere for «Asia (Vest/Sentral/Sør)», «Afrika (Sør/Vest/Øst)» og «Sri Lanka» enn for «Tyrkia», «Filippinene» og «Asia (Øst/Sørøst)».

I modell 2 har vi inkludert mål på den økonomiske og sosioøkonomiske situasjonen til familiene. Generelt ser vi her reduksjoner i sammenhengene mellom mange av landbakgrunnene og utsatthet for vold. Selv om vi også her ser en høyere sannsynlighet for å ha blitt utsatt for vold i familien for de med foreldre fra «Europa (Sør/Øst)», «Afrika (Sør/Vest/Øst)», «Asia (Vest/Sentral/Øst» og «Sri Lanka», kontra de med to norskfødte foreldre, så er estimatene for alle disse bakgrunnene lavere med kontroll for familieøkonomi.

I den tredje modellen tar vi høyde for familiestruktur. De som bor med stemor (eller stefar) og én forelder, og de som bor med andre enn foreldrene, har høyere risiko for å ha blitt utsatt for vold enn de som bor med begge foreldrene – når vi samtidig kontrollerer for foreldrenes fødeland. For noen geografiske bakgrunner blir sammenhengene noe svakere når man tar høyde for familiestruktur, mens estimatene for andre landbakgrunner ikke endres nevneverdig.

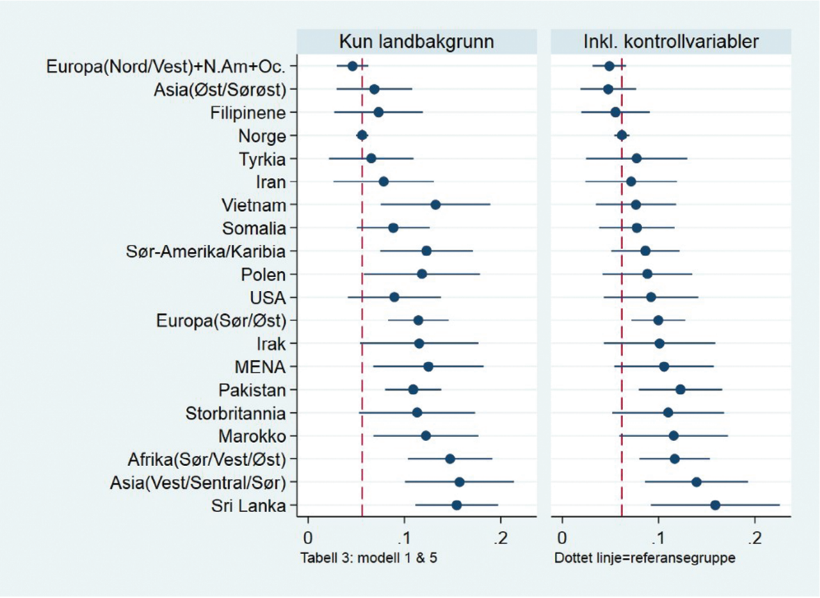
3 Fulle regresjonsmodeller med alle standardfeil finnes som tabell 3b i appendiks.

Tabell 3. Utsatt for vold i familien i løpet av det siste året etter ulike bakgrunnsfaktorer.

	(1) Land	(2) SØS/ Familie-økonomi	(3) Familie-struktur	(4) Religion	(5) Full
Norge (ref.)					
Nord- og Vest-Europa, Nord-Amerika, Oceania	–0,010	–0,013	–0,011	–0,010	–0,013
Europa (Sør/Øst)	0,058***	0,035*	0,050**	0,064***	0,038*
MENA (Midtøsten/Nord-Afrika)	0,069*	0,027	0,057*	0,085*	0,044
Afrika (Sør/Vest/Øst)	0,091***	0,060**	0,073***	0,093***	0,055**
Asia (Vest/Sentral/Sør)	0,101***	0,069**	0,098***	0,104***	0,078**
Asia (Øst/Sør-øst)	0,013	–0,005	0,003	0,002	–0,014
Sør-Amerika/Karibia	0,067**	0,035	0,046*	0,062**	0,024
Polen	0,062*	0,035	0,049	0,057	0,027
Storbritannia	0,057	0,050	0,051	0,057	0,048
Tyrkia	0,009	–0,004	0,009	0,025	0,015
Marokko	0,066*	0,028	0,061*	0,091*	0,054
Somalia	0,032	–0,004	0,019	0,056*	0,015
Sri Lanka	0,098***	0,071***	0,111***	0,129***	0,097**
Filippinene	0,017	–0,003	0,013	0,014	–0,007
Irak	0,059	0,016	0,055	0,083*	0,039
Iran	0,022	0,006	0,016	0,026	0,010
Pakistan	0,053***	0,027	0,059***	0,081**	0,061**
Vietnam	0,076**	0,036	0,068*	0,039	0,015
USA	0,033	0,033	0,032	0,032	0,030
Familien har hatt dårlig råd/ økonomi siste to år (1–5)		0,028***			0,025***
Sosioøkonomiske ressurser (0–3)		–0,011*			–0,010
Bor: veksler mor og far			0,013		0,003
Bor: med begge foreldrene (ref.)					
Bor: med én forelder og stemor/ stefar			0,053***		0,035*
Bor: med kun én forelder			0,049***		0,018*
Bor: annet			0,071***		0,033*
Religion: ingen (ref.)					
Religion: kristendommen				0,004	0,008
Religion: islam				–0,017	–0,018
Religion: hinduismen				–0,021	–0,013
Religion: buddhismen				0,079	0,053
Religion: annet				0,036	0,035
N (antall respondenter)	8822	8822	8822	8822	8822
Pseudo R^2	2,6	5,5	3,7	2,9	6,1

Gjennomsnittlige marginaleffekter (AME) etter logistisk regresjon.
*p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

I modell 4 inkluderes religiøs tilhørighet. Utslagene av foreldrenes fødeland blir i noen tilfeller sterkere, som vi så i tilsvarende modell i tabell 2. Ellers bidrar ikke religion i særlig grad til å forklare mer av variasjonen i utsatthet for vold fra familiemedlemmer, ettersom pseudo R2 er nesten lik i modell 1 og 4. Vi ser at de som regner seg som muslimer, har lavere sannsynlighet for å rapportere vold enn de som ikke har noen religiøs tilhørighet, når man holder foreldrenes fødeland konstant.

Figur 2. Utsatt for vold fra familiemedlemmer. Predikert sannsynlighet fra logistiske regresjoner for ungdom med foreldre fra ulike land, uten og med kontrollvariabler.

I den siste modellen kontrollerer vi for alle kontrollvariablene samtidig. I denne modellen er det kun noen få av landbakgrunnene som indikerer høyere voldsutsatthet enn referansegruppen, altså de som har to norskfødte foreldre. Kontrollert for sosiomateriell situasjon, religion og familiestruktur har ungdom med foreldre fra «Europa (Sør/Øst)», «Vest-, Sentral- og Sør-Asia», «Sri Lanka» og «Pakistan» høyere sannsynlighet for å ha blitt utsatt for vold. I så måte er det altså samsvar mellom analysene av frykt for vold og det å ha blitt utsatt for vold med hensyn til «Europa (Sør/Øst)», «Sri Lanka» og «Pakistan», men diskrepans når det gjelder «Filippinene», «Somalia» og «Afrika (Sør/Vest/Øst)».

Diskusjon

Det viktigste målet med våre analyser har vært å kartlegge sammenhengen mellom foreldres opprinnelsesland og ungdoms frykt for og utsatthet for vold. Når det gjelder både frykt for å bli utsatt for vold i familien og det å ha blitt slått av en voksen i familien, viser analysene at ungdom som har én eller flere utenlandskfødte foreldre, generelt er mer utsatt sammenliknet med ungdom med to norskfødte foreldre. I så måte støtter våre analyser det man har sett i den tidligere forskningen. Våre analyser bidrar videre med et mer nyansert bilde enn man har fått frem i tidligere studier. For det første viser resultatene våre at ikke alle landbakgrunner er forbundet med høyere risiko for frykt eller utsatthet for vold enn det som gjelder for ungdom med norskfødte foreldre. Dette kan vi se av modellene som bare inkluderer landbakgrunn (modell 1 i tabell 2 og 3). Mens UngVold-studien (Mossige & Stefansen, 2016) viste en høyere utsatthet for ungdom fra både vestlige og ikke-vestlige land (Asia, Afrika og Sør-Amerika), så finner vi en del variasjon etter landbakgrunn innad i disse grove kategoriene. Som vist i resultatdelen er det en del forskjeller mellom enkelte land og landområder når det gjelder både voldsutsatthet og frykt for vold. Dette vitner om at brede kategoriseringer tildekker en del variasjon som er viktig å få frem for å nyansere kunnskapen om slike fenomener. Samtidig gir det også en pekepinn på at det er ulikheter etter landbakgrunn når det gjelder de faktorene som kan øke risikoen for vold og frykt for vold.

I neste omgang ønsket vi derfor å undersøke hva som ligger bak eventuelle sammenhenger mellom landbakgrunn og utsatthet. Analysene viser at familieøkonomi og sosioøkonomiske ressurser er særlig utslagsgivende. Disse faktorene har i seg selv stor betydning for både frykt og utsatthet for vold, uavhengig av landbakgrunn, og de reduserer betydningen av ulike landbakgrunner. Dette taler for at den økte utsattheten for vold og frykt som er relatert til det å ha foreldre med en annen landbakgrunn enn norsk, ofte har å gjøre med familienes ressurssituasjon. Men her skal det skytes inn at det for noen land og områder er en høyere risiko for både frykt og utsatthet, selv når vi kontrollerer for familieøkonomi, familiestruktur og religiøs tilhørighet. Dette tilsier at øvrige

«landrelaterte» faktorer virker inn. Det kan for eksempel handle om kulturelle normer for barneoppdragelse, hva som er akseptabel grensesetting og grad av foreldrekontroll (Augusti & Hafstad, 2020), eller forhold rundt selve migrasjonen, som traumer hos foreldrene. At noen landbakgrunner gir høyere risiko kan også ha å gjøre med andre faktorer hos foreldrene som ikke er målt, for eksempel at de selv har vært utsatt for vold eller har psykiske helseplager.

Det er lite trolig at vi fanger opp alt som har betydning for familienes situasjon i Norge. Det kan for enkelte landbakgrunner derfor ligge igjen sosioøkononomiske forhold, som ikke fanges opp av våre mål på familieressurser, men som tilsynelatende får landbakgrunn til å virke. Det kan for eksempel handle om bosituasjon (om man leier, bor trangt, må flytte ofte og så videre), om man er sosialt inkludert, og om man har jobb. Dette kan igjen ha sammenheng med migrasjon og forhold i opprinnelseslandet, for eksempel tilgang til utdanning. Vi må derfor ta høyde for at det kan være sammenfall mellom forhold knyttet til både opprinnelseslandet og situasjonen her og nå.

Et funn vi ønsker å løfte frem, er sammenhengen mellom lavt nivå av sosioøkonomiske ressurser og voldsutsatthet. Analysene våre viser at ungdom som har den minst fordelaktige situasjonen med tanke på familieøkonomi og sosioøkonomiske ressurser, har om lag 14–15 prosentpoeng høyere sjanse for å frykte vold eller bli utsatt for vold, sammenlignet med de med den mest fordelaktige ressurssituasjonen. Denne sammenhengen gjelder også ungdom med majoritetsbakgrunn. I tillegg viser analysene at slike ressurser statistisk sett forklarer noe av sammenhengen mellom landbakgrunn og utsatthet. Som nevnt innledningsvis er det flere studier som gjør liknende funn, og som peker på dårlig familieøkonomi som en risikofaktor. Det positive med dette funnet er at man kan gjøre noe for å redusere sosial ulikhet og bedre familieøkonomien til de mest utsatte. Det negative er imidlertid at utviklingen i sosial ulikhet ser ut til å gå i gal retning mot større økonomiske forskjeller (Statistisk sentralbyrå, 2018a), med flere som vokser opp med vedvarende lav inntekt (Statistisk sentralbyrå, 2018b) og et mindre omfordelende skattesystem (Lian et al., 2019).

Funnene våre tilsier også mer utsatthet for fysisk vold og frykt for vold blant ungdom fra oppbrutte familier. Selv om det ikke er opplagt hvordan årsaksrekkefølgen er i sammenhengen mellom samlivsbrudd og vold, ser det ut til at samlivsbrudd har betydning for barns og unges utsatthet.

Som i alle analyser er det også styrker og svakheter ved det vi har gjort her. En styrke er at vi har et datasett som er gjennomført som en populasjonsundersøkelse. Nesten alle elever i osloskolene fikk anledning til å delta i undersøkelsen. Når man skal undersøke relativt lavprevalente fenomener (som voldsutsatthet og frykt for vold) i små undergrupper av ungdomsbefolkningen (som etter deres landbakgrunn), så er det avgjørende at man har tilstrekkelig antall respondenter. Dette har vi i vår undersøkelse. En utfordring vi likevel ikke kommer unna, er at mange respondenter må utelates fra analysene fordi de har manglende svar (avkrysning) på én eller flere av variablene vi bruker i modellene våre. Dette gir en viss skjevhet i det analytiske utvalget. I vårt utvalg er det noen færre med minst én utenlandsfødt forelder (44 prosent) enn i bruttoutvalget (50 prosent). Vi har også noen flere jenter (54 prosent) enn i bruttoutvalget (51 prosent). På en del andre variabler er det imidlertid ikke store forskjeller. Tilleggsundersøkelser av datamaterialet viser at fordelingen på alder, skolekarakterer og de to avhengige variablene (voldsutsatthet og frykt for vold) er ganske lik, selv om andelene som rapporter vold eller frykt for vold, er noe høyere i bruttoutvalget. Dette indikerer at våre analyser trolig har et litt konservativt anslag for utsatthet, noe man bør ta høyde for når man vurderer resultatene. En annen begrensning er at datamaterialet kun stammer fra Oslo. Man kan ikke uten videre generalisere resultatene til andre deler av landet. Fremtidig forskning bør derfor undersøke betydningen av foreldres landbakgrunn blant ungdom fra flere deler av landet, fortrinnsvis i en landsomfattende studie. Det er ønskelig å gjøre denne typen analyser med enda større datasett enn vi har hatt tilgjengelig her.

I dette kapittelet har vi analysert frykt for vold og det å ha vært utsatt for vold som separate utfall, selv om mange opplever begge deler. I analysene (i tabell 1) viste vi at disse variablene var forbundet generelt sett. Samtidig er det slik at en del landbakgrunner innebærer mer risiko for det

ene, men ikke det andre. For å komme ytterligere inn på faktorene som knytter enkelte landbakgrunner til voldsutsatthet kan det derfor være interessant å gjøre mer inngående analyser der man undersøker koblingen mellom frykt for vold og voldsutsatthet. For å komme nærmere inn på hva som frambringer landforskjeller kunne man også inkludert andre og flere risikofaktorer enn hva vi har gjort her, som for eksempel foreldres helsesituasjon og rusmiddelbruk. Det ville også vært interessant å trekke inn betydningen av foreldrekontroll, som Augusti og Hafstad (2020) gjør i kapittel 8. Selv om studien har fått frem noen nyanser når det gjelder ungdoms voldsutsatthet og frykt for vold, må man generelt være varsom med å trekke konklusjoner basert på enkeltstudier. Sammenhengene vi har funnet, bør derfor underbygges, undersøkes og utdypes med mer forskning. Våre analyser kan forhåpentligvis gi retning og inspirasjon til flere undersøkelser.

Referanser

Anderson, J. (2014). The impact of family structure on the health of children: Effects of divorce. *The Linacre quarterly, 81*(4), 378–387. https://doi.org/10.1179/0024363914Z.00000000087

Augusti, E. M. & Hafstad, G. S. (2020). Ungdoms voldsutsatthet og foreldres landbakgrunn. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Akademisk.

Bakken, A. (2018). *Ung i Oslo 2018.* (NOVA-rapport 6/18). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Bakken, A., Frøyland, L. R. & Sletten, M. A. (2016). *Sosiale forskjeller i unges liv: hva sier Ungdata-undersøkelsene?* (NOVA-rapport 3/2016). Hentet fra http://www.hioa.no/content/download/123772/3198955/file/Sosiale-forskjeller-i-unges-liv-NOVA-Rapport-3-2016-18-april-.pdf

Beller, J., Kröger, C. & Hosser, D. (2019). Disentangling honor-based violence and religion: The differential influence of individual and social religious practices and fundamentalism on support for honor killings in a cross-national sample of Muslims. *Journal of Interpersonal Violence, 0*(0), 0886260519869071. https://doi.org/10.1177/0886260519869071

Bredal, A. (2020). Minoritetsnorske og majoritetsnorske kvinners erfaring med partnervold. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Darvishpour, M. (2002). Immigrant women challenge the role of men: How the changing power relationship within Iranian families in Sweden intensifies family conflicts after immigration. *Journal of Comparative Family Studies, 33*, 271–296. https://doi.org/10.3138/jcfs.33.2.271

Elakkary, S., Franke, B., Shokri, D., Hartwig, S., Tsokos, M. & Püschel, K. (2014). Honor crimes: Review and proposed definition. *Forensic Science, Medicine, and Pathology, 10*(1), 76–82. https://doi.org/10.1007/s12024-013-9455-1

Friberg, J. H. & Bjørnset, M. (2019). *Migrasjon, foreldreskap og sosial kontroll* (Vol. 2019: 01). Oslo: Fafo.

Hafstad, G. S. & Augusti, E. M. (2019). *Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten: En nasjonal undersøkelse av ungdom i alderen 12 til 16 år*. Hentet fra https://www.nkvts.no/content/uploads/2019/10/Rapport_4_19_UEVO.pdf

Janson, S., Jernbro, C. & Långberg, B. (2011). *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige; En nationell kartläggning.* Karlstad: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Johansen, J. D. & Varvin, S. (2019). I tell my mother that … sometimes he didn't love us – young adults' experiences of childhood in refugee families: A qualitative approach. *Childhood, 26*(2), 221–235. https://doi.org/10.1177/0907568219828804

Lian, B., Nesbakken, R., Thoresen, T. O., Jia, Z., Nygård, O. E. & Vattø, T. E. (2019). *Er skattesystemet mer omfordelende nå?* Hentet fra https://www.ssb.no/offentlig-sektor/artikler-og-publikasjoner/_attachment/399953?_ts=16db0b5ee00

Mood, C. (2010). Logistic regression: Why we cannot do what we think we can do, and what we can do about it. *European Sociological Review, 26*(1), 67–82. https://doi.org/10.1093/esr/jcp006

Mossige, S. & Stefansen, K. (2016). *Vold og overgrep mot barn og unge: omfang og utviklingstrekk 2007–2015* (NOVA-rapport nr. 5/2016). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Smette, I. & Rosten, M. G. (2019). *Et iakttatt foreldreskap. Om å være foreldre og minoritet i Norge* (NOVA-rapport nr. 3/2019). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Sommerfeldt, M. B., Hauge, M.-I. & Øverlien, C. (2014). *Minoritetsetniske barn og unge og vold i hjemmet: utsatthet og sosialfaglig arbeid* (Rapport 3/2014). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Statistisk sentralbyrå. (2018a). Brattere trapp til lønnstoppen. SSB analyse 2018/20: Månedslønn og ulikhet gjennom 20 år. Hentet fra https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/brattere-trapp-til-lonnstoppen

Statistisk sentralbyrå. (2018b). Flere barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt. Hentet fra https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/flere-barn-i-husholdninger-med-vedvarende-lavinntekt

United Nations. (2019). Standard country or area codes for statistical use (M49). New York: Statistical Services Branch, UN Statistics Division.
Vrålstad, S. & Wiggen, K. S. (2017). *Levekår blant innvandrere i Norge 2016* (Rapport 2017:13). Oslo: Statistisk sentralbyrå.
Wiik, K. A. (2015). *Skilsmisse blant norskfødte med innvandrerforeldre* (Rapport 2015/21). Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg

Tabell 2b. Frykt for vold i familien etter ulike bakgrunnsfaktorer. Med standardfeil.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Land	**SØS/ Familie-økonomi**	**Familie-struktur**	**Religion**	**Full**
	dydx/se	**dydx/se**	**dydx/se**	**dydx/se**	**dydx/se**
Norge (ref.)	0.000 (.)	0.000 (.)	0.000 (.)	0.000 (.)	0.000 (.)
Nord- og Vest-Europa, Nord-Amerika, Oceania	0.009 (0.009)	0.009 (0.010)	0.008 (0.009)	0.009 (0.008)	0.007 (0.009)
Europa (Sør/Øst)	0.054*** (0.015)	0.030* (0.012)	0.045*** (0.014)	0.058*** (0.015)	0.031* (0.013)
MENA (Midtøsten/ Nord-Afrika)	0.052* (0.025)	0.013 (0.017)	0.042 (0.023)	0.058* (0.028)	0.022 (0.020)
Afrika (Sør/Vest/Øst)	0.072*** (0.020)	0.042** (0.016)	0.059*** (0.018)	0.078*** (0.021)	0.043** (0.016)
Asia (Vest/Sentral/Sør)	0.064** (0.024)	0.032 (0.019)	0.058* (0.023)	0.073** (0.027)	0.039 (0.021)
Asia (Øst/Sørøst)	0.065** (0.024)	0.040* (0.020)	0.049* (0.021)	0.048* (0.021)	0.024 (0.017)
Sør-Amerika/Karibia	0.044* (0.021)	0.016 (0.016)	0.029 (0.017)	0.044* (0.020)	0.011 (0.014)
Polen	0.038 (0.025)	0.014 (0.020)	0.027 (0.022)	0.040 (0.025)	0.010 (0.018)
Storbritannia	0.022 (0.023)	0.019 (0.024)	0.020 (0.023)	0.021 (0.022)	0.019 (0.024)
Tyrkia	0.032 (0.023)	0.014 (0.020)	0.030 (0.023)	0.039 (0.027)	0.025 (0.024)
Marokko	0.038 (0.023)	0.005 (0.016)	0.034 (0.022)	0.047 (0.027)	0.017 (0.020)
Somalia	0.073*** (0.022)	0.020 (0.014)	0.059** (0.020)	0.088** (0.030)	0.039 (0.021)
Sri Lanka	0.083*** (0.020)	0.053** (0.017)	0.088*** (0.021)	0.122** (0.038)	0.074* (0.029)
Filipinene	0.096** (0.031)	0.062* (0.025)	0.086** (0.029)	0.103** (0.032)	0.058* (0.025)
Irak	0.033 (0.025)	–0.002 (0.016)	0.029 (0.024)	0.041 (0.029)	0.006 (0.019)
Iran	0.015 (0.022)	0.000 (0.019)	0.009 (0.020)	0.016 (0.022)	0.001 (0.019)
Pakistan	0.069*** (0.015)	0.036** (0.012)	0.071*** (0.015)	0.083*** (0.024)	0.056** (0.020)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Land	**SØS/ Familie-økonomi**	**Familie-struktur**	**Religion**	**Full**
	dydx/se	**dydx/se**	**dydx/se**	**dydx/se**	**dydx/se**
Vietnam	0.069** (0.026)	0.027 (0.019)	0.061* (0.025)	0.040 (0.023)	0.013 (0.017)
USA	0.018 (0.020)	0.018 (0.022)	0.016 (0.019)	0.018 (0.019)	0.017 (0.021)
Familien har hatt dårlig råd/ økonomi siste to år (1–5)		0.022*** (0.002)			0.021*** (0.003)
Sosioøkonomiske ressurser (0–3)		–0.018*** (0.005)			–0.018*** (0.005)
Bor: veksler mor og far			–0.010 (0.007)		–0.019** (0.007)
Bor: med begge foreldrene (ref.)			0.000 (.)		0.000 (.)
Bor: med én forelder og stemor/stefar			0.060*** (0.015)		0.038** (0.013)
Bor: med kun én forelder			0.023** (0.008)		–0.004 (0.007)
Bor: annet			0.082*** (0.020)		0.036* (0.015)
Religion: ingen (ref.)				0.000 (.)	0.000 (.)
Religion: kristendommen				–0.009 (0.006)	–0.006 (0.007)
Religion: islam				–0.013 (0.011)	–0.018 (0.010)
Religion: hinduismen				–0.027* (0.013)	–0.023 (0.015)
Religion: buddhismen				0.052 (0.033)	0.029 (0.027)
Religion: annet				–0.003 (0.015)	–0.002 (0.015)
N (antall respondenter)	8771	8771	8771	8771	8771
Pseudo R^2	0.035	0.076	0.050	0.037	0.085
Log likelihood	–1848.33	–1770.25	–1819.97	–1843.50	–1752.77

Gjennomsnittlige marginaleffekter (AME) etter logistisk regresjon. Data: Ung i Oslo 2018. Elever fra alle trinn på videregående skoler.
$^{*}P < 0.05$, $^{**}P < 0.01$, $^{***}P < 0.001$.

Tabell 3b. Utsatt for vold i familien etter ulike bakgrunnsfaktorer. Med standardfeil.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Land	**SØS/ Familie-økonomi**	**Familie-struktur**	**Religion**	**Full**
	dydx/se	**dydx/se**	**dydx/se**	**dydx/se**	**dydx/se**
Norge (ref.)	0.000 (.)	0.000 (.)	0.000 (.)	0.000 (.)	0.000 (.)
Nord- og Vest-Europa, Nord-Amerika, Oceania	–0.010 (0.009)	–0.013 (0.010)	–0.011 (0.009)	–0.010 (0.009)	–0.013 (0.009)
Europa (Sør/Øst)	0.058*** (0.016)	0.035* (0.015)	0.050** (0.016)	0.064*** (0.017)	0.038* (0.015)
MENA (Midtøsten/ Nord-Afrika)	0.069* (0.029)	0.027 (0.023)	0.057* (0.027)	0.085* (0.034)	0.044 (0.027)
Afrika (Sør/Vest/Øst)	0.091*** (0.023)	0.060** (0.020)	0.073*** (0.021)	0.093*** (0.023)	0.055** (0.019)
Asia (Vest/Sentral/Sør)	0.101*** (0.029)	0.069** (0.026)	0.098*** (0.029)	0.104*** (0.031)	0.078** (0.028)
Asia (Øst/Sørøst)	0.013 (0.020)	–0.005 (0.018)	0.003 (0.018)	0.002 (0.018)	–0.014 (0.015)
Sør-Amerika/Karibia	0.067** (0.025)	0.035 (0.021)	0.046* (0.022)	0.062** (0.024)	0.024 (0.019)
Polen	0.062* (0.031)	0.035 (0.027)	0.049 (0.028)	0.057 (0.029)	0.027 (0.024)
Storbritannia	0.057 (0.031)	0.050 (0.031)	0.051 (0.030)	0.057 (0.030)	0.048 (0.030)
Tyrkia	0.009 (0.023)	–0.004 (0.021)	0.009 (0.023)	0.025 (0.029)	0.015 (0.028)
Marokko	0.066* (0.028)	0.028 (0.023)	0.061* (0.027)	0.091* (0.036)	0.054 (0.030)
Somalia	0.032 (0.020)	–0.004 (0.015)	0.019 (0.018)	0.056* (0.029)	0.015 (0.021)
Sri Lanka	0.098*** (0.022)	0.071*** (0.020)	0.111*** (0.024)	0.129*** (0.039)	0.097** (0.035)
Filipinene	0.017 (0.024)	–0.003 (0.020)	0.013 (0.023)	0.014 (0.023)	–0.007 (0.019)
Irak	0.059 (0.031)	0.016 (0.023)	0.055 (0.031)	0.083* (0.040)	0.039 (0.030)
Iran	0.022 (0.027)	0.006 (0.024)	0.016 (0.025)	0.026 (0.028)	0.010 (0.025)
Pakistan	0.053*** (0.015)	0.027 (0.014)	0.059*** (0.016)	0.081** (0.026)	0.061** (0.023)
Vietnam	0.076** (0.029)	0.036 (0.023)	0.068* (0.028)	0.039 (0.026)	0.015 (0.022)
USA	0.033 (0.025)	0.033 (0.026)	0.032 (0.025)	0.032 (0.024)	0.030 (0.025)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Land	**SØS/ Familie-økonomi**	**Familie-struktur**	**Religion**	**Full**
	dydx/se	**dydx/se**	**dydx/se**	**dydx/se**	**dydx/se**
Familien har hatt dårlig råd/ økonomi siste to år (1–5)		0.028*** (0.003)			0.025*** (0.003)
Sosioøkonomiske ressurser (0–3)		–0.011* (0.005)			–0.010 (0.006)
Bor: veksler mor og far			0.013 (0.009)		0.003 (0.009)
Bor: med begge foreldrene (ref.)			0.000 (.)		0.000 (.)
Bor: med én forelder og stemor/stefar			0.053*** (0.016)		0.035* (0.014)
Bor: med kun én forelder			0.049*** (0.009)		0.018* (0.008)
Bor: annet			0.071*** (0.021)		0.033* (0.017)
Religion: ingen (ref.)				0.000 (.)	0.000 (.)
Religion: kristendommen				0.004 (0.007)	0.008 (0.007)
Religion: islam				–0.017 (0.011)	–0.018 (0.011)
Religion: hinduismen				–0.021 (0.017)	–0.013 (0.019)
Religion: buddhismen				0.079 (0.042)	0.053 (0.035)
Religion: annet				0.036 (0.019)	0.035 (0.019)
N (antall respondenter)	8822	8822	8822	8822	8822
Pseudo R^2	0.026	0.055	0.037	0.029	0.061
Log likelihood	–2332.15	–2261.32	–2305.46	–2324.73	–2247.83

Gjennomsnittlige marginaleffekter (AME) etter logistisk regresjon. Data: Ung i Oslo 2018. Elever fra alle trinn på videregående skoler.
*p < 0.05, **p < 0.01, ***p < 0.001.

Forfatterbiografier

Lotte Cathrin Andersen er sosiolog og doktorgradsstipendiat ved NOVA/ OsloMet – storbyuniversitetet. Hun er tilknyttet NOVAs forskningsprogram om vold i nære relasjoner der hun blant annet har deltatt i et prosjekt om kvinners erfaringer med vold fra en mannlig partner. Doktorgradsprosjektet hennes handler om barnehusrådgiveres arbeid. Hun har tidligere publisert arbeider om familieliv og sosial klasse. E-post: lotte.andersen@oslomet.no, telefon: 977 52 777

Patrick Lie Andersen har en mastergrad i sosiologi og er doktorgradsstipendiat ved Universitetet i Oslo. Han er forsker III ved ungdomsseksjonen ved NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet. Andersen forsker på ungdoms livssituasjon og på sosial ulikhet, og han er tilknyttet NOVAs forskningsprogram om vold i nære relasjoner. E-post: palian@oslomet.no, telefon: 901 87 372

Else-Marie Augusti har en doktorgrad i utviklingspsykologi fra Universitetet i Oslo. Hun jobber som forsker ved Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Hennes siste forskningsprosjekt omhandler barn og ungdom utsatt for vold og overgrep i et helseperspektiv. Blant annet har hun jobbet med en norsk omfangsundersøkelse om vold og overgrep mot barn mellom 12–16 år. E-post: e.m.augusti@nkvts.no, telefon: 977 34 012

Margunn Bjørnholt har doktorgrad i kjønnsforskning, magistergrad i sosiologi og er forsker I ved Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Bjørnholt forsker på vold i parforhold, vold mot kvinner i forbindelse med migrasjon og flukt og vold i nære relasjoner i samiske miljø. Hennes forskning og publikasjoner omfatter også arbeid, familie og likestilling med særlig fokus på endringer i menn og maskuliniteter. E-post: margunn.bjornholt@nkvts.no, tel: 995 58 926

Anja Bredal har doktorgrad i sosiologi og er forsker II ved NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet. Bredal har forsket på kjønns- og generasjonskonflikter i familier med innvandrerbakgrunn, inkludert tvangsekteskap og æresrelatert vold. I NOVAs forskningsprogram om vold i nære relasjoner leder hun et prosjekt om partnervold i en minoritets- og majoritetskontekst. E-post: anbre@oslomet.no, telefon: 900 36 967

Helga Eggebø har doktorgrad i sosiologi fra Universitetet i Bergen. Hun arbeider som seniorforsker ved Nordlandsforskning og forsker på migrasjon, likestilling og diskriminering, velferd og aldring. E-post: helga.eggebo@nforsk.no, telefon: 924 36 479

Astrid Margrethe Anette Eriksen har en doktorgrad i epidemiologi fra UiT- Norges arktiske universitet. Hun jobber som postdoktor ved Senter for samisk helseforskning, UiT og som førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet. Hun forsker på vold og overgrep i samiske samfunn. Doktorgradsavhandlingen hennes handler om vold og helse blant samer og ikke-samer. E-post: astrid.m.eriksen@uit.no, telefon: 971 13 397

Gertrud Sofie Hafstad er klinisk psykolog med doktorgrad fra Universitetet i Oslo (2011). Hun er forsker II ved Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS), og jobber hovedsakelig med prosjekter som omhandler vold og overgrep mot barn, epidemiologi og psykisk helse. E-post: gertrud.hafstad@nkvts.no, telefon: 416 09 916

Monika Grønli Rosten har en doktorgrad i sosialantropologi fra Universitetet i Oslo og er ansatt som forsker II i Ungdomsseksjonen ved NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet. Rosten er tilknyttet NOVAs voldsprogram med prosjekter om seksuell vold og unges erfaringer med ærbarhetsnormer og sosial kontroll. Hun har tidligere vært ansatt ved voldsprogrammet på NKVTS hvor hun forsket på menn utsatt for partnervold. E-post: moniro@oslomet.no, telefon: 412 94 172

Ingrid Smette har doktorgrad i sosialantropologi og er postdoktor i prosjektet *Living the Nordic Model* ved Universitetet i Oslo der hun studerer

foreldre med oppvekst i flyktningfamilier i Norge. Hun er også forsker II ved NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet og redaktør for Nordisk tidsskrift for ungdomsforskning. E-post: ingrid.smette@media.uio.no, telefon: 922 11 671

Kari Stefansen har doktorgrad i sosiologi og er forsker I ved NOVA/ OsloMet – storbyuniversitetet. Hun leder NOVAs Forskningsprogram om vold i nære relasjoner. Hun forsker blant annet på seksuell vold og har vært redaktør for bøkene *Rape in the Nordic Countries. Continuity and Change* og *Collaborating Against Child Abuse. Exploring the Nordic Barnahus Model*. E-post: karis@oslomet.no, telefon: 951 76 745

Elisabeth Stubberud er kjønnsforsker og har doktorgrad i tverrfaglige kulturstudier fra NTNU. Hun er postdoktor på Institutt for pedagogikk og livslang læring ved NTNU. Stubberud har jobbet med ulike forskningsprosjekter om skeive liv og levekår, og er involvert i den nye nasjonale lhbtis-levekårsstudien. E-post: elisabeth.stubberud@ntnu.no, telefon: 971 67 276